

8500

YILLIK MİRAS

ULUCAK

YEŞİLOVA

ESKİ SMYRNA

SMYRNA

LİMAN TEPE

KLAZOMENAI

ERYTHRAI

TEOS

PANAZTEPE

PHOKAIA

NİF

METROPOLİS

KLAROS

AYASULUK

AIGAI

İZMİR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

İzmir Büyükşehir Belediyesi
Kent Tarihi, Tanıtım ve Turizm Dairesi Başkanlığı
Koruma Uygulama ve Denetim Şube Müdürlüğü
848 Sokak No:77 Konak/İzmir
Tel: [0232] 293 13 29

Fotoğraflar

Kitap içerisinde isim künyesi belirtilmeyen fotoğraflar kazı başkanlıklarına, diğer çizim, görsel ve fotoğraflar İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne aittir.

09/21 Tarihli 8500 Yıllık Miras
yayınının revize edilmiş 2. Dijital Kopyası: 2026

Bu kitap **İzmir Büyükşehir Belediyesi** ile **Kültür ve Turizm Bakanlığı** arasında her bir kazı için imzalanmış "Bilimsel Kazı Çalışmalarına Destek Verilmesine İlişkin Ortak Hizmet Protokolü" çerçevesinde hazırlanmıştır.

**T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI**

**İZMİR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ**

İZMİR BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ'NİN
DESTEKLEDİĞİ
ARKEOLOJİK KAZILARLA
İZMİR'İN KÖKLERİ

İÇERİK

<u>Ulucak Höyük Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	4
Kazı Başkanı, Prof. Dr. Özlem ÇEVİK	
<u>Yeşilova Höyüğü Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	12
Kazı Başkanı, Doç. Dr. Zafer DERİN	
<u>Eski Smyrna Bayraklı Tepekule Höyüğü Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	18
İzmir Arkeoloji Müzesi (2025-) - Kazı Başkanı, Prof. Dr. Cumhuriyet TANRIVER (2014-2025)	
<u>Smyrna Antik Kenti Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	24
Kazı Başkanı, Prof. Dr. Akın ERSOY	
<u>Liman Tepe Kara-Su Altı Arkeolojik Araştırma ve Kazı Çalışmaları</u>	38
Kazı Başkanı, Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU	
<u>Klazomenai Antik Kenti Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	44
Kazı Başkanı, Prof. Dr. Yaşar Erkan ERSOY	
<u>Erytrhai Antik Kenti Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	52
Kazı Başkanları, Doç. Dr. Ayşe Gül AKALIN (2007-2025) - Dr. Özlem VAPUR (2025-)	
<u>Teos Antik Kenti Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	62
Kazı Başkanı, Prof. Dr. Musa KADIOĞLU	
<u>Panaztepe Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	74
Kazı Başkanı, Dr. Ümit ÇAYIR	
<u>Phokaia Antik Kenti Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	84
İzmir Arkeoloji Müzesi	
<u>Nif (Olympos) Dağı Arkeolojik Araştırma ve Kazı Çalışmaları</u>	92
Kazı Başkanı, Doç. Dr. Müjde PEKER	
<u>Metropolis Antik Kenti Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	100
Kazı Başkanı, Prof. Dr. Serdar AYBEK	
<u>Klaros Kutsal Alanı Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	112
Efes Müzesi - Bilimsel Danışman Doç. Dr. Onur ZUNAL	
<u>Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	118
Kazı Başkanı, Doç. Dr. Sinan MİMAROĞLU	
<u>Aigai Antik Kenti Arkeolik Kazı Çalışmaları</u>	132
Kazı Başkanı, Prof. Dr. Yusuf SEZGİN	

İzmir, sokaklarında binlerce yıllık hikâyelerin fısıldadığı, medeniyetlerin üst üste yükseldiği önemli bir hafıza merkezidir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile imzalanan “Bilimsel Kazı Çalışmalarına Destek Verilmesi Protokolü” ile kadim İzmir’in kültürel, tarihi ve arkeolojik mirasını korumayı en önemli kurumsal stratejilerinden biri olarak benimsemiştir. Bu yaklaşım, kentin geçmişine duyduğumuz derin saygıyı, gelecek kuşaklara bırakacağımız en değerli miras olarak tanımlama iradesidir. Bu irade, İzmir’in kalkınmasını teşvik ederken, aynı zamanda kentin çok katmanlı tarihinin bilimsel bir disiplin içinde belgelenmesini amaçlamaktadır.

2002 yılında başlattığımız geniş ölçekli kamulaştırma hamleleriyle kurumsal bir kimlik kazanan arkeolojik destek yolculuğumuz, zamanla büyüyen bir tutkuya dönüşmüştür. 2008-2012 yılları arasında Smyrna ve Phokaia antik kentlerinde başlattığımız süreç; 2012 sonrasında maddi ve aynı katkıları içeren sürdürülebilir bir modelle çok daha güçlü bir yapıya kavuşmuştur.

2016 yılı itibarıyla Yeşilova, Teos, Bayraklı Höyüğü, Erythrai ve Klaros kazılarının destek programına eklenmesiyle arkeolojik çalışma sayısı yediye ulaşmış; 2017 yılında Klazomenai, Panaztepe ve Ayasuluk kazılarının dahil edilmesiyle bu sayı ona yükselmiştir.

2018 yılında Metropolis Antik Kenti ile Liman Tepe kara ve su altı kazılarına sağlanan destek, İzmir’in hem karasal hem denizel arkeoloji alanında önemli bir merkez olarak güçlenmesine katkı sunmuştur.

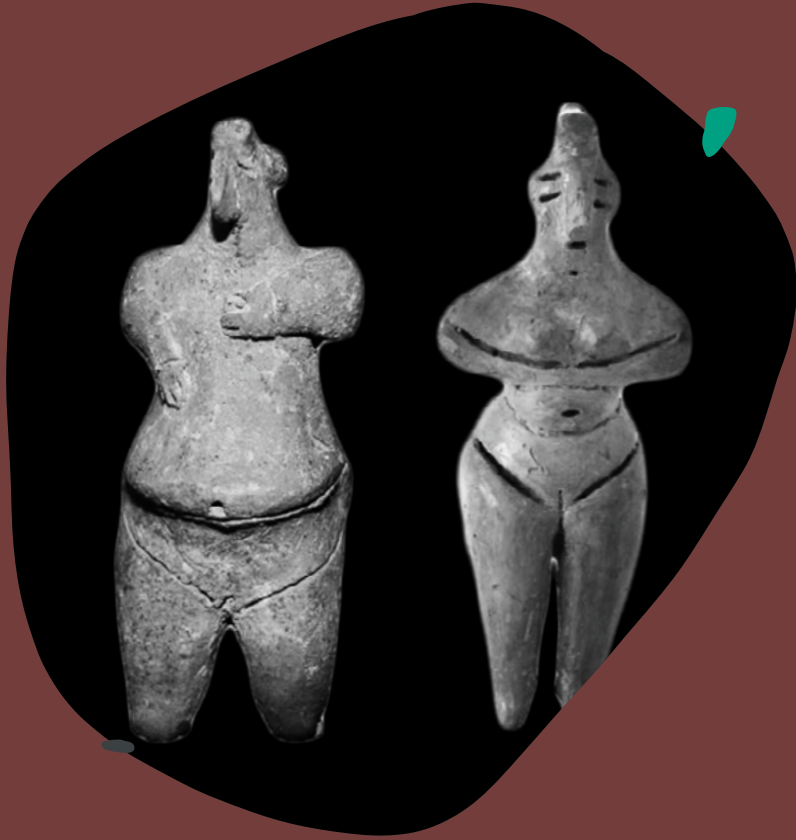
2020 yılında Nif (Olympos) Dağı Arkeolojik Araştırma ve Kazılarının programa dahil edilmesiyle destek yelpazesi genişlemiş, 2023 yılında Aigai Antik Kenti ve Ulucak Höyüğü ile birlikte desteklenen kazı sayısı on beşe ulaşmıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyemizin sunduğu maddi ve aynı katkılar, arkeolojik kazı alanlarının fiziksel varlığını korumaya, İzmir’in tarihi kimliğini bilimsel yöntemlerle belgeleyerek dünya mirasına kazandırmaya, kentimizin kültürel zenginliğini görünür kılmaya olanak sağlamakta ve bu çerçevede öncü bir role taşımaktadır.

Ulucak Höyük Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı
Prof. Dr. Özlem ÇEVİK
Trakya Üniversitesi

Ulucak Höyük Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Ulucak Höyük, İzmir'in Bornova ilçesine yaklaşık 14 km mesafede, Kemalpaşa ilçesinin Ulucak beldesinde yer almaktadır. Kemalpaşa Ovası'nın batı ucunda uzanan, yaklaşık 1 hektarlık alanı kaplayan höyük, İzmir'in bilinen en eski çiftçi köy yerleşimidir. Höyükte ilk yerleşimin M.Ö. 6850-6500 yılları civarında, günümüzden yaklaşık 8850 yıl öncesinde, Neolitik dönemde kurulduğu ve höyüğün kesintili olarak Geç Roma/Erken Bizans dönemine kadar iskân edildiği belirlenmiştir. İzmir'de yerleşimin 350 yıl daha erken başladığını gösteren Ulucak Höyük'te ilk kazı çalışmaları 1995 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi başkanlığında ve Altan Çilingiroğlu'nun bilimsel danışmanlığında başlatılmış olup Bakanlar Kurulu kararı ile 2009 yılından itibaren Trakya Üniversitesi adına Özlem Çevik başkanlığında yürütülmektedir.

Ön Neolitik Dönem Kireç Tabanlı Bina

Ulucak Höyüğün en iyi korunmuş iskân dönemini Neolitik Dönem temsil etmektedir. Neolitik dönem tabakaları zaman içinde değişim sergilediği için Ulucak VI (MÖ 6850-6500), Ulucak V (MÖ 6500-6000) ve Ulucak IV (MÖ 6000-5670) olmak üzere üç ayrı tabakaya ayrılmıştır. İlk iskân aşamasını temsil eden Ulucak VI'da üzeri kırmızı ve krem renkte boyanmış kireç tabanları ve aynı renklerle bezemeler yapılmış duvarları olan iki özel yapı ve bu yapıların çevresinde de çok sayıda ocak ve fırın içeren açık alan saptanmıştır. İlk iskan tabakasından bulunan tahıllar ve hayvan kemikleri, siyez, gernik buğdayı ve baklagillerden oluşan gelişkin bir tarımın yapıldığını, koyun, keçi, sığır ve domuzun yanı sıra geyik, tavşan

gibi yabani hayvanlar ve deniz kabuklarının da beslenmede önemli rol oynadığını göstermiştir.

M.Ö. 6500-6000 yıllarına tarihlenen Erken Neolitik Dönem (V. Tabaka)'de yağma kerpiç ya da çit-çamur tekniğinde yapılmış duvarlara sahip, taş temelsiz dörtgen planlı, yaklaşık 20 m²'lik alana sahip konutlar ortaya çıkarılmıştır. Seramik, ağırşak, tezgâh ağırlığı, pintedera (mühür), sapan taneleri, figürin gibi pişmiş toprak yapımı buluntular bu dönem itibariyle ortaya çıkmaktadır.

Geç Neolitik Dönem Bina

MÖ 6000-5670 (Geç Neolitik Dönem) tarihleri itibariyle konutların taş temelli, güneşte kurutulmuş kerpiç tuğlalardan inşa edildiği saptanmıştır. Bu dönemde höyükteki yerleşim düzeninin daha bireysel ve mahremiyeti yüksek bir konut mimarisinin benimsendiği görülmektedir. Konutlar bitişik inşa edilmelerine rağmen, neredeyse her evin artık kendi bağımsız duvarı vardır ve ev grupları birbirinden dar sokaklarla ayrılmıştır. Bazı evlerin önünde görülen etrafı pise duvarlarla çevrilmiş küçük kapalı avlular, haneler arasındaki mahremiyet kaygısını yansıtan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Erken Neolitik Dönem itibariyle ortaya çıkan antropomorfik figürinler, hayvan figürinleri ve kişisel süs eşyaları, Geç Neolitik Dönem'de artış göstermektedir. Konut mimarisi ve toplumun kimliğini yansıtan söz konusu eserleri ile Ulucak höyük sakinleri, aidiyet ve kimlik düşünceleri oldukça gelişmiş bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Antropomorfik Erkek Heykelciği

İnsan- Kamplumbağa Melez Figürinler

Taş Balta Eserler

Kişisel Süs Eşyası-Kolye

Geç Neolitik Dönem Kemik Oraklar, Kaplar ve Yanmış Tohumlar

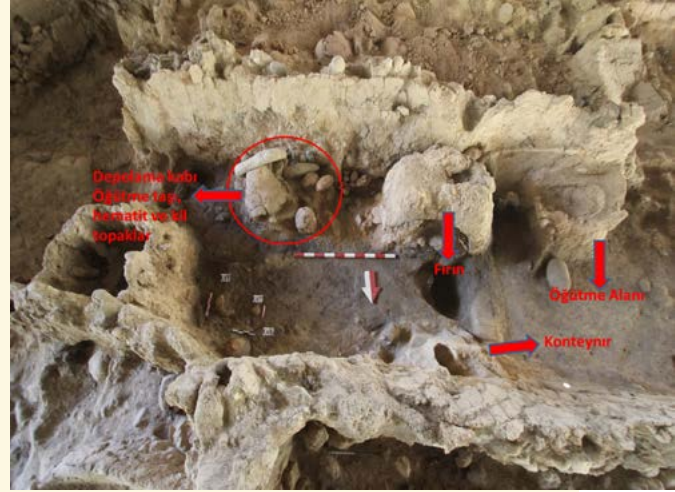
Geç Neolitik dönem kemik orak

Seramik Üretim Atölyesi

Ulucak Höyüğü'nün seramik üretiminde zanaat uzmanlığına dair kanıtlar içermesi de önemlidir. Günümüzden 8 bin yıl öncesine tarihlenen ve şimdiye kadar 8 odası ortaya çıkarılmış olan yapı kompleksi, seramik üretiminin tüm aşamalarının görülebilmesiyle uzmanlaşmanın erken örneklerinden birini temsil etmektedir. M.Ö. 6. binyıldan itibaren seramik üretiminde uzmanlaşmanın olduğu öngörülse de, Mezopotamya'dan Yunanistan'a kadar herhangi bir yerleşimde bu uzmanlaşmanın aşamalarının görülebildiği bir atölye yapısı henüz ortaya çıkarılmamıştır. Ulucak Höyük'teki Seramik Üretim Atölyesi'nde kap yapımı için hazırlanmış kil hamurlar, üretimi yarım kalmış kaplar, seramikleri astarlamak için kullanılan kırmızı boya toprakları ve perdah taşları, seramik yapımında kullanılan tüm üretim zincirini gösteren arkeolojik kanıtlardır. Bu nedenle Ulucak Höyük Seramik Üretim Atölyesi, günümüzden 8000 yıl önce seramiklerin yetenekli ustalar tarafından üretildiğini gösteren yegâne ve en açık kanıtı temsil etmektedir.

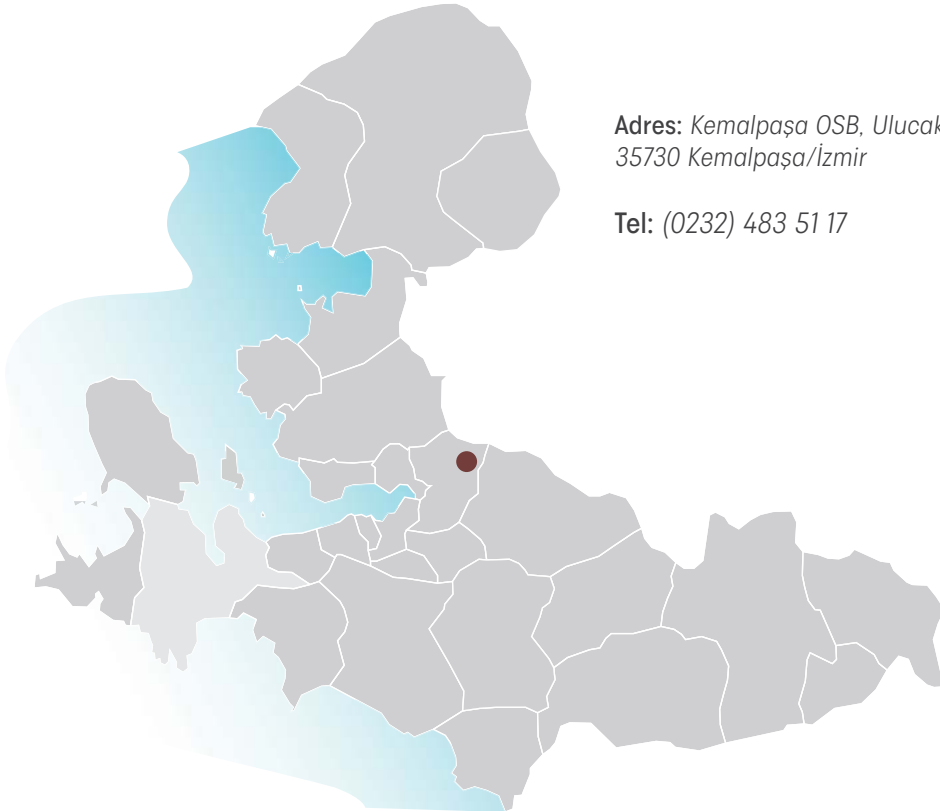
Seramik Üretim Atölyesi

Seramik Üretim Atölyesi

Seramik üretim aşamaları parmak izli kil topak, hematit boya, üretimi yarım kalmış kap

Adres: Kemalpaşa OSB, Ulucak İzmir Cd. No:85,
35730 Kemalpaşa/İzmir

Tel: (0232) 483 51 17

Ulaşım Bilgileri için QR kodu taratabilirsiniz.

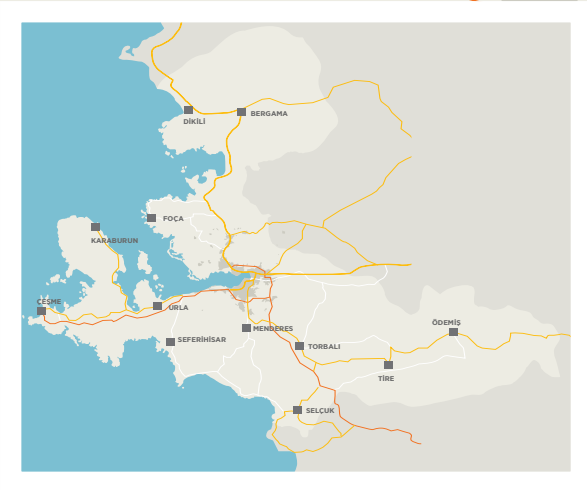

Eski Smyrna Bayraklı Tepekule Höyüğü

Yassitepe Höyüğü

Yeşilova Höyüğü

Smyrna Antik Kenti

*Kent uzakta bir ta takınmış dağdan
Eteklerinde sakin bir deniz
Hilal gibi bir liman
Ve sakin dalga silahtan
Arınmış kara tarafından
Kapanıyor öğreniyor huzurlu kalmayı*

Ozan Claudianus

Arkeolojik miras bütün insanlığın malıdır. Dolayısıyla korunması için gerekli kaynağın sağlanması her ülkenin görevi olmalıdır. Yasalar her ülkenin ve bölgenin gereklerine, tarihine ve geleneklerine uygun olarak arkeolojik mirasa yerinde koruma ve araştırılma olanağı sağlamalıdır. Yasalar arkeolojik mirasın bütün insanlığın ve halk topluluklarının mirası olduğu kavramından hareket etmeli, tek bir kişi veya ulusa bağlanarak sınırlandırılmamalıdır.

**ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü 1990
MADDE 3. YASA VE EKONOMİ**

Yeşilova Höyüğü Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı
Doç. Dr. Zafer DERİN
Ege Üniversitesi

Yeşilova Höyüğü Arkeolojik Kazı Çalışmaları

İzmir'in ilk köy ve kasaba yerleşimleri

İzmir'in içindeki ilk tarih öncesi yerleşim alanı olan **Yeşilova Höyüğü**, Bornova Ovası'nın ortasında yer almaktadır. Neolitik Dönem'in başından itibaren Yeşilova Höyüğü'nde başlayan yerleşik yaşam, yaklaşık 6500 yıl boyunca **Yassitepe** ve İpeklikuyu Höyükleri'nin bulunduğu alanlara da yayılarak gelişimini sürdürmüştür. Kentin tarihini değiştiren bu merkezdeki ilk kazılar 2005 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi – Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ortak çalışması olarak başlatılmıştır. Kazılara 2008 yılından itibaren, Bakanlar Kurulu kararıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Ege Üniversitesi adına Doç.Dr.Zafer DERİN tarafından, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Bornova Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Ege

Üniversitesi'nin desteğiyle devam edilmektedir. Höyük'teki ilk yerleşim, M.Ö.6500 yılları civarında günümüzden yaklaşık 8500 yıl önce Neolitik Çağ'da başlamıştır. Bu dönem, İzmir'in ilk Egeli toplumunun en basit şekliyle dağlardaki mağara ve kaya sığınaklarından ovaya inip, tarım ve hayvancılık yaparak bir topluluk halinde yerleşik yaşama geçtiği ve barış içinde yaşadığı dönemdir. Deniz seviyesini günümüzde 20-30 metre kadar aşağıda olduğu bu dönemde 10 Neolitik tabakaya sahip Höyüğün son Neolitik katı, en uzun süreli yerleşim olarak bilinmektedir. Neolitik yerleşimin M.Ö.6000-5700 yılları arasındaki son dönemini temsil eden bu süreçteki topluluklar Kapadokya ve Yunanistan'ın Melos Adası ile ilişki kurmuşlar, belirli bir düzende ve birbirinden ayrı mekanlarda yaşamışlardır. Günlük yaşam içinde tarımın yanı sıra hayvancılığın önemli bir yer tuttuğu, hayvan derilerini işleyen topluluğun dokumacılık, çanak çömlek ve taş alet yapımı ile ilgili atölyelere sahip oldukları anlaşılmıştır. Hayvan kemikleri

ve tahılın yanı sıra evlerin içinde ve çevresinde çok miktarda bulunan midye, sülünez kabukları ve çipura kemikleri besin üretiminin önemli bir halkasını işaret eder. Çevrelerinde yaşayan yabani hayvan türleri içinde, aynı zamanda kaplarının üzerine de işledikleri "Anadolu Panteri" kutsal olarak görülen ve saygı duyulan hayvanlardan biri olarak dikkati çekmektedir. Yeşilova Höyüğü Neolitik dönem yerleşimi İzmir çevresindeki birçok merkezde de saptandığı gibi, olasılıkla iklim değişimi sonucu ortaya çıkan olumsuz çevre koşullarının etkisiyle, M.Ö. 5700 yılları civarında terk edilmiştir.

Yeşilova'nın M.Ö. 5700 de terk edilmesinden yaklaşık 300 yıl sonra, yeni gelen toplulukların **Yeşilova Höyüğü**'nün kuzeybatısındaki **Yassitepe Höyüğü**'ne yerleşmeye başladığı anlaşılmıştır. Günümüzden 5 bin 100 yıl önce Erken Tunç Çağı'nda, Yassitepe Höyüğü'nün bulunduğu alanda bronz kullanan, savunma duvarlarıyla dış saldırılara karşı korunaklı uzun evlerden oluşan bir yerleşim kurulmuştur. Bronz balta, iğne gibi eşyalara sahip bu yerleşim alanı M.Ö.2800

civarındaki bir deprem ile yıkılana dek üst üste 8 kez yeniden inşa edilmiştir. Zengin buluntuları ve üzümle ilgili bulgularıyla dikkati çeken, Herodot'un da dediği gibi "Symrna'nın gül ve incirinin, bal kokulu Moskhatos (misket) üzümünün de yetiştiği topraklara sahip Yassitepe Höyüğü yerleşimi Roma dönemine kadar kesintilerle devam etmiştir.

Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezi

Kazı alanlarının yanında yer alan Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezi, ziyaretçilerin 8500 yıl önceki ilk İzmirliilerin tarihinin ve kültürünün öğretildiği eğitim ağırlıklı deneysel bir arkeolojik alan olma özelliğine sahiptir. Türkiye’de benzeri olmayan bu merkez, eğitim ve turizm bakımından tarih ve kültürümüze yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu proje ile bireyin kendi yerel tarihini öğrenmesi sağlanmakta ve daha geniş anlamda kültürünü sahiplenme, geçmişi çok eskiye giden bir kimlik duygusu yaratılmak istenmektedir. Bu alanda Arkeoloji bilimi ile toplum buluşturmuştur. Merkezde yapılan konferans, söyleşi ve aktivitelerle topluma kültürel katkıda bulunma hedeflenmiştir. Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezi faaliyete geçtiği 2014 yılından itibaren anaokulu seviyesinden üniversiteye öğrencilerine her yaş için bir eğitim- turizm alanı haline gelmiştir. Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezi; yıl içinde çocuk ve yetişkinlere yönelik ücretsiz çeşitli aktivitelerin düzenlendiği, sergilerin açıldığı, konferans ve kurumsal toplantıların gerçekleştirildiği bir merkezdir. Merkez Yeşilova Höyüğü’de ele geçen eserlerin benzerlerini görebilecekleri Sergi Binası, kazı alanlarını ve Tarih Öncesi Yerleşim Alanını izleyebilecekleri Teras, kazı alanlarına bakan Kafeterya, çocukların kazı yaptıkları Arkeoloji Parkı, kazılarda çıkan eserleri ve arkeolojik çalışmaları izleyebilecekleri Kazı Evi, izledikleri süreci yaşayarak öğrendikleri Neolitik Köy ve kazı alanlarından oluşmaktadır. Bornova Belediyesi Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezinde, zaman, sayı ve yaş grupları dikkate alınarak beş ayrı ziyaret programı gerçekleştirilmekte, gruplar randevu ile kabul edilip, arkeologlar tarafından anlatılarak dolandırılmaktadır. Ziyaretçilerden ücret olarak sadece bir kullanılmış pil alınmaktadır. Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezi, aktif sergileme formatıyla turistik avantajlar sağlayarak; turistleri bu bölgeye çekmeye başlamıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2008 yılından itibaren Yeşilova Höyüğü Arkeolojik Kazı Çalışmalarına destek vermektedir.

Adres: Karacaoğlan Mahallesi 6253 sokak no:15
Bornova / İzmir
(Ulaşım toplu taşıma ile Bornova Metro-Kemer
arasında çalışan 59 ve 259 no'lu otobüs ile)

Tel: 0534 278 61 84
www.yesilova.ege.edu.tr
<http://360.sanalturist.com/yesilova-hoyugu-360/>

Ulaşım Bilgileri için QR kodu taratabilirsiniz.

Eski Smyrna (*Smyrna Arkhaia*) Bayraklı Tepekule Höyüğü Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı (2014-2025)
Prof. Dr. **Cumhur TANRIVER**
Ege Üniversitesi
İzmir Arkeoloji Müzesi (2025-)

Eski Smyrna (Smyrna Arkhaia) Bayraklı Tepekule Höyüğü Arkeolojik Kazı Çalışmaları

İzmir'e adını veren Smyrna, körfezin doğuda kara içine uzandığı en uç noktada, Yamanlar Dağı'nın (antik Sipylos) güney yamaçlarından Ege Denizi'ne uzanan 365x250 m ölçülerinde, alçak, kayalık bir tepelik üzerinde kurulmuştur. Bugün Bayraklı ilçesi sınırlarında bulunan ve Tepekule (eskiden Hacı Mutzo Tepesi) olarak da bilinen bu yerleşime dair ilk izler MÖ 3000 yılına kadar uzanmaktadır.

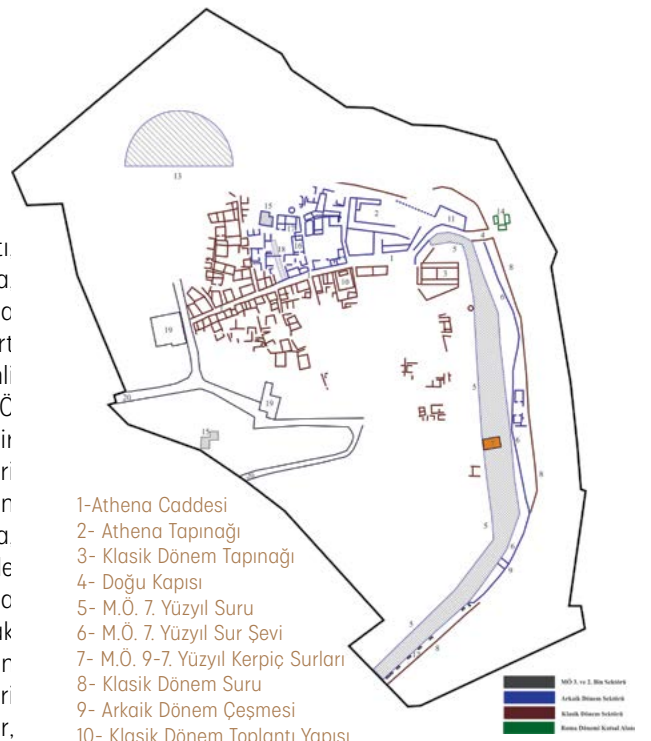
Kent ve çevresindeki ilk çalışmalar 1930'lu yıllarda Avusturyalı arkeologlar Helene ve Franz Miltner çifti tarafından başlatılmıştır. Kısa süreli bu araştırmaları, 1948-1951 yıllarında Ekrem Akurgal ve John M. Cook başkanlığındaki ilk sistemli arkeolojik kazılar izlemiştir. Bu yıllarda yerleşimdeki Tunç Çağı kültür tabakaları, Demir Çağı kültür tabakaları, Athena Tapınağı ve savunma yapıları üzerine çalışmalar yürütülmüştür. 1966 yılına kadar ara verilen kazı araştırmalarına 1966-1992 yıllarında Ekrem Akurgal, 1993-2014 yıllarında Meral Akurgal başkanlık etmiştir. 2014-2025 yılları arasındaki çalışmalar Ege Üniversitesi adına Prof. Dr. Cumhuriyet Tanrıver tarafından yürütülmüştür.

Eski Smyrna'nın Kısa Tarihi

İlk kez MÖ 3. binyılda yerleşim gören höyük, Tunç Çağı boyunca gelişerek bir kent haline gelmiştir. Bu dönem, alçak taş temellere sahip kerpiçten duvarlarla inşa edilmiş yapılarla temsil edilir. Tunç Çağı'nın sonunda Kıta Yunanistan'dan Batı Anadolu ve adalara gelen göç dalgası ile Eski Smyrna, ilk kez MÖ 11. yüzyılın sonunda bir Hellen kenti olarak karşımıza çıkar. Erken Demir Çağı süresince hızla gelişerek MÖ 9. yüzyılda kerpiçten bir savunma duvarıyla tahkim edilen yerleşim, bu yüzyıllarda bir liman kenti haline gelir. İonia'nın Altın Çağı olan MÖ 7. yüzyılda, Eski Smyrna da diğer İonia yerleşimleri gibi hızla büyümüştür. Yerleşim MÖ 7. yüzyılın sonunda, doğuda yükselen yeni güç olan Lydia Krallığı'nın baskısı altına girmiş ve MÖ 600 civarında Kral Alyattes tarafından tahrip edilerek, bu krallığa ait, İç Batı Anadolu ve Ege Denizi'ni birbirine bağlayan ticari bir liman haline gelmiştir. MÖ 6. yüzyılın ortasına kadar Lydia Krallığı'nın gölgesinde yaşayan kent, yüzyılın ikinci yarısında bölgede Pers hakimiyetinin varlığıyla bir duraksama dönemine girmiştir. Eski Smyrna'nın yeniden gelişerek limanını etkin bir biçimde kullanması MÖ 4. yüzyılda gerçekleşmiş ancak yüzyılın sonunda burada yerleşim sona ererek Kadifekale eteklerinde kurulan yeni kente taşınmıştır.

Athens Tapınağı

Eski Smyrna'yı önemli kılan bir diğer mimarlık anıtı kentin kuzeydoğusundaki kapının hemen yanına sur duvarına bitişik olarak MÖ 7. yüzyıl başlarında inşa edilmeye başlanan Athens Tapınağı'dır. Dört ana evresi saptanan ve Aiol mimarlığının en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilen tapınak MÇ 7. yüzyıl sonunda 6x11 sütunlu, peripteros planlı bir tapınağa dönüşmüştür. Güneyinde ziyaretçileri güneş ve yağmurdan koruyan stoaları taşıyan yüksek teraslarla çevrelenmiş tapınak alanına yine güneyde yer alan bir kapı (propylon) ile ulaşılmaktaydı. Tapınakta gerçekleştirilen kazılarda ele geçen pişmiş topraktan yapılmış kalkan ve mızrak gibi tanrıçanın savaşçı kimliğini yansıtan adakları yanı sıra, mermerden genç kız ve erkek heykelleri ile kireç taşından aslan heykellerine ait parçalar, Fenike ve Kıbrıs kökenli figürinler, Ege Dünyası'nın her noktasından getirilmiş çeşitli seramik kaplardan ve metal eserlerden oluşan zengin sunular ile çeşitli zanaatkarların yapılmış ürünleri günümüze İzmir Arkeoloji Müzesi'nin en zengin koleksiyonunu oluşturmaktadır.

- 1-Athens Caddesi
- 2- Athens Tapınağı
- 3- Klasik Dönem Tapınağı
- 4- Doğu Kapısı
- 5- M.Ö. 7. Yüzyıl Suru
- 6- M.Ö. 7. Yüzyıl Sur Şevi
- 7- M.Ö. 9-7. Yüzyıl Kerpiç Surları
- 8- Klasik Dönem Suru
- 9- Arkaik Dönem Çeşmesi
- 10- Klasik Dönem Toplantı Yapısı
- 11- Kule
- 12- Nekropolis
- 13- Kuşatma Tepesi
- 14- Roma Dönemi Kutsal Alanı
- 15- M.Ö. 3. ve 2. Bin Yüzyıla
- 16- Arkaik Dönem Toplantı Megaronu
- 17- Çift Megaron
- 18- Arkaik Yol
- 19- Kazı Evi
- 20- Giriş

Athens Tapınağı'na Adak Olarak Sunulan Bir Lekythos (parfüm kabı). Kulp Üzerinde "Derippos'un Lekythosuyum" Yazmaktadır.

Khios Adası'ndan İthal Bir Kadeh.

Savunma Yapıları

Smyrna'nın Ege mimarlık tarihi açısından en önemli buluntularının başında hiç kuşkusuz MÖ 9. yüzyılda inşa edilen ve çeşitli dönemlerde geliştirilen sur ve savunma sistemleri gelmektedir. MÖ 9 yüzyılda inşa edilen ve Ege Dünyası'nın Demir Çağı'ndaki ilk suru olan Smyrna kent duvarı, önce deprem sonra savaş nedeniyle yıkılmış ve üç defa tekrardan inşa edilmiştir. Son yıllardaki kazılarda tamamen kerpiçten yapılan MÖ 9. ve 8. yüzyıl surları ile kentin doğusunda bulunan kapının hemen kuzeyinde, bu surla bitişik olarak traverten taşlarıyla inşa edilmiş bir savunma kulesi ortaya çıkarılmıştır. Sur, doğuda gelişen büyük düşman Lydia'ya karşı MÖ 7. yüzyılın sonlarına doğru andezit taşlarla kaplı bir cepheyle yenilenmiştir. Bu sırada, kentin güneydoğusuna, surların içine, bugün hala akmakta olan ve döneminin en iyi korunmuş eserleri arasında sayılan taştan bir çeşme yapısı eklenir. Kral Alyattes döneminde Lydia Krallığı, Eski Smyrna başta olmak üzere İonia kentlerine saldırır ve surları yıkarak Eski Smyrna'yı yaklaşık MÖ 600 tarihinde tahrip eder. Kentin kuzeybatı köşesinde bugün ziyaret edilebilen tepecik Alyattes'in kentin surlarını aşmak için oluşturduğu yapay toprak yığınının günümüze kalanları temsil etmektedir.

Demir Çağı Sivil Mimarisi

Eski Smyrna'da Demir Çağı yerleşimine ait en erken mimari örnek MÖ 10. yüzyılın sonuna tarihlenen Oval Ev'dir. 2,75x4,30 m ölçülerindeki bu yapı, tek sıra taş temel üzerine kerpiç bloklarla inşa edilmiştir. Sazdan bir çatıya sahip olduğu düşünülen yapı, Batı Anadolu'da Hellen mimarisinin en erken örneklerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Hellen dünyasının çok odalı ve avlulu konutlarının kökeni megaron adı verilen, genellikle bir sundurma ve onun açıldığı bir odadan oluşan, dörtgen ya da eğrisel planlı yapılara dayanmaktadır. Ege Havzası'nın hemen her noktasında karşımıza çıkan bu yapılar uzunca bir süre hem sivil hem de kamu yapıları olarak kullanılmıştır.

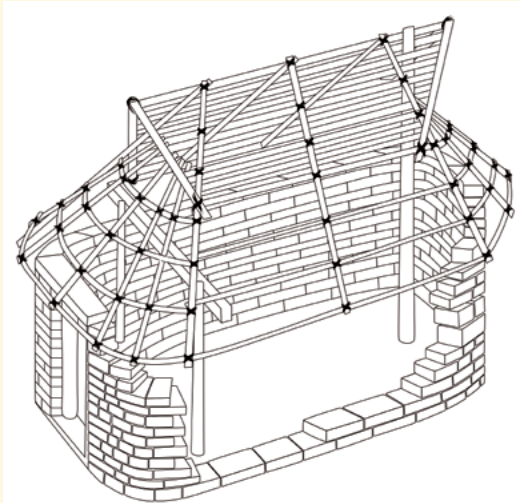
Geç Protogeometrik Dönem'e (MÖ 925-900)
Tarihlenen Oval Ev.

Eski Smyrna'dan bu yapılara en güzel örnek MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen ve "Toplantı Megaronu" olarak isimlendirilen yapıdır. Yapı, poligonal taş örgülü duvarları ve bu duvarların dışında bulunan andezit taş kaplamalarla özenli bir işçiliğe sahiptir.

11,3x6,6 m boyutlarındaki yapının girişi güneye bakmaktadır. Büyük bir ana odaya sahip olması ve özenli yapısıyla Ekrem Akurgal tarafından yönetici ve asillerin bir araya geldiği bir mekân olarak yorumlanan yapının kullanımı MÖ 7. yüzyılın sonunda sona ermiştir. Çifte Megaron ise ortak bir duvarı kullanarak birbirine bitişik olarak inşa edilen iki megarondan oluşmaktadır.

MÖ 7. yüzyılın sonu 6. yüzyılın başlarında inşa edilen yapı, oldukça özenli poligonal taş örgülü duvarlarıyla ve yaklaşık 13x10 metreye ulaşan ölçüleriyle dikkat çekmektedir. Yapının güneyinde, odaların açıldığı alanda bulunan açıklığın yapıya ait bir avlu olduğu düşünülmüştür. Önerilen planıyla Eski Smyrna'da ele geçmiş en erken avlulu yapı olan Çifte Megaron, çağdaşı kentlerdeki gelişimin bölgedeki en önemli temsilcilerindendir.

Çeşme Yapısı

MÖ 7. yüzyılın sonunda, kentin 3. savunma duvarıyla birlikte inşa edilen bu yapı, Hellen mimari örnekleri içinde en erken çeşme yapılarından biri olarak anılır. Andezit taş bloklar kullanılarak, bindirme tekniğiyle inşa edilen yapı dörtgen plana sahiptir. Bir eşik taşı ile içine girilen yapı, kısa bir koridor ve o koridorun sonunda bir su toplama haznesi ile koridor boyunca uzanan bir su boşaltma kanalından oluşmaktadır. Kentin güneydoğu köşesinde yer alan bir kaynağın üzerine inşa edilen bu yapı, suyu kaynağından alıp dağıtmaktan ziyade bu kaynağı korumak ve onu kullanmak için inşa edilmiştir.

Athena Caddesi

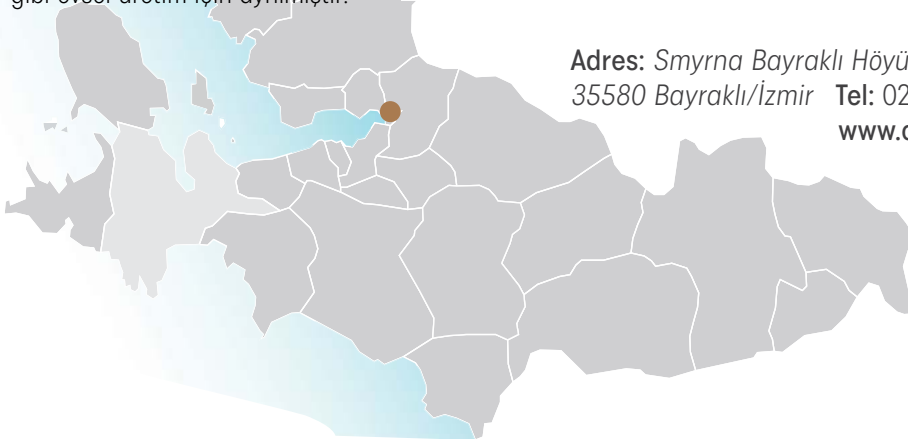
M.Ö. 600 tarihinde kral Alyattes yönetimindeki Lydia ordusu tarafından ele geçirilen, daha sonra M.Ö. 546'da Pers yönetimi altına giren Eski Smyrna, polis kimliğini kaybetmiş gibi görünse de M.Ö. 5. yüzyılın sonlarından itibaren yeniden hızla büyümeye başlar. Bu dönemde doğu kapısından başlayarak kenti doğu-batı doğrultuda boydan boya geçen ve muhtemel limana açılan batı kapısında son bulan Athena Caddesi karşımıza çıkar. Athena Caddesi'ne neredeyse dik açılarla birleşen dar sokaklarıyla ilk kez düzenli bir plana sahip olan kentte, konut alanlarının tüm alanı kapladığı görülür. M.Ö. 4. yüzyıl boyunca sivil mimari örnekleri merkezi bir avlu ve onu çevreleyen çok sayıda odadan oluşmaktadır. Bu odalardan bazıları zeytinyağı ya da un üretimi gibi evsel üretim için ayrılmıştır.

Klasik Dönem'de, Athena Tapınağı'nın karşısında yer alan alana yeni bir tapınak inşası başlamış, ancak sadece temelleri inşa edilebilmiştir. Bu dönemde kentin kuvvetli bir surla ihtiyaç duymadığı, M.Ö. 5. yüzyıl sonundan itibaren, kuzeybatıda yer alan tepeyi de içine alan teras şeklindeki alçak bir surla ile korunduğu görülmektedir. M.Ö. 4. yüzyıl sonuna ererken yerleşim de terk edilmeye başlanmış ve Smyrna'nın sakinleri Kadifekale eteklerindeki yeni şehre taşınmışlardır.

Eski Smyrna, kentimizin ilk kurulduğu yer olması özelliğiyle, kuruluşundan günümüze İzmir'in tarihsel gelişimini ortaya koyan bir ören yeri olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, bu alan, ünlü ozan Homeros'un vatanı olarak da ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Gerçekten de, Batı Edebiyatı'nın ilk yazılı eserinin yaratıcısı, ünlü ozan Homeros'un ayak izlerine basmayı hayal eden birisi için günümüzde ziyaret edilebilecek tek yer Bayraklı'da yer alan Eski Smyrna kentinden başka neresi olabilir ki?. Bu özellikleriyle, halen arkeolojik kazıların da devam ettiği Eski Smyrna, çok sayıda turist için ilgi alanı çekmektedir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2016 yılından itibaren Eski Smyrna arkeolojik kazı çalışmalarına destek vermektedir.

Adres: Smyrna Bayraklı Höyüğü, Tepekule
35580 Bayraklı/İzmir **Tel:** 0232 341 50 31
www.oldsmyrna.org

Smyrna

Antik Kenti

Arkeolojik Kazı

Çalışmaları

Kazı Başkanı
Prof. Dr. Akın ERSOY
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

İzmir Tarihi Kent Merkezi Ulusal Fotoğraf Yarışması
1. İik Ödülü **Nurten Erdal**

Smyrna Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

İzmir, İzmir Körfezi'nin doğu derinliğinde uygun yerleşim koşulları nedeniyle Neolitik- Kalkolitik dönemlerden itibaren kesintisiz bir yerleşim tarihine sahip olmuştur. İlk olarak Bornova Yeşilova ve Yassitepe Höyük, daha sonra Bayraklı-Tepekule Höyük yerleşimlerinin ardından kent, Büyük İskender sonrası bugünkü yerine (Kadifekale-Kemeraltı) taşınmıştır. Yeni kent, yeni yerinde Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinin ardından Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde 2 bin yılı aşkın bir süre kesintisiz olarak iskan görmüş ve görmeye devam etmektedir. Smyrna çevresindeki verimli tarımsal alanları, ürün çeşitliliği, maden kaynakları, deniz ve kara ticaret yollarının üzerinde bulunması ile Batı Anadolu coğrafyasının en önemli liman kenti olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Antik dönemde kentlerin kuruluşunu bir kahramana veya bir efsaneye dayandırma geleneği sıklıkla görülmektedir. M.Ö.

3'üncü Binde İzmir körfezinin kuzeyinde kurulan Bayraklı- Tepekule Höyük olarak bilinen yerleşimin M.Ö. 4. yüzyılın sonunda Pagos (Kadifekale) eteklerine taşınması da bu geleneğe uygun olarak Büyük İskender'e dayandırılmıştır. Eski Smyrna'nın ele geçirilmesi sırasında Makedonya Kralı İskender'in Asya Seferi sırasında Smyrna'ya geldiğine dair epigrafik ve arkeolojik bulgular sessiz kalmakla beraber Anadolu'da Perslere karşı yapılan ve zafer kazanılan ilk savaş olan Granykos Savaşını takiben Sardis'den Ephesos'a giden ana yolun üzerinde bulunan Smyrna'ya kısa bir süre de olsa uğramış olduğu varsayılmaktadır. Kentin kuruluş efsanesinde İskender'in adı, M.S. 2'inci yüzyılda yaşamış Coğrafyacı ve Gezgin Pausanias tarafından telaffuz edilir. "Periegesis tes Hellados" (Yunanistan'ın Tasviri) adlı eserinde Pausanias (Pau.VII, 5), İskender'in avlanmak üzere geldiği Pagos (Kadifekale) Tepesi eteklerinde, Nemesisler Tapınağı önündeki bir pınarın başında ve bir çınar ağacının altında uykuya daldığını, rüyasında gördüğü iki Nemesis'in (Öç Tanrıcaları) ondan burada bir kent kurmasını ve halkın

buraya göç etmesini istediğini anlatmaktadır. Yine efsaneye göre Tanrıçaların bu isteğini duyan Smyrnalılar bölgenin ünlü kehanet merkezi Apollon Klarios Tapınağı'na danışır. Tanrı Apollon Smyrnalılara "Kutsal Meles'in ötesindeki Pagos tepesinde (Kadifekale) oturacak olanlar eskisine göre üç dört kat mutlu olacaklardır." yanıtını verir. Bu efsane pek çok Roma Dönemi Smyrna sikkesi (parası) üzerinde canlandırılmıştır. M.Ö. 1'inci yüzyılda yaşamış olan bir diğer Coğrafyacı ve Gezgin Strabon kent'in İskender'in komutanları Antigonos ve Lysimakhos tarafından imar edildiğini yazmaktadır. Helenistik ve Roma dönemlerinde kent, mükemmel konumu sayesinde kısa zamanda gelişmiş ve Anadolu'nun önemli kentlerinden biri haline gelmiştir. Strabon, şehri kendi döneminin örnekleri içinde "en güzel olanı" şeklinde betimler. Strabon kenti tanımlarken belirgin bir portre çizmiştir. Strabon'a göre Smyrna'nın küçük bir bölümü tepede, büyük kısmı ise tepenin denize doğru uzanan eteklerinde yer almaktadır. Taş döşeli caddeleri birbirine dik doğrular şeklindedir ve iki katlı geniş sütunlu galerilere sahiplerdir. Kent ayrıca istenildiğinde kapatılabilen bir limana da sahiptir. Smyrna üç kez Neokor (İmparatorluk kültüne hizmet eden tapınak - bunlar Tiberius, Hadrianus ve Caracalla döneminde tesis edilmişlerdir) tapınağına ev

Arka yüzünde Smyrna'nın kuruluş hikayesinde Büyük İskender'in rüyasını aktaran sikke örneği

sahipliği yapmasıyla kendi şehir sikkeleri ve yazıtları üzerinden övünecektir. Smyrna'nın öne çıkan bir diğer özelliği de Aleksandria'ya bağlı bir tıp okuluna sahip olmasıdır. Bu tıp okulunda eğitim görenlerden biri de daha sonra Roma'da İmparatorluk doktoru olarak görev yapacak olan Pergamonlu Tıp Adamı Galenos idi Galenos Smyrna'da anatomi dersleri almış ve göz hastalıkları üzerine bir de kitap yazmış, Platoncu Filozof Albinos'tan felsefe dersleri almıştır.

12. ve 13. yüzyıldan Smyrna'da ele geçen Batılı Sikkeler. Solda Ceneviz, sağda Fransız sikkeleri

Önde Smyrna Agorası, arkada antik liman ve İzmir Körfezi

Smyrna, Roma Dönemi'nde ilk Hıristiyan cemaatlerden birine sahip oldu. Nitekim St John'ın mektuplarının ulaştığı topluluklardan biri de Smyrnalı Hıristiyanlardı. Sonrasında Batı Anadolu'daki 7 kiliseden birine ev sahipliği yapmıştır. Smyrna'daki ilk Hıristiyan lideri Aziz Polykarpos idi ve Smyrna Stadyonu'nda şehit edildiğinde onun adına Martyrium inşa edildi. Martyrium'un kalıntıları Osmanlı Dönemine kadar ayakta kaldı. İnananlar onun atasından çıktığına inandıkları Çitlenbik Ağacı yapraklarını ve yapı kalıntılarında parçaları yüzyıllar boyunca yanlarına hatıra olarak aldılar.

Batı Portiko ve batısında yer alan Kent Meclisi ve Mozaikli Salon

Hıristiyan Ortodokslar için birçok kilisenin yanı sıra şehir dışında ve içinde Ayazmalar da vardı. Bunlardan Sütverenana adıyla bilinen şehir içindeki bir ayazma Roma su kanallarından biri üzerinde bulunuyordu. Ortodokslar ve Türkler kadınların doğurganlıklarını arttıracığına, sütlerinin bollaşacağına inanarak hem saygı gösterdiler ve hem de suyundan içtiler. Smyrna, Kudüs'ü ve kutsal toprakları ele geçirmek iddiası

Sütveren Ana adıyla ünlene Ayazma (Meryem Ana)

ile yola çıkan Haçlılar zamanında 2'inci Haçlı Seferi'nin uğrak noktalarından biri oldu. Ele geçen bir Fransız sikkesi bu sefere katılanları ve Fransızların varlığını işaret etmektedir.

Türk Deniz Kuvvetleri'nin kurucusu ve Türk Denizciliği'nin ilk Amiral Çakabey

İlk Haçlı Seferi ise İzmir'de ilk Türk izlerinin görüldüğü bir süreç olmuştur. Nitekim Bizans Devleti'ne esir düşen bir Türk Beyi olan, ama yetenekleri ile İstanbul bürokrasisinde önemli görevlere atanan Çaka Bey İmparator I. Aleksios Komnenos tarafından azledilmesinden sonra kendine bağlı olanlarla birlikte İzmir'e gelerek bir donanma inşa etmiş ve 1081-1098 tarihleri arasında İzmir merkezli olan ve Ege Denizi'ne ve kıyılara hükmeden bir deniz devleti kurmuştur. İmparator'un kızı Anna Komnena'ya göre (Aleksiad) Çaka Bey, imparatorluk sarayında Homeros'un İlyada ve Odyssea adlı eserlerini okuyacak kadar Yunanca biliyordu ve denizcilğe de ilgisi buradan geliyordu. Çakabey'in bu siyasi ve askeri operasyonu birkaç açıdan önemlidir. 1081 yılında kurduğu donanma nedeniyle Çaka Bey Türk Deniz Kuvvetleri'nin kurucusu ve Türk Denizciliği'nin ilk Amiral olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan da Çaka Bey'in kurduğu bu devlet Ege coğrafyasında kurulan ilk Türk devleti olurken aynı zamanda Çaka Bey, İzmir ve civarında ilk Türk nüfusa kapı açtığı gibi Batı Anadolu'nun

daha sonra Türkmen beylikleri tarafından fethine de zemin hazırlamıştır. Öyle ki Çaka Bey tarihinde İstanbul Türkler tarafından ilk kez kuşatıldığına bu kuşatmanın taraflarından biri de olmuştur.

Bazilika Kuzeybatı Kapısı

13'üncü yüzyılın başında, 4. Haçlı Seferi sırasında Haçlılar kutsal topraklara gitmek yerine Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da (Konstantinopolis) kaldılar. Bizans Hanedanı başkentten ayrılarak Nikaia'yı (İznik) Bizans'ın merkezi haline getirdiğinde, Smyrna, Bizans Devleti'nin en önemli limanı haline geldi. Bu sırada Hanedana destek veren Cenevizlilere Smyrna Limanı gümrüğü ve kalesi tesis edildi.

Gümrük ve kale 14. yüzyılın ikinci yarısında Papa tarafından Rhodos Şövalyelerine verildi. Anadolu topraklarının giderek Türkleştiği ve irili ufaklı Türk Devletlerinin kurulduğu bu süreçte, 1401'de Timur, bu devletler içinde lider konumda olan Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı Ankara Savaşı'nın ardından Smyrna'ya ulaştı ve Rhodos Şövalyelerinin elinde bulunan Liman Kalesi'ni ele geçirdi. Bu savaş Doğu'da büyük bir imparatorluk kuran Timur ve ordularının Hıristiyanlarla ilk ve tek mücadelesi olarak bilinir. Timur'un Anadolu coğrafyasından ayrılmasının ardından başlangıçta Osmanlı Devleti'nin küçük bir liman kenti halinde olan Smyrna/izmir kısa sürede eski günlerinde olduğu gibi büyüyecek ve on yedi yüzyıldan sonra Doğu Akdeniz'in en büyük liman kentlerinden biri olacaktır. İzmir antikçağlarda olduğu gibi çok inançlı, çok kültürlü, çok milletli kozmopolit yapısı ile Osmanlı Dönemi'nde de öne çıkacaktır. Bizans Dönemi'nden itibaren Hıristiyanların ve ardından Müslümanların ve M.Ö. 1'inci bin yıllarından itibaren var olan yerli

Yahudilere ek olarak 16. yüzyılda İspanya'dan Anadolu'ya ve İzmir'e olan Yahudi göçü ile birbirlerine saygılı davranan farklı inançlara sahip insanların birlikte yaşamasına ev sahipliği yapmıştır. 17. yüzyıldan itibaren Batı'dan ticaret merkezli olarak kente gelen Levantenler (İtalyan, Fransız, İngiliz, Hollandalı vb) bu ortak yaşamın parçası olmuşlardır. Günümüzde ise İzmir kent merkezindeki modern yapılaşma nedeniyle birkaç noktada kalıntılara ulaşılabilmektedir. Tanımlanan arkeolojik alanlardan en iyi bilinenlerden biri, üzerinde Helenistik ve Roma Dönemlerine ait sur kalıntıları, Bizans Dönemine ait sarnıç, Anadolu Türk Beylikleri Dönemine ait mescit ve Osmanlı Dönemine ait iç kale bulunan Kadifekale'dir.

Kadifekale

Kadifekale antik Smyrna'nın akropolü yani birincil kutsal alanı olması yanı sıra savaş durumunda kentin yine en önemli savunma yapısı olarak da görev yapmaktaydı. Bu nedenle kentin kurulduğu M.Ö. 4. yüzyılın sonu 3'üncü yüzyılın başından itibaren bir surla çevrelenmiş ve surlar Roma, Bizans ve Erken Osmanlı dönemlerinde sık sık onarılmış, yenilenmiştir.

Kadifekale ve İzmir Körfezi

Smyrna Agorası

Antik kentin günümüze iyi koşullarda ulaşan anıtsal yapı örnekleri ile dolu olan alanı bugünkü kentin merkezinde bulunan Smyrna Agorası'dır. (Antik Yunan kentlerinde, şehirle ilgili politik, dini, ticari her türlü faaliyetin gerçekleştiği, tüm kamu binalarının etrafında sıralandığı halka ait geniş açık alan olup, Helenistik dönemde şekillenip Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıkan forumların öncülüdür.)

İzmir'in depremselliğini anlatan yazıtlardan biri

Liman kentlerinde en az iki agoranın olduğu bilinmektedir. Smyrna'da ikinci agoranın yeri bilinmemekle birlikte limana yakın bir noktada ve daha çok ticari fonksiyonları ile ön planda bulunmalıydı. Mevcut agora ise, antik Smyrna'nın

idari, siyasi, adli ve ticari merkezi durumundaydı. Bu özellikleri ile "devlet" agorası olarak da tanımlamak mümkündür. Mevcut kalıntılar ve yapılan sondajlar, agoranın kentin kuruluş efsanesine uygun olarak Büyük İskender'den hemen sonra M.Ö. 4'üncü Yüzyılın sonu- 3'üncü Yüzyılın başlarında, yeni kentin ilk imar projelerinden biri olarak inşa edildiğini göstermiştir. Helenistik dönemden itibaren agoradaki yapılar zamanla yenilenmiş, değişikliklere uğramış, eklentiler yapılmış, M.S. 2'inci yılın sonu 3'üncü yüzyılın başında bugün görülen halini almış ve en erken M.S. 7'inci yüzyıla kadar genel karakterini korumuştur. Geç Bizans döneminden itibaren mezarlık olarak kullanılmış olduğundan antik döneme ait yapı izleri nispeten iyi korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır. Bu alanda ilk kazılar Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk arkeolojik araştırmalarından biri olarak bilinmektedir. Bugün Agora avlu alanının yaklaşık 129 x 83 m boyutlarındaki bir kısmı görülebilmektedir.

Bu alanı çevreleyen Batı Portiko'nun (Yunan Mimarlığında "Stoa", Roma Mimarlığında "Portiko" adı verilen bu tür yapılar üstü örtülü, önü sütunlu açık galeri, sundurma anlamına gelir.)büyük kısmı (83 m), Doğu Portiko'nun küçük bir bölümü (20 m) ile kuzeydeki Bazilika'nın tamamı (161 m) ortaya çıkarılmıştır. Yeşil alan olarak kullanılan agoranın güneyindeki alanda Güney Portiko'nun olması beklenmektedir.

Bazilika

Roma döneminde yoğun imar faaliyetlerinin gerçekleştiği kent pek çok kez depremler ile sarsılmıştır. Bunların arasında en yıkıcı olanı M.S. 177/8 yılında gerçekleşmiştir. Bu depremin etkilerini Smyrna'da yaşayan hatip Aelius Aristides'in dönemin imparatoru Marcus Aurelius'a yazdığı mektuplardan öğrenmekteyiz. Bu depremden sonra kent, imparatorun yaptığı yardımlar ile hızla ayağa kaldırılmıştır.

Agora'da bugün görülen kalıntılar bu hızlı onarım sürecinin ürünleridir. Alanın kuzey kanadını kaplayan Bazilika başta adli ve idari işlevleri olan ancak ticari işler için de kullanılan bir

Batı Portiko

yapıdır. Avukat, banker ve diğer ticaret erbabının yoğunlukla kullandığı bu yapı, inşasında kullanılan mermer, granit ve konglomera (kum ve çakılların basınçla birleşmesi ve zamanla sertleşmesi sonucu oluşan kütlelerdir) malzemeler ile oldukça gösterişli bir görünüme sahipti. Yapı yaklaşık 30 m genişliğinde 161 m uzunluğundadır. Avlu düzleminin altında bulunan bodrum katı, 4 galeriden ibaret, kemerli bir yapıya sahiptir. Bodrum katın doğu ve batı ucunda görülen çapraz kemerler dönemin ender örneklerindendir.

Grafiti Galerisi

Bazilikanın bodrum katının 1'inci ve 2'inci Galerilerinin taşıyıcı ayakları ve bölme duvarları üzerinde dünyanın en zengin boya ve kazıma çizgilerle yapılmış grafiti koleksiyonu yer almaktadır. Bir harften bir cümleye veya bir tasvire kadar bine yakın duvar yazı ve resminin

bulunduğu hesaplanmaktadır. Grafitiler dönemin yaşam biçimini aktaran gemi tasvirlerinden denizci ve gladyatörlere, hayvan figürlerinden sevgi ve şehvet sözlerine kadar değişik konu ve tasvirlerden oluşmaktadır. Antik çağda ender olarak rastlanan bu eserlerin temizlik ve konservasyon (resim, heykel gibi sanat eserlerinin nesiller boyu özelliklerini kaybetmeyecek şekilde korunması işi) çalışmaları halen sürdürülmektedir. Bazilika'nın bodrum katında dikkat çeken

Bazilika Grafitolarından biri

mimari özelliklerden bir 3'üncü Galeri'de 72 adet karşılıklı küçük mekânın yer almasıdır. Mekânların toptancı ve/veya perakendecilere ait oldukları düşünülmektedir. Avlu seviyesinde iki katlı olan Bazilika'nın zemin ve 1'inci katı ortadaki galeri daha geniş olmak üzere üç galerilidir. Zemin katın batı sonunda yargıçların kullandığı tribunalis (Latince tribunalis "yüksek yönetici koltuğu, mahkeme heyetinin bulunduğu yer") adı verilen bir mekân yer alıyordu. Bazilika'ya giriş kuzey cepheden yapının batı ve doğu sonlarındaki birer anıtsal kapı ile sağlanırken güney cephede bulunan anıtsal bir giriş kapısı ile de avlu düzlemine ulaşıyordu.

Batı Portiko

Batı Portiko

Agora'da ortaya çıkarılan bir diğer yapı ise alanı batıdan sınırlayan Batı Portiko'dur. Yaklaşık 19 metre genişliğinde olan Batı Portiko'nun 82 metre uzunluktaki kısmı açığa çıkarılabilmektedir.

Batı Portiko'nun güney sonunda, Agora meydanına cepheli Faustina Kapısı olarak adlandırılan bir anıtsal kapı yer alır. Deniz/ Liman tarafından gelen yolun Agora'ya ulaştığı noktaya yerleştirilen

İmparator Marcus Aurelius'un eşi İmparatoriçe Faustina portresi

bu kapı çift kemerli bir konstrüksiyona sahiptir. Kapının mimari elemanları kısmen günümüze ulaşmış olan kuzey kemeri üzerinde M.S. 177/8 yılında Smyrna'nın geçirdiği büyük depremden sonra kente yardımlar yapan Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un eşi Genç Faustina'ya ait olan yüksek kabartma bir portre yer almaktadır. Güney kemer üzerinde ise Marcus Aurelius'un portresinin olduğu düşünülmektedir. Erken Bizans Döneminde Batı Portiko'nun bodrum katlarında kemerli galerilerinin bir bölümünde sarnıçlar meydana getirilmiştir. Bu sarnıçlar Kadifekale eteklerinden çıkan kaynak sularını toplayarak agora ve çevresinin su ihtiyacını gidermek için inşa edilmiş olup bu sarnıçlardan çıkarak kente su dağıtan pişmiş toprak suyolları bugün hala Batı Portiko'nun bodrum kat zemininde izlenebilmektedir.

Mozaikli Salon

Mozaikli Salon

Batı Portiko'nun arkasında tespit edilen 61x35 m yaklaşık boyutlarındaki Mozaikli Yapı'nın hemen tümü ortaya çıkarılmış olmakla birlikte yapıya adını veren bitkisel ve geometrik öğelerin tercih edildiği mozaik döşemenin ancak yarısının korunduğu görülmüştür.

Yapının güneyden Faustina Caddesi, batıdan ise Bouleuterion Caddesi ile sınırlandırılmış olduğu ve her iki caddeden de merdivenlerle yapıya ulaşıldığı tespit edilmiştir. Bazı sosyal ve kültürel faaliyetler ile siyasi toplantılara ev sahipliği yaptığı düşünülen Mozaikli Salon'un iki evreli olduğu görülmüştür. İlk evreye ait mozaik döşemin bir deprem ve/ veya ardından yangın sonucu tahrip olmasını takiben yapının onarıldığı

ve zarar gören mozaik döşemenin yerine de ikinci tabaka mozaik döşemin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Meclis Yapıları

Smyrna Kent Meclisi

Mozaikli Yapı'nın doğu bitişiğindeki Agora Batı Portiko'nun zemin katına 5 adet kapı ile kuzeyindeki Geç Roma Meclis yapısına 3 adet kapı ile bağlantılı olduğu da gözlemlenmiştir. Mosaic Building'in hemen kuzey bitişiğinde Kent Meclisi yer almaktadır. Kent Meclisi'nin olduğu parselde biri Erken Roma Dönemi'ne diğeri ise Geç Roma Dönemi'ne ait üst üste iki meclis yapısının olduğu tespit edilmiştir. M.S. 177/8 büyük depremden sonra hasar gören bu Erken Meclis yapısının yerine Geç Meclis yapısının bu kez daha büyük ölçüde inşa edilmiştir. Geç Meclis yapısı ile birlikte Mosaic Building'in ilk evresinin aynı proje çerçevesinde inşa edilmiştir.

Smyrna Kent Meclisi

Meclis yapısını kısmen korunmuş orkestra döşemine ek olarak, oturma basamaklarını yükseltmek için kullanılan ve meclisin alt yapısını

oluşturan yarım tonozlu galerisi ve ardında yine aynı amaçla yapılmış 11 adet tonozlu mekânı ile ortaya çıkarılmıştır.

Agora Hamamı

Son yıllarda tespit edilen antik kente ilişkin bir başka yapı Agora Roma Hamamı'dır. M.S. 2'inci yüzyılda büyük ölçekli olarak inşa edilen ve halen iki büyük kemeri 14 m boyunca yükselen hamamın doğu bölümdeki kazılarda sıcaklık, ılıklik ve soğukluk bölümleri ortaya çıkarılmıştır.

Antik Tiyatro

Smyrna Antik Kenti'ne ilişkin bir başka anıtsal yapı örneği de Smyrna Tiyatrosu'dur. 20 bin kişilik bir kapasiteye sahip olan tiyatronun sahne binasının ve izleyici oturma yerinin ortaya çıkarılmasına dönük kazı çalışmaları halen sürdürülmektedir.

Smyrna Tiyatrosu

Tiyatronun bulunduğu yerin M.Ö. 3'üncü Yüzyıldan itibaren dini, kültürel ve sosyal etkinlikler için kullanıldığı, en geç M.Ö. 1'inci Yüzyıldan itibaren de tiyatronun şimdiki yaklaşık halini aldığı, M.S. 2'inci ve 3'üncü Yüzyılda yapılan onarımlar ve değişiklikler ardından 4. Yüzyılın sonu - 5. Yüzyılın başında terkedildiği tespit edilmiştir.

Antik Yol

Antik kente ilişkin olarak Basmane mevkinde yapılan arkeolojik çalışmalar burada Smyrna'yı Magnesia ad Sipylum (Manisa), Phokaia (Foça), Sardeis (Sart- Mustafa, Salihli) gibi kuzey ve doğu kentlerine bağlayan yol kalıntısını ortaya çıkarmıştır.

Kapının konumu ve yolun doğrultusu takip edildiğinde Magnesia Kapısı'ndan çıkan yolun doğrudan Yeşildere üzerinden geçen modern Kemer köprüsüne ulaştığı görülmüştür. Bu çerçevede modern Kemer köprüsünün alt kısmında yapılan araştırmalarda Roma dönemine ait tek kemerli bir köprünün halen oldukça iyi durumda yerinde durduğu görülmüştür. Bu yapının Osmanlı döneminde de sıkça kullanıldığı ve pek çok kaynakta Kervan Köprüsü olarak anlandırıldığı bilinmektedir.

Antik kaynaklar ve 17 - 20. Yüzyıllarda kente gelen batılı seyyahların yazı, çizim, gravür ve fotoğrafları ışığında Smyrna'nın önemli bir Roma kentinde bulunan daha pek çok yapıya sahip olduğu öğrenilmektedir. Bunlardan en çok adı geçenler Kadifekale'nin güneybatısında bulunan Smyrna Stadionu ile Zeus Akraios ve Zeus Olympios Tapınakları, sahilde ve bugünkü

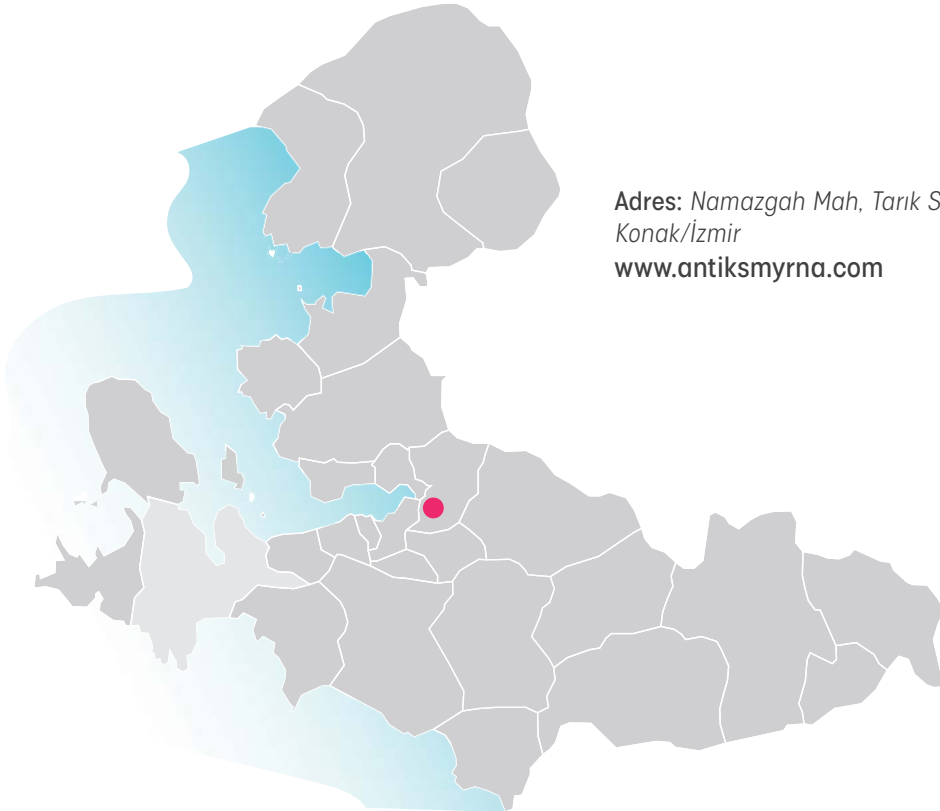
Kemer Köprüsü

Kemeraltı yayı içerisinde bulunan antik limandır.

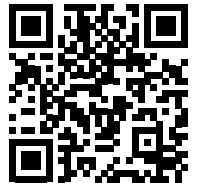
İzmir Büyükşehir Belediyesi 2002 yılından itibaren Smyrna Arkeolojik Kazı çalışmalarına destek vermektedir.

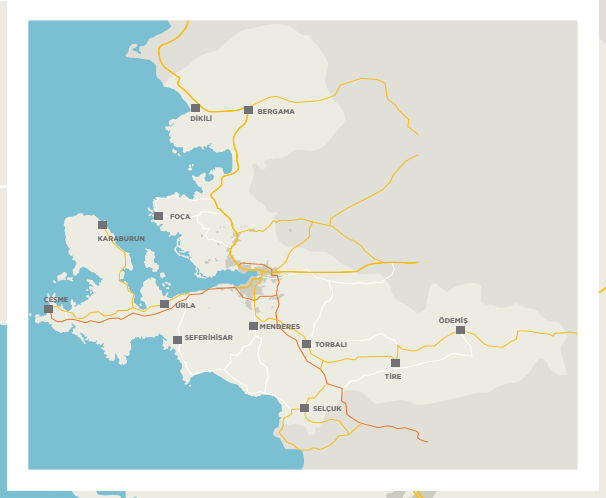
Smyrna Agorası ve Kadifekale

Adres: *Namazgah Mah, Tarık Sarı Sk. No:29*
Konak/İzmir
www.antiksmyrna.com

Ulaşım Bilgileri için QR kodu taratabilirsiniz.

Erythrai Antik Kenti

Klazomenai Antik Kenti

Liman Tepe Kara-Su Altı Arkeolojik Araştırma ve Kazı Çalışmaları

Teos Antik Kenti

Arkeolojik miras hassas ve yenilenemeyen bir kültürel kaynaktır. Arkeolojik mirasın yok oluşunu en aza indirmek için arazi kullanımları denetlenmeli ve geliştirilmelidir. Arkeolojik mirasın korunmasıyla ilgili politikalar arazi kullanımı, gelişme ve planlama kadar kültürel, çevresel ve eğitim politikalarının önemli bir bileşeni olmalıdır. Arkeolojik mirasın korunmasıyla ilgili politikalar sürekli olarak gözden geçirilmeli, güncel tutulmalıdır. Arkeolojik rezerv alanlarının yaratılması bu tür politikaların parçası olmalıdır. Arkeolojik mirasın korunması uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki planlama politikalarıyla bütünleştirilmelidir. Halkın etkin katılımı arkeolojik mirasın korunması ile ilgili politikaların bir parçası olmalıdır. Karar vermek için bu gereklidir. Halka bilgi verilmesi bütünleşik korumanın önemli bir bileşenidir.

Liman Tepe Kara-Su Altı Arkeolojik Araştırma ve Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı
Prof. Dr. Vasif ŞAHOĞLU
Ankara Üniversitesi

Limn Tepe Kara-Su Altı Arkeolojik Araştırma ve Kazı Çalışmaları

Limn Tepe, İzmir körfezinin güneybatısında, Karantina adasının tam karşısında yer almaktadır. İzmir-Çeşmealtı kara yolu tarafından ikiye bölünmüş olan yerleşimde kara kazıları 1992 yılında, su altı kazıları ise 2000 yılında başlamıştır.

Limn Tepe, Klazomenai antik kentinin tarih öncesi dönemlerine ait yerleşimdir. Özellikle Erken Tunç Çağı için tüm Ege ve Anadolu'nun en önemli

anahtar yerleşimlerinden biri konumunda olan bu merkezde en azından M.Ö. 5. Bin'den, Geç Tunç Çağı sonuna kadar kesintisiz bir tabakalaşma tespit edilmiştir. Yaklaşık 7 bin yıllık bu stratigrafi (toprak katmanı) İzmir Bölgesinin çağlar boyunca geçirdiği kültürel değişim ve etkileşimi ile bu bölgenin Anadolu ve Ege dünyası ile olan bağlantılarının ortaya konmasında anahtar bir rol üstlenmektedir. Limn Tepe'de yapılan arkeolojik kazı çalışmaları ile yedi katmana ulaşılmıştır.

M.Ö.5'inci Binyıl başlarından M.Ö.3'üncü Bin başına kadar süren Kalkolitik Çağ, Limn Tepe'de (LMT VII) perdah bezemeli, devamında da beyaz boyalı seramik örnekleri ile karakterize olup,

konik dipli mermer kaplar ve Melos Adası'ndan gelen obsidiyen (volkanik cam) gibi buluntular, Liman Tepe'nin Batı Anadolu kıyıları ve doğu Ege Adaları'nı da içine alan geniş bir coğrafyadaki ortak kültürel gelişim sürecinin bir parçası olduğunu kanıtlamaktadır. Liman Tepe M.Ö. 3. Bin'de güçlü bir savunma sistemine dayanmış, duvarları birbirine bitişik uzun evlerin oluşturduğu mahalle ve sokak kümeleri ile planlı bir yerleşim modeli sunmaktadır. M.Ö. 3. Bin'in ilk yarısında (LMT VI), özellikle Kiklad Adaları'ndan ithal olarak gelen urfirnis (sır benzeri boya) sos kapları, açık renk üzerine koyu renk boyalı Kiklad seramik örnekleri ve Melos adasından gelen obsidiyen, Liman Tepe'nin Batı Anadolu'nun Ege Denizi'ne açılan en önemli liman merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

M.Ö. 3. Bin'in ortalarından itibaren (LMT V - IV), güçlü savunma sisteminin içerisinde yer alan kamusal yapıların varlığı ve surların dışında yaşayan halkın oturma alanlarıyla, aşağı ve yukarı şehir anlayışının varlığını kanıtlayarak sosyal hiyerarşinin bölgedeki gelişimini bize yansıtan Liman Tepe, bu dönemde Troia'dan çok daha büyük bir alana yayılan boyutlarıyla, Batı Anadolu'nun en önemli liman kentlerinden biri konumuna gelmiştir.

M.Ö. 2. Binin ilk yarısında (LMT III) Liman Tepe'de oval planlı atölye evlerden oluşan bir mahalle açığa çıkarılmıştır. Geç Tunç Çağı'nda (LMT II), Liman Tepe'nin özellikle deniz aşırı bağlantıları çok güçlü bir liman kenti olarak hayatına devam ettiği, bir yandan Miken kültürüne ait öğeleri

yansıtmasına rağmen esas Anadolu karakterini de koruduğu görülmektedir.

Geç Tunç Çağı kültürünün sona erişiyile birlikte, son yıllardaki araştırmalar ışığında Liman Tepe'deki yaşamın sona ermediği, aksine belli bir gelişim süreci içerisinde, adım adım gelişerek bir devamlılık içerisinde Protogeometrik (M.Ö. 1100 - 900) ve Geometrik (M.Ö. 720- 650) dönemlere geçildiği ve yerleşimin Klazomenai antik kentine dönüştüğü görülmektedir (LMT I).

Liman Tepe'de 2000 yılından itibaren başlayan su altı kazı ve araştırmaları, özellikle kıyı yerleşimlerinin deniz ve deniz aşırı kültürlerle olan ilişkilerinin anlaşılması konusuna büyük katkılar koymaya başlamıştır.

Bu doğrultuda Ankara Üniversitesi'nin koordinasyonunda Liman Tepe / Klazomenai'in su altında kalmış antik liman kalıntılarının ortaya çıkarılmasına yönelik yapılan su altı kazılarında bu merkezin, Arkaik Çağ'da (M.Ö. 650 - 480) Anadolu'da bugüne kadar tespit edilen en erken liman tesislerinden birine sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Klazomenai antik kentinin limanı olarak görev yapan bu alanın, hem M.Ö. 6.Yüzyılda hem de M.Ö. 4.Yüzyılda çok yoğun bir şekilde kullanım gördüğü anlaşılmıştır. Liman Tepe'de Ankara ve Kanada McMaster Üniversitelerinin birlikte gerçekleştirdiği su altı jeomorfolojik araştırmaları kapsamında bir yandan deniz tabanının haritalandırması yapılırken, diğer yandan da Liman Tepe çevresinin Neolitik Çağ kıyı kenar çizgisinin belirlenmesine çalışılmaktadır. Özellikle Urla iskelesi ve Karantina Adası'nı birbirine bağlayan ve III. Alexander (Büyük İskender) yolu olarak da bilinen yolun inşası ile birlikte zaman içerisinde bölgede meydana gelen jeomorfolojik değişimler de yine bu çalışmalar kapsamında değerlendirilmektedir.

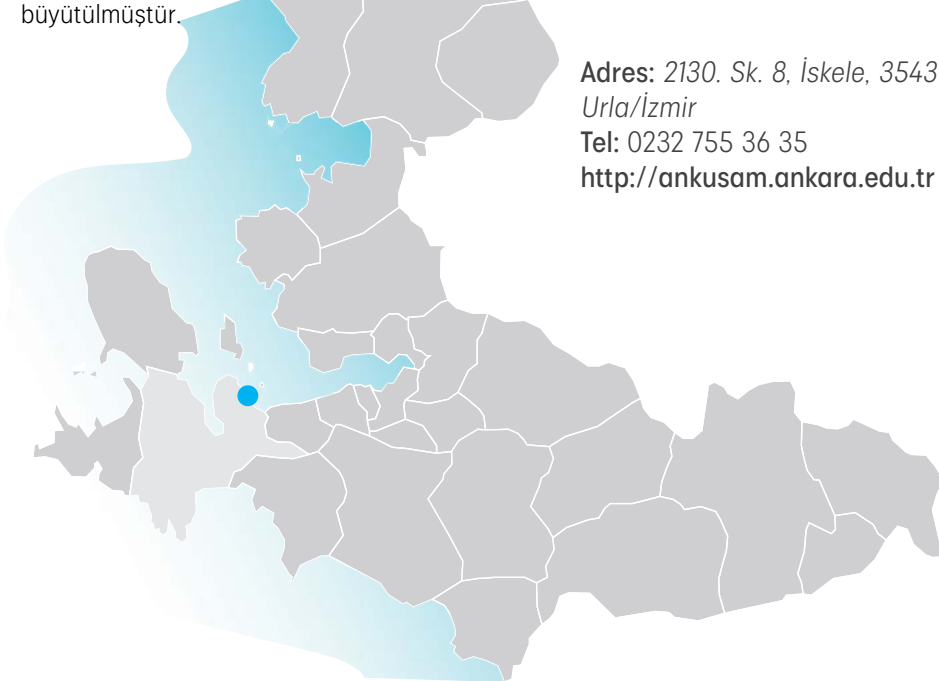
Ankara Üniversitesi Mustafa V. Koç Deniz Arkeolojisi Araştırma Merkezi - ANKÜSAM

İzmir'in Urla ilçesinde Çeşmealtı mevkiinde bulunan, Türkiye'nin ilk deniz arkeolojisi araştırma-uygulama merkezi. 2015 yılında Ankara Üniversitesi Deniz Arkeolojisi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (ANKÜSAM) Urla'daki yerleşkesine, Vehbi Koç Vakfı'nın mali desteği ve Türkiye Sualtı Arkeolojisi Vakfı (TINA) ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın katkılarıyla yeni binaların eklenmesiyle yerleşkenin kapasitesi büyütülmüştür.

Urla Belediyesi'nin 2009 yılında Çeşmealtı'ndaki 11 dönümlük bir araziyi Ankara Üniversitesi'ne tahsis etmesiyle yapımına 2013 yılında başlanan yeni merkez binaları, Haziran 2015'te hizmete açılmıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018 yılından bu yana Liman Tepe Kara-Sualtı Arkeolojik Araştırma ve Kazı Çalışmalarına destek vermektedir.

Adres: 2130. Sk. 8, İskele, 35430
Urla/İzmir
Tel: 0232 755 36 35
<http://ankusam.ankara.edu.tr>

Klazomenai Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı
Prof. Dr. Yaşar Erkan ERSOY
Yaşar Üniversitesi

Klazomenai Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Gediz ve Menderes nehirleri arasında uzanan topraklarda konumlanan İon kent devletlerinden birisi de İzmir Körfezi'nin girişinde, güney sahilde yer alan Klazomenai'dir. Şimdilerde Urla İlçesi'nin İskele Mahallesi'nin bulunduğu yerde konumlanan antik kent, esas anlamda anakarada yer alsa da eski çağlarda açığında bulunan Karantina başta olmak üzere diğer adaları da kontrolü altında tutmaktaydı. Klazomenai kelimesinin ne anlama geldiği konusunda ne yazık ki sağlıklı bilgiler yoktur. İonya'nın Klazomenai'nin da bulunduğu Gediz Hermos) Nehri'nin Ege Denizi'ne boşaldığı havzaya yakın bölümü Kuzey İonia bölgesi olarak da isimlendirilir. Klazomenai'de gerçekleştirilen kazılar buradaki yerleşimin çok uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermiştir; en erken tarihli veriler yaklaşık yedi bin sene öncesine gider ve buradaki iskan da konumunu pek değiştirmeden Hellenistik dönem (M.Ö.330-M.Ö.30) içlerine kadar

devam eder. Prehistorik (tarih öncesi) yerleşimin konumlandığı höyük oluşumuna sahip Liman Tepe mevkiindeki iskan izleri Klazomenai'nin prehistorik dönemine aittir. Tunç Çağlar'ında, M.Ö. 3. ve 2. binli yıllarda Klazomenai'deki esas iskan Liman Tepe'nin bulunduğu mevkiidir. Erken Demir Çağı ile birlikte yerleşim güney ve batı yönde genişlemiştir. İonia kent devletlerinin sanatsal ve kültürel açıdan güçlü oldukları dönem M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllardır. Ancak önce M.Ö. 7. yüzyılın sonlarındaki Lydia baskıları, ardından M.Ö. 6. yüzyılın ortasından itibaren Pers İmparatorluğunun bölgeyi kontrol altına almaları sonucunda İonia (İonya) toplumu sarsıntıya uğramış; ekonomik açıdan olmasa da sanatsal ve kültürel anlamda Pers etkisi bölgeye hakim olmuştur.

Klazomenai 'da Pers egemenliğinin etkileri kendisini yerleşimin belli aralıklarla terki ile gösterir. Gerçekten de ana karadaki yerleşimin M.Ö. 500 civarındaki sonlanışı büyük bir olasılıkla Pers egemenliğine karşı yürütülen ve başarısız olarak sonuçlanan İonia Ayaklanması ile bağlantılıdır. Bu arada Klasik dönem (M.Ö.480-

M.Ö.330) ile birlikte Klazomenai kenti yer değiştirir ve M.Ö. 500 yılından itibaren Roma İmparatorluk dönemi içlerine kadar ana karanın hemen açığındaki Karantina adasında varlığını sürdürür. Klazomenai ana karası Klasik dönem içlerinde gerçekleşen kısa ömürlü iskan dışında Hellenistik ve Roma dönemlerinde esas anlamda tarımsal amaçlı olarak kullanılmıştır. Ana karadaki ızgara plana göre inşa edilen ve yaklaşık olarak M.Ö. 410 ile 350 yılları arasında kullanılan büyük ölçekli konutların ömrü uzun olmamış; büyük bir ihtimalle İskender'in askeri seferleri öncesinde insanlar tarafından terk edilmişlerdir.

Klazomenai üretimi pişmiş toprak lahitten ayrıntı (M.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreği) (Klazomenai Kazısı Arşivi)

Klazomenai, Erken Demir Çağı'na tarihlendirilen yapıların havadan görünümü (M.Ö. 11. yüzyıl) (Klazomenai Kazısı Arşivi)

Klazomenai üretimi siyah figür tekniğinde vazo. üzerinde dans eden kadınlar tasviri mevcuttur (M.Ö. 6. yüzyıl) (Klazomenai Kazısı Arşivi)

Antik dönemdeki teknolojik faaliyetler ve üretim biçimleri konusunda Klazomenai'in sağlamış olduğu katkılar çok boyutludur. Kent, arkeoloji literatüründe özellikle Arkaik Dönemde (M.Ö.650-M.Ö.480) önemli bir seramik üretim merkezi olarak bilinir. Klazomenai ile özdeşleşen ve figürlerle bezelenmiş pişmiş toprak lahitlere ek olarak M.Ö.6. yüzyılda üretilen siyah figür tekniğindeki seramikler de Klazomenai üretimi olarak kabul edilirler. Bu arada Klazomenai ile bağlantılı olan önemli bir grup da boya ile yapılan bantlar ile bezemeli olan çift kulplu testiler, yani amphoralardır. Bu türdeki taşıma amaçlı vazoların üretimine Ege'deki bazı merkezlerde olduğu gibi Klazomenai'de M.Ö.7. yüzyılın sonlarında başlanmıştır. Özellikle Arkaik dönemde üretilen Klazomenai amphoraları zeytinyağı ya da şarap gibi ürünlerin deniz aşırı ülkelere taşınması amacıyla kullanılmışlardır. Kentte yürütülen kazılarda, Arkaik dönem tabakalarında en yoğun olarak karşımıza çıkan taşıma amaçlı amphora tipi Klazomenai örnekleridir. Bu arada Klazomenai üretimi olan amphoralara deniz aşırı topraklarda, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta, Kuzey Afrika'da, Kıta Yunanistan'da, Güney İtalya ve Güney Fransa'da, İberik Yarımadası'nda (İspanya, Portekiz) ve son olarak da Karadeniz sahilinde, Bulgaristan, Romanya ve Güney Rusya topraklarındaki çok

sayıdaki yerleşmede rastlanmıştır. Ayrıca söz konusu amphoraların yerel olarak üretildiğini destekleyen cürufar (erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde) ele geçmiştir. Klazomenai'in önemli bir seramik üretim merkezi olduğunu gösteren kanıtlar kentte yürütülen kazılar sonucu açığa çıkarılan, M.Ö. ikinci bin yılların başlarından Helenistik döneme kadar uzanan uzun bir kronolojik süreç dahilinde yapılmış onlarca seramik fırınlarıdır.

Klazomenai'de kazılar sonucu açığa çıkan amphoraların birçoğunun boyun veya omuzlarında zeytinyağı üretimini yapan kişiyi/firmayı ya da ihracatı yapan kişiyi/firmayı tanıtan harfler, semboller bulunmaktadır.

Klazomenai işliklerindeki sürekli üretime yönelik teknolojik yenileştirme girişimlerine ve Klazomenai kentinin ilişki içinde oldukları merkezlerde çok sayıda ele geçen Klazomenai ye özgü depo amphoralara bakıldığında, Klazomenai'nin M.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısında zeytinyağı üretiminde ve ihracatında döneminde önemli bir konuma ulaştığı anlaşılmaktadır.

● Açık Hava müzesi olarak tanzım edilen Arkaik dönem zeytinyağı işliğı (M.Ö. 6. yüzyıl) (Klazomenai Kazısı Arşivi)

Klazomenai Zeytinyağı İşliğı

Klazomenai Zeytinyağı İşliğı Antik çağlardaki üretim faaliyetlerine dönük olarak Klazomenai'nin sağladığı bir başka katkı M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen zeytinyağı işliğı ve yakınındaki demirci atölyesidir. Bunların ikisi de Arkaik yerleşimin batısında, surların dışında, kentin sanayi mahallesi niteliğindeki kesimindedirler. Ana kayaya oyularak inşa edildiğinden dolayı, bu işliğe ait olan bütün izler negatif olarak günümüze ulaşmıştır.

Bu yüzden de bir deneysel arkeoloji projesi olarak antik dönem teknolojisinin daha iyi algılanması ve anlaşılması için bu işlik restore edilmiştir. Ziyaretçiler tarafından da oldukça ilgi gören Klazomenai zeytinyağı işliğı şüphesiz ki Ege ya da Akdeniz'deki en erken tarihli örnek değildir; ancak bu teknolojiye ait olan verilerimizin hiç de fazla ve derinlikli olmadığı Ege için özel bir yere sahiptir. Zeytinyağı teknolojisinin gelişim

süreci içinde, Klazomenai işliğinin, zeytinyağı teknolojisinin anlaşılmasına katkıları önemlidir. M.Ö. VI. yüzyılda bu işlikte ortaya çıkan yenilikler, neredeyse günümüze kadar değişmeden Anadolu topraklarında kullanılmıştır.

Klasik dönemin başından Roma İmparatorluk dönemi içlerine kadar Klazomenai kentinin konumlandığı Karantina adasının havadan görünümü (Klazomenai Kazısı Arşivi)

Klazomenai'de yapılan arkeolojik kazılar, antik toplumun ölüm karşısındaki tavır ve davranışlarını anlamak konusunda ciddi bilgiler sağlar. Tüm İon kentleri ile karşılaştırıldığında Klazomenai'deki gömü gelenekleri çeşitliliği olağanüstüdür. Antik dönemde sıklıkla karşılaşılan ölü gömme geleneklerinden biri de pişmiş topraktan yapılmış lahitlerdir. Bazıları oldukça özenli biçimde bezenmiş olan bu lahitlerden, Klazomenai ürünü olarak kabul edilen ve "Klazomenai Lahitleri" olarak adlandırılan bir grup lahit İonia ve Ege Dünyası'nda geniş bir alana yayılmıştır. Kentte tespit edilen çok sayıdaki gömü M.Ö. 10. yüzyıldan başlayıp Roma dönemi içlerine kadar uzanır ve bunların neredeyse % 75'i M.Ö. 7-6. yüzyıllara aittirler. Figürlerle bezenen pişmiş toprak lahitler Klazomenai ile özdeşleşmiştir. Bu lahit üretimi kentin diğer İon kentleri arasında ölü gömme gelenekleri açısından ön plana çıkmasını sağlamıştır. M.Ö. 585 yıllarına kadar, Kimmer saldırılarına maruz kaldığı bilinen Klazomenai'liler yaptıkları başarılı mücadeleyi lahitler üzerinde tiyatral biçimde işlemişlerdir. Gençliklerinde bu savaşlara katılan Klazomenai'li savaşçı erkekler, belki de 20- 30 yıl sonra öldüklerinde, içine kondukları lahitlerin üzerine savaşta kahramanlıklarının tasvir edilmesiyle onurlandırılmışlardır.

Bu pişmiş toprak lahitlerin en önemli örnekleri İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

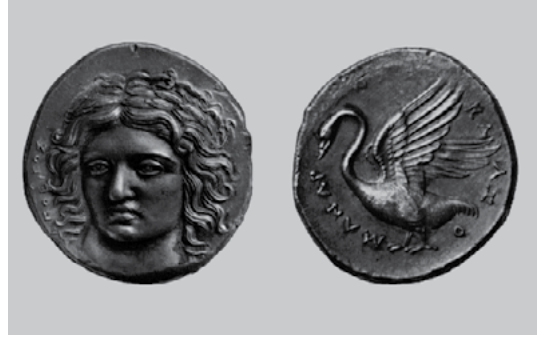

M.Ö. 7. yüzyıla tarihli çevirme duvarları ile kuşatılan mezar bölmeleri

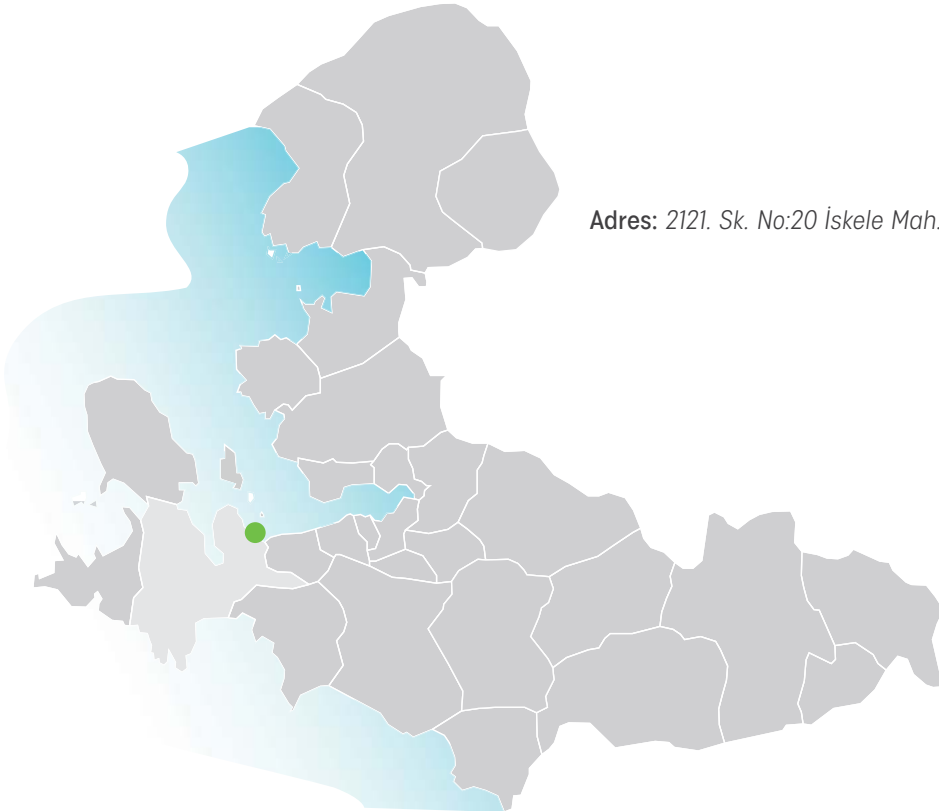

İzgara planlı Geç Klasik dönem yerleşimine ait olan konutlardan ayrıntı

Klazomeai antik kentinde 1980 yılında başlayan arkeolojik kazı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Yaşar Üniversitesi adına Prof. Dr. Yaşar Ersoy başkanlığındaki ekip tarafından sürdürülmektedir. Klazomenai'de yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarına İzmir Büyükşehir Belediyesi 2017 yılından itibaren aynı ve nakdi olarak destek verilmektedir.

Geç Klasik / Erken Hellenistik döneme tarihlenen gümüş Klazomenai sikkesi (Klazomenai Kazısı Arşivi)

Adres: 2121. Sk. No:20 İskele Mah. 35430 Urla/İzmir

Ulaşım Bilgileri için QR kodu taratabilirsiniz.

Erythrai Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

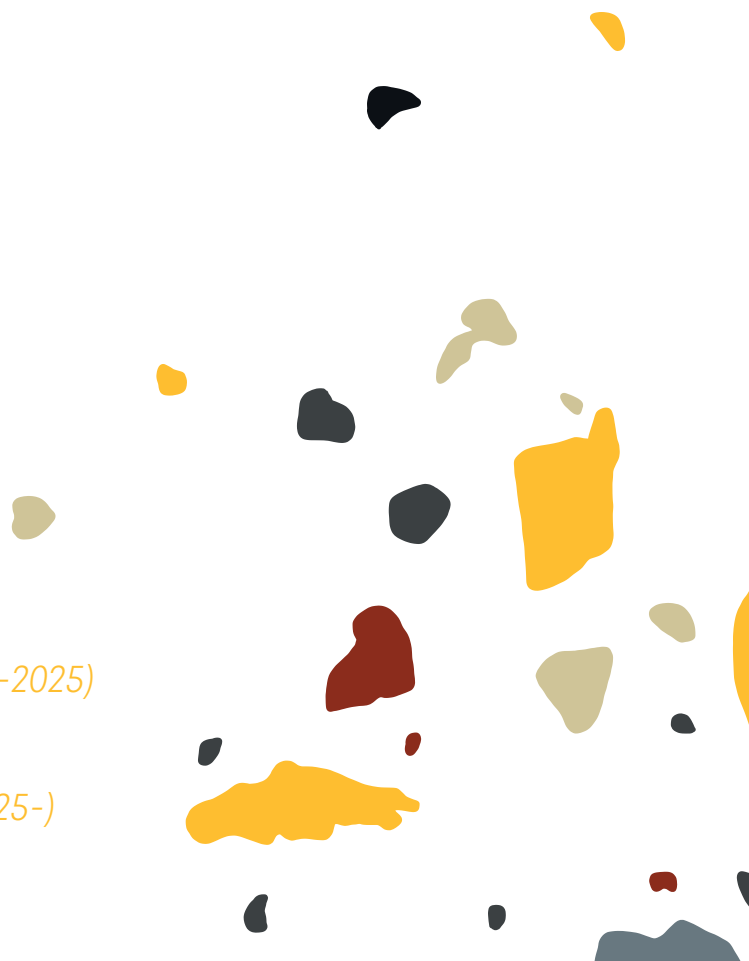
Kazı Başkanları

Doç. Dr. Ayşe Gül AKALIN (2007-2025)

Ankara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özlem VAPUR (2025-)

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Erythrai Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Erythrai antik yerleşimi İzmir Karaburun Yarımadası'nda, İzmir'den yaklaşık 60 km uzaklıktaki Çeşme'nin İldırı köyünde yer almaktadır. Erythrai antik yerleşiminin Ankara Üniversitesi adına araştırma ve arkeolojik kazılarına ilk olarak DTCF Arkeoloji Bölümü kurucularından Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından, 1964 yılında İonia kültürü ve tarihini ortaya çıkarmak amacıyla başlanmıştır. 1964- 1982 yılları arasında devam eden kazılar çeşitli nedenlerle yarım kalmış, 25 yıl aradan sonra 2007 yılında yine Ankara Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Ayşe Gül Akalın başkanlığındaki ekip tarafından kazılara başlanmıştır. İldırı köyü içinde dağınık olarak yer alan kısmen ortaya çıkarılmış kalıntılar henüz bir plan ve sergileme bütünlüğü verecek şekilde birbiriyle bağlanmamıştır. Bu nedenle Erythrai henüz düzenlenmiş bir ören yeri statüsüne sahip

değildir. Ancak hali hazırda kamulaştırmaları ve buna bağlı olarak Ankara Üniversitesi tarafından farklı yerlerinde kazıları süren antik yerleşimde ve kırsal ziyarete açık yapılar, tiyatro ve tiyatro üzerindeki tepede Athena tapınağı ile Matrone kilisesidir. Arkeopark olarak düzenlenmesi tasarlanan Cennettepe'nin ise tamamlanacak kamulaştırmalarının ardından özellikle mozaikli alandaki üst yapı düzenlemeleriyle ziyarete açılması için çalışmalar sürmektedir.

Antik çağda on iki İon devletinin (İonia, Anadolu'da bugünkü İzmir ve Aydın illerinin sahil şeridinde Antik Çağ'da verilen addır. Dor istilası sonucu Yunanistan'dan kaçan Akalar tarafından Milet, Efes, Foça ve İzmir çevresinde kurulmuşlardır.) önde gelenlerinden olan Erythrai, Antik Ege dünyasının önemli liman yerleşimlerinden biridir. II. nesil kazılar Erythrai'nin en erken dönemlerini kanıtlamak adına önemli bulgular vermiştir: Cennettepe'de yapılan kazılarda dolgu malzeme olarak M.Ö. 3.binlere değin uzanan

tarihiyle seramik buluntular ele geçmektedir ki yakınımızda yeni kazılan Çeşme Bağlararası ve Limantepe'deki çağdaş kalıntı ve buluntular bu kıyıların aynı tarihlerde de birer liman üssü olarak yerleşime sahne olduğunu ortaya koyar. Hemen ardından 1964-1982 yılları arasında yürütülen kazılarda bulunan Sub- Geometrik, Arkaik, Klasik, Helenistik ve Roma çağlarına ait değişik kalıntı ve buluntuların sunduğu bilgiler, yerleşimin M.Ö. 8'inci yüzyıldan itibaren özellikle M.Ö. 4'üncü yüzyılda İonia'daki sosyal politik değişimlerde etkin rol oynadığını ortaya koyar. Aynı zamanda, bu buluntuların yerleşimin büyük kısmında kesintisiz olarak ele geçmesi, İonia kronolojisi problemlerine yeni çözümler getirmesi açısından da önem taşımaktadır. Bununla birlikte Erythrai'nin akropolündeki (Akro: Yüksek, Tepe Polis: Şehir, Kent. Eski Yunan kent devletlerinde, genellikle bir tepe üzerinde bulunan, çevresi surla çevrili, içinde sarayın, önemli yapıların ve tapınakların yer aldığı iç kale.) Pers egemenliği, hemen öncesi ve arkasına ait tabakalar da bu dönemler için daha önce yazılan bilgileri değiştirecek nitelikte özellikler göstermektedir. Antik yazarların bıraktıkları belgeler de Erythrai'nin önemini büyük ölçüde doğrulanmaktadır. Antik kaynaklar ve kazıların verdiği bilgilere göre Erythrai'nin Fenikeliler ile yoğun iletişim içinde olup Doğu Akdeniz, Ege ve Karadeniz'e yönelik ticari faaliyetlerde onlarla birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Bunun yanında bulunan zengin Mısır kökenli eserler de (skarabeler (Bok böceği) eski Mısır'daki en yaygın sembollerden biridir.) fayans ve bronz objeler) ticari ilişkilerin Mısır'a kadar uzandığını düşündürmektedir. Sonuçta bu türde buluntularının yoğunluğu ile Erythrai, İonia bölgesinde Doğu bağlantıları yansıtan önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Arkaik Dönemden itibaren Doğu mallarını kullanan ve bunları İonia'ya dağıtan bir market görevindeki Erythrai'nin ticaret ve diplomaside Miletos ve Samos ile birlikte hareket ettiği ve karşı komşusu Khios ile büyük bir rekabet içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Hatta bu ilişkiler kapsamında, Arkaik Dönemde Erythraıllar'ın Thrak (Trakya) kökenli unsurları aracılığı ile Tyros Herakles'ini yerleşimlerine kazandırdıklarını ve onun için özel bir kutsal alan oluşturduklarını öğrenmekteyiz.

Efsaneye göre Tanrı Herakles'in heykeli, Fenike'deki Tyros kentinden bir sal üzerine bırakılır. Sal denizleri aşar ve İonia kıyısına kadar yol alır, en sonunda Chios(Sakız) adası ile Erythrai arasındaki Mesate Burnu'nda karaya vurur. Heykeli farkedene Chios'lular ve Erythrai'liler, heykeli kendi şehirlerine taşıyabilmek için yarışır, uğraşır fakat başaramazlar. Heykel bir türlü yerinden kıpırdamaz. Bu arada heykel söylentisi şehirlerde kulaktan kulağa dolaşır. Bunu duyan Erythrai'li bir kör balıkçı kadınların saçlarından erkeklerin yapacağı bir halat ile heykelin çıkartabileceğini söyler. Başta soylu kadınlar olmak üzere ona kimse inanmaz. Thrak asıllı bir köle kadın, balıkçının dediklerine inanır ve halatı yapıp heykeli kıyıya çıkarır. Heykel kıyaya çıktıktan sonra balıkçının gözleri de açılır. Heykelle kutsal bir yapılır. Kutsal yere Thrak kadınları dışındakilerin girmesi yasaklanır.

Şüphesiz bu költ yerleşime Doğulu tüccarların sıkça uğraması nedeniyle gelmiş ve yerleştirilmiştir ki bu durum yerleşimin aynı zamanda bir Emporio (ticaret merkezi) olduğunu göstermektedir. M.Ö. 6'ıncı yy. ortalarından sonra Anadolu'nun Pers egemenliği altında bulunduğu dönemde Erythrai'nin bir liman üssü olmanın verdiği olanaklardan yararlanarak Hellas (Yunanistan) ile yoğun iletişimde bulunduğu ve hemen ardından M.Ö 5.yy başlarında Attika-Delos Deniz Birliğinin (Pers hâkimiyetine karşı, Yunan kent devletleri arasında oluşturulan ve M.Ö. 404 yılına kadar devam eden askeri - politik bir birliktir.) etkin üyeleri arasında yer aldığı görülmektedir. Yerleşimin bu birliğe İonia devletleri arasında en fazla vergiyi ödemesi bu dönemdeki güç ve öneminin bir göstergesidir. M.Ö. 4. yy. da Erythrai'nin Karia satrapı Mausolos ve Atarneus Tyranları (Tyran, Eski Yunan'da, siyasal gücü tek başına elinde tutan kimse.) ile işbirliği yaparak Batı Anadolu'da Pers yönetiminden ayrı bir güç oluşturma yönünde etkin rol oynadığı bilinmektedir. Bu ilişkiler kapsamında satrap (Perslerde il yöneticisi, vali) Mausolos'a (Karya, Anadolu'nun güneybatısında günümüzde Muğla kuzey kısımları ve içerideki bölgeye denk gelen coğrafyanın eski çağlardaki ismi.) buraya büyük ölçüde yardımda bulunmuş, karşılık olarak Erythrai'nin yerel yöneticileri de Mausolos'un altın

taçlı heykelini Athena tapınağı temenosuna (kutsal alan), karısı ve kız kardeşi Artemisia'nın gümüş taçlı heykellerini de Agoraya (bir şehrin, yönetim, siyasi ve ticari işlerini görüşmek için yurttaşların toplandığı kent alanı) diktirmişlerdir.

III. Aleksandros'un (Büyük İskender) Asya Seferi sırasında Erythrai'dan geçtiği bilinmektedir ve olasılıkla yerleşimin tiyatrosu ve 4 km'yi aşan surları onun zamanında ve maddi desteği ile inşa edildiği yazıtlardan anlaşılmaktadır. Yerleşimin tiyatrosu bu nedenle Anadolu'daki en erken Grek (Eski Yunan) tiyatrolarındandır. Tiyatronun büyüklüğünden yerleşimde Helenistik dönemde büyük bir olasılıkla bir synoikismos'a (birbirinden bağımsız, dağınık yerleşimlerin, tek yerleşim bölgesinde toplanması ya da yönetimlerini birleştirerek kendilerine tek bir merkez belirlemeleri) gidildiği düşünülmektedir. Ayrıca tiyatro Hadrianus'un burayı ziyareti sırasında da bazı eklerle onarılmıştır. M.Ö. 330-315 yılları arasında yapıldığı düşünülen yerleşim suru da büyük olasılıkla tıpkı diğer Helenistik yerleşimlerde olduğu gibi bir synoikismos'un varlığını desteklemektedir.

Roma dönemine gelindiğinde ise Erythrai, Batı mitoslarında (çok tanrılı dönemlerde insanların kurguladıkları ve kutsallık atfettikleri öykülerdir.) yer alan ünlü Sibylla'nın (bilici kadın) doğduğu yer olarak itibar görmüştür.

Coğrafyanın babası Strabon'dan kentin kadın kâhinleriyle tanındığını öğreniyoruz. "İlki benden önce, Büyük İskender'in çağında yaşamış, ismi Athenais" diye yazıyor 'Coğrafya' adlı kitabında. Kâhin, İskender'in doğumunu, kentin Perslerden kurtuluşunu muştulamış. Yazdığı kehanet kitaplarını son Roma İmparatoru Tarquin'e başlatmış. Roma'daki Jüpiter Tapınağı'nda saklanmış eserleri. İkinci Sibyl çok daha dikkat çeken bir kehanette bulunmuş. Hazreti İsa'nın gelişini muştulamış. Erythrai'li Sybl, dünyevi adıyla Herophile'nin öyküsünü ilk kaleme alan, Decameron Öyküleri'nin ünlü yazarı Giovanni Boccaccio. Ölümünden bir yıl önce, 1375'te yayımlanan "Ünlü Kadınlar" adlı kitabında 103 kadınla birlikte onun öyküsünü anlatıyor. Michelangelo, Herophile'yi Vatikan'da Papa'ların ikâmetgâhı Sistine Şapeli'ne resmetmiş, sonrasında Siena'dan Salisbury'ye pek çok katedrale resmi işlenmiş.

Özellikle merkezden gelen (Roma'dan) yöneticilerce yönetilmişlerdir ki bu, şüphesiz o dönemde bir liman kenti olan yerleşimin ticari hacminden dolayı imparatorluğun Anadolu'da önem verdiği liman üslerinden biri olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Prof. Dr. Ekrem Akurgal dönemi kazılarında ele geçen buluntu ve kalıntıların ortaya koyduğu önemli sonuçlar vardır, öyle ki Athena tapınağı ve Herakleion, İon mimari düzenleri ile Anadolu'daki en iyi Ephesos türü örneği sergileyen yapılar olarak dikkate alınmaktadır. Samos Heraion'una (Yunanistan'ın Samos adasındaki kutsal alan) yapılacak adaklar için Erythrai'nin kore (ayakta duran genç kız heykelleri tarzında heykelleri) ithal etmesi ilgilidir. Ayrıca komşu yerleşim Klazomenai'nin pişmiş toprak lahitlerinin farklı bir versiyonu olan kabartmalı ve kalıptan çıkma süslemeli lahitler burada da üretilmiştir. Az sayıda örneği bilinen bu gruba ait diğer üretimler buradaki çalışmalarla şüphesiz gün ışığına çıkarılıp bilim dünyasına tanıtılacaktır. Tüm bunların yanında Roma çağında Erythrai'nin ticari etkinliği kapsamında, ihracat amaçlı ürettiği çok kaliteli şaraplarla ünlü olduğu bilinmektedir ki bunlar için de Erythrai'da özel bir amphora (içerisine sıvı konulan kulplu kap) türü de üretilmiştir. Helenistik ve Roma çağındaki zenginliğini yerleşimin kuzeyindeki ve Cennettepe diye adlandırılan kesimdeki, zeminleri mozaikli villalar büyük ölçüde yansıtmaktadır. Villalarda bulunan mozaikler (bir yüzeyin, farklı renklerdeki küçük parçacıkların yan yana getirilmesi yöntemiyle süslenmesi ve bu şekilde üretilmiş eserdir.) ise stil kritikleriyle döneminin mozaik sanat tarzını açıklayan seçkin örneklerdir. Yine Roma dönemine ait olmak üzere, yerleşimin Heroon ve Tiyatro gibi büyük yapılarının imparator Hadrianus tarafından yapılan maddi destekle onarıldığı kayıtlarda geçmektedir ki bu binalarda mimari tarzlarıyla Anadolu'da İmparatorluk Roması'nın uygulamaları hakkında direkt bilgi sunmaktadır.

Tiyatro

M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Erythrai tiyatrosu Roma Döneminde İmparator Hadrianus tarafından yapılan maddi destekle genişletilmiştir. İki kademeli oturma sıraları grubundan oluşan seyirci kısmının önünde küçük sahne (skene) binası inşa edilmiştir ki yapının Helenistik'ten Roma Dönemine değin farklı eklentiler aldığı ama her evresinde taş temeller üzerine ahşap konstrüksiyonla desteklendiği düşünülmektedir. Tiyatro Bizans döneminde tüm işlevini yitirmiş ve taşları 20. yüzyıla değin yerleşimde inşa edilen tüm yapılarda tekrar tekrar dönüştürülerek kullanılmıştır.

Athena Tapınağı

Tiyatronun bulunduğu yamacın tepesi yani akropolde yer alan tapınak, poligon (çok köşeli) duvar örgüsünün gösterdiği özelliklere göre ilk M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş ama 7. ve 6. yüzyıllarda farklı eklerle genişletilmiştir. Kullanılan polygonal duvar (çok köşeli kütleli taşlarla oluşturulan örgü) tekniği ve iç mekanda yer alan rampası ile Arkaik Çağ mimarisinin önemli bir örneği olarak kabul edilmektedir. Tapınağın doğu kısmında yapılan kazılardan ele geçmiş zengin malzeme arasında pişmiş toprak tanrıça figürinleri yoğun bir grup oluşturur. Bu figürinler aslında Anadolu, poloslu, tahta oturan tanrıçaların tasvirleriyle benzerdir. Ancak yazıtlarda ve diğer Grek etkileri taşıyan Anadolu kıyılarındaki Assos, Phokaia, Ephesos, Miletos gibi yerleşimlerde bulunan Athena kültürün, Erythrai'da Kıta Yunanistan'la iletişiminin yoğun olduğu dönemlerde geldiği ve burada yerli

tanrıçayla özdeşleşip ancak yeni isimle anılmaya başladığı sanılmaktadır. Öyle ki Klasik ve Helenistik Dönem yazıtlarında açıkça adı geçen Athena'nın tapınım alanı da başından beri kutsal olan bu alanda var olmaya devam etmiştir.

Tapınak yakınında bulunmuş ve arkeoloji dünyasının ender örnekleri arasında yer alan bir başka önemli buluntu ise şu anda İzmir Fuar Arkeoloji Müzesinde bulunan M.Ö. 6.yüzyıla tarihlenen Kore heykelidir. Akropol tepesi kutsal alan olarak önemini Bizans dönemi hatta 19. Yüzyıl modern döneme kadar korumuş ve mübadele dönemine kadar da burada yaşayan yerli halkın kullandığı, yine ana tanrıça kültürünün izlerini taşıyan "Matrone Kilisesi" isimli büyük bir kilise yapısıyla yaşamını sürdürmüştür.

Heroon

Tiyatroya giden yolun girişinde yer alan Heroon, Erythrai 'da yaşamış dönemin ünlü komutanı vb. önemli kişi adına yapılmış olan anıtsal bir

mezardır. M.S. 1'inci yy da inşa edilmiş yapıda büyük ölçüde yerleşimin kendinden önce inşa edilmiş antik kolosal (büyük boyutlarda) yapıların mimari taşları kullanılmıştır.

Cennetepe Roma Villaları

İldırı'nın hemen girişinde deniz kenarında yer alan yüksek düz yükselti, Roma Döneminde yönetici ve elit (seçkin) insanların oturduğu zengin bir mahalle olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Prof.Dr. Ekrem Akurgal döneminde burada başlanılmış olan kazılarda Helenistik Dönemden 19. yüzyıla kadar üst üste inşa edilmiş büyük yapı kompleksleri gün ışığına çıkarılmıştır. Bunlar üzerinde bulunan mozaikler ise Cennetepe'nin, esas Roma döneminde Erythrai'n zengin ve görkemli kesimini teşkil ettiğini ortaya koyar.

Öyle ki Roma Dönemi katına ait yapıların tabanını süsleyen bu büyük mozaik panolar teknik ve estetik açıdan döneminin üstün kaliteli örnekleridir

ve M.S. 1-3.yüzyıllara tarihlenirler.

2011 yılından itibaren ise bu kez II Nesil Kazı ekibimiz tarafından Cennetepe'de tel örgü dışındaki geniş alanda sistematik kazılara başlanmıştır. İlk Bizans ve Roma katlarının günyüzüne çıkmaya başladığı bu kesimde caddeler, işlikler, çeşme gibi kamu binaları bulunmasının yanında bu binaların inşasında kullanılmış yine tepenin farklı kesimlerinden getirilmiş dolgu toprak arasında M.Ö. 3. bine tarihlenen seramik buluntular ve 2013 yılında kalıntılarıyla ortaya çıkan M.Ö. 3. binlere ait katları yerleşimin iskân tarihini Erken Tunç Çağına uzanan erken dönemlere çekmektedir ki bu bölge tarihi açısından da çok önemli bir bilgidir. Öyle ki yakınımızda yeni kazılan Çeşme Bağlararası ve Limantepe ile birlikte bu kıyıların da bir liman üssü olarak Erken Tunç Çağından başlayarak Ege'nin ekonomik ve kültürel iletişim ağı içinde yer aldığını göstermektedir.

Kent Surları

Yerleşimin etrafını 5 km. uzunluğuyla çevreleyen surların ilk yapım evreleri M.Ö. 4.yüzyıl Geç Klasik döneme kadar uzanmaktadır, ancak esas bölümler M.Ö. 3-2 yüzyıl Helenistik dönemde yapılmıştır. Yerleşimin güney kısmında, özellikle İldırı-Barbaros karayoluna paralel kesimi 5 metreye varan yükseklikleriyle günümüze kadar iyi korunmuş durumdadır.

Yine aynı kesimde çift renkli olarak inşa edilmiş bölümleri, yerleşim için görkemli bir giriş kapısı işlevini görmüştür.

Banyoztepe Nişli Kayalar Kaya Kutsal Alanı

Banyoztepe'de yer alan Nişli Kayalar Kutsal Alanı, Frigya'daki (Orta Anadolu) yakın örnekleriyle değerlendirilerek daha çok Ana tanrıça Kybele kutsal alanı olarak değerlendirilir. Burası akropolün yaklaşık 2 km kuzeyinde, ana kayalara oyulmuş nişlerin (Düvar içinde bırakılan oyuk) bulunduğu bir açık hava tapınım yeridir. Alan, üzerinde yapı kalıntılarının bulunduğu masif bir kayalığın kuzey yüzü ve yamaçlarında uzanır. Günümüze kalmış şekliyle kaya yüzeye iki küçük ve bir büyük niş oyulmasıyla oluşturulmuş bir düzen sergiler.

Ancak büyük nişin yarısı, yüzyıllardır süregelen depremler nedeniyle kırılmış ve koparak devrilmiştir. 2010 Kazı sezonunda buradan çoğunluğu aynı kalıptan çıkmış ve aynı tipte, yapılmış çok sayıda küçük kadın adak figürinleriyle, kütle ilgili olması muhtemel büyük bir fırın zemini ortaya çıkartılmıştır. 2011 sezonunda ise üst kısmı kırılarak düşmüş büyük nişin önünde çalışılmıştır.

Söz konusu alan kayanın düzgün hatlarla tıraşlanarak şekillendirildiği adeta açık hava tapınağı görüntüsü verildiği bir yapı görüntüsünü ortaya koymuştur.

Kayalıkların bittiği kesimin hemen yanında ise Hristiyanlık dönemine ait bir kır şapeli yer alır ki, bu söz konusu alanın kutsal niteliğini yüzyıllarca koruduğunu gösterir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2016 yılından itibaren Erythrai Antik Kenti Arkeolojik kazı çalışmalarına destek vermektedir.

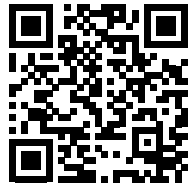
Michelangelo'nun Vatikan'daki Sistine Şapeli'ne resmettiği ünlü kadın kâhin Erythrai'li Herophile.

Hava Fotoğrafları
Hakan Çetinkaya

Adres: Erythrai Antik Kenti, Ildırı Mahallesi,
Gazi Mustafa Kemal Caddesi, No.1 35930
Çeşme/İZMİR

Tel: + 90232 725 1689

Ulaşım Bilgileri için QR kodu taratabilirsiniz.

Teos Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı
Prof. Dr. Musa KADIOĞLU
Ankara Üniversitesi

Teos Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

İzmir İli, Seferihisar İlçesi, Sığacık Mahallesi'nde yer alan Teos antik kenti, İzmir'in yaklaşık 60 km güneybatısında yer alır. 18. yüzyıldan itibaren birçok araştırmacı ve seyyahın ilgisini çeken Teos'ta, 1924 ve 1925 yıllarında Fransız araştırmacılar, 1962 ile 1967 yılları arasında Yusuf Boysal ile Baki Öğün, 1980-1992 yıllarında Mimar Duran Mustafa Uz sınırlı sondaj çalışmaları yapmış olup yeni dönem arkeolojik kazı çalışmaları 2010 yılından itibaren, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Musa Kadioğlu başkanlığında, halen devam etmektedir. Kentte MÖ 1000 yıllarından itibaren sürekli bir yerleşim olduğu arkeolojik kazılarla ortaya konmuştur. Geç Geometrik ve Arkaik Dönem'lerde ekonomik olarak ilk parlak dönemini yaşayan Teos, Kuzey İonia'da önemli bir seramik üretim merkezidir. Teos'un Arkaik Dönem'deki zenginliği sikkeler basımına da yansımıştır. Teos, yaklaşık MÖ 640/630 gibi erken bir dönemde Sfenks tasvirli elektron sikke basmaya başlamıştır. Bu elektron sikkelere yaklaşık MÖ 530/520 yıllarında gümüş sikke darpları eklenmiştir. On iki kentten oluşan İon Birliği'nin üyesi olan Teos MÖ 545 yılında Pers yönetimine girmiş ve Herodotos'a göre Teos halkı MÖ 543 yılında kenti terk ederek Trakya Bölgesi'ndeki Abdera kentini

yeniden kurmuştur. Tamam Yarımadası'ndaki Phanagoria kenti de MÖ 544 yılı civarında Teos'lular tarafından kurulmuştur. Bununla beraber zamanla birçok kolonist ana kente geri dönmüştür. Kentin refah seviyesi o denli artmıştır ki MÖ 494 yılındaki Lade Deniz Savaşı'na Teoslular 17 savaş gemisiyle destek vermiştir. I. Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye olan kent, bu birlikle yıllık 6 talent vergi ödemiştir. MÖ 334'te Büyük İskender ile birlikte tekrar özgürlüğüne kavuşan Teos, MÖ 281'de Seleukos Krallığı'nın hâkimiyetine girmiştir. Dionysos kültürünün kent ve çevresindeki önemi nedeniyle MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısında, şair, müzisyen, tiyatroc ve şarkıcılar tarafından oluşan "İonia ve Hellespontos Dionysos Sanatçıları Birliği" Teos'ta kurulmuştur. I. Attalos Dönemi'nde (MÖ 241-197) Pergamon Krallığı'na bağlanan Teos, III. Attalos Dönemi'nde (MÖ 138-133) kralın topraklarını vasiyet yoluyla Roma'ya devretmesinin ardından Roma egemenliği altına girmiştir. MÖ 129 yılından itibaren Roma'nın Asia Eyaleti sınırları içerisinde yer almıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde de önemini koruyan Teos, varlığını Orta Çağ'a kadar sürdürmüştür.

Akropolis ve Arkaik Tapınak

Teos Akropolis'i, günümüzde Kocakırtepe olarak adlandırılan, kuzey ve güney limanlarına hâkim kayalık tepe üzerinde yer almaktadır. Akropolis tepesindeki kalıntıların az olmasına karşın, akropolis ve çevresi kentin erken dönem yerleşimine dair verileri ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Akropolis'in hemen hemen ortasında kısmen anakaraya oyulmuş olan ve günümüzde temel düzeyinde kalıntıları görülebilen 7,30x37,40 m ölçülerindeki dikdörtgen biçimli tapınak ve onun doğusunda 9,56x18,20 m ölçülerinde sunağı yer almaktadır.

Tiyatro

Akropolis'in güneydoğu eteğindeki Tiyatro, Yunan tiyatro geleneğinde inşa edilmiş olmasına karşın Roma Dönemi öncesine dair arkeolojik veriye henüz rastlanmamıştır. Opus incertum temel üzerine inşa edilmiş alt cavea'nın oturma basamakları ile kemer ve tonozlu bir alt yapı üzerine inşa edilmiş olan üst cavea, tipik Roma Dönemi özelliği taşımaktadır. Olasılıkla Dionysos Başrahibi, Yeni Athamas ve Halkın Oğlu unvanlarını taşıyan Tiberius Claudius Philistes tarafından MS 1. yüzyılın sonlarında inşa ettirilmiş olmalıdır.

Dionysos Kutsal Alanı

Antik kentin batı sınırında kenti çevreleyen Hellenistik Sur'un hemen doğusunda, kayalık bir arazinin kısmen traşlanması kısmen de doldurulmasıyla oluşturulmuş bir podyum üzerine doğu-batı yönde teraslar halinde inşa edilen Dionysos Kutsal Alanı Teos'un araştırma tarihi boyunca en çok önem verilen yapısı olmuştur. Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap'ında tapınağın mimarının Hermogenes olduğunu bildirmektedir. Kutsal alanı çevreleyen yamuk planlı temenos, kutsal alanın merkezindeki Dionysos Tapınağı, doğusunda Tören Alanı, tapınağın doğu cephesine yönlendirilmiş U-planlı basamaklı altarı, temenos duvarlarının önüne inşa edilmiş stoa'lar ile doğu stoa'nın merkezine birleştirilmiş ana giriş kapısı yani propylon yapı kompleksini oluşturmaktadır. İon düzeninde, üç bölümlü olarak inşa edilmiş olan Dionysos Tapınağı, 6 x 11 sütunludur.

Bouleuterion (Meclis Binası)

Hellenistik Dönem'den beri varlığı bilinen yapının, dikdörtgen temel planlı oturma bölümü, yarım daire biçimlidir ve 16 oturma sırasına sahiptir. Cavea beş merdiven sırası ile dört kerkides'e ayrılmıştır. Yapının politik toplantıların yanı sıra eğitim gibi farklı amaçlarla kullanıldığı bilinmektedir.

Agora

Bouleuterion'un doğu ve güneydoğusundaki düzlükte yer alan agora hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bouleuterion'un 150 m güneyindeki mandalina bahçesi içerisinde kalp biçimli Dorik köşe sütunu *in situ* olarak görülebilmektedir. Güney ve batı portiko'nun birleşim köşesini oluşturan kalp biçimli dorik köşe sütunu, agora'yı çevreleyen portiko'lara ait olmalıdır.

Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı

Agora içinde yer alan Korinth düzenli 6x12 sütunlu peripteral tapınak, güneybatı-kuzeydoğu yönde inşa edilmiştir ve girişi güneybatıdandır. Pronaos (ön oda), Naos (kült heykel odası) ve Opisthodomos (arka oda) olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Olasılıkla MÖ 188 yılında imzalanan Apameia Barış Antlaşması'ndan sonra Tanrıça Roma İçin inşa edilen küçük tapınak (amphidistyl in antis planlı) İmparator Augustus Dönemi'nde etrafına Korinth düzeninde 6x12 sütunlu bir peristasis (sütun dizisi) eklenerek büyütülmüştür.

MS 2. yüzyılın ikinci çeyreğinde ise Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı'na İmparator Hadrianus'un gözdesi olan Antinoos'un kültü eklenmiş olmalıdır. Tapınak olasılıkla MS 270'li yıllara kadar işlevini sürdürmüş ve bu dönemde kentin Goth saldırılarına karşı alelacele inşa ettiği surlarda tapınağın dikdörtgen mimari blokları Geç Roma Suru'nun inşasında kullanılmıştır.

Sarniç

Kentin batısında, Dionysos Tapınağı'nın güneyinde yer alan su yapısı Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir. Olasılıkla doğusunda yer alan Roma Dönemi hamamı ile ilişkili olmalıdır. Dikdörtgen planlı yapı, kireç harçlı moloz taşlardan inşa edilmiştir. Kuzeye bakan ön cephesinde 16, batı yan cephesinde ise 2 adet nişli kemer bulunmaktadır. Üzeri beşik tonozlu olan yapının iç kısmında sıvalı su haznesi vardır. 45,5 m x 6,85 x 5,42 m ölçülerindeki yapı oldukça iyi korunmuştur. Mevcut kalıntılara göre bir sarniç olarak kullanıldığı düşünülen yapının aynı zamanda bir çeşme yapısı olma olasılığı da vardır.

Antik Mermer Ocakları

Teos çevresinde, Karagöl, Taşdibi, Turgut-Kesikkaya, Yelki-Küçükkaya ve Beyler-Sarıkayalar mermer ocaklarından *africano* (Lucillus Mermeri) olarak bilinen renkli mermer türü ve *bigio* (Teos Grisi) mermeri çıkarılmıştır.

Hellenistik Surlar

Hellenistik Sur Duvarları, çift çeperli atkılı isodomik tarzda yerel kireçtaşından inşa edilmiştir. Kalınlığı yaklaşık 4 m olan sur duvarları, batı ve güney tarafta tamamen, doğu ve kuzey tarafta ise kısmen tespit edilebilmiştir. 65 hektarlık bir alanı çevreleyen surların uzunluğu 3,7 km'yi bulmaktadır. Batı ve güney tarafta kapı ve kulelerin varlığı tespit edilmiştir. Doğu ve kuzey tarafta ise sur hattı kısmen takip edilebilmektedir. MÖ yaklaşık 300 yıllarında başlayan sur inşası büyük olasılıkla Teos'un Roma'nın Asia Eyaleti'ne dahil olana kadar devam etmiş olmalıdır.

Güney Liman Kilisesi

Güney Liman İskelesi'nin dalgakıran duvarına yaslanan doğu-batı eksenindeki Liman Kilisesi 11,40 x 5,20 m ölçülerinde ve çift apsis'lidir. Batı kısa kenarında enine dikdörtgen bir nartheks ve çift nefli kilise, doğu uçta çift apsisle sonlanmaktadır. Yapının doğu başlangıcındaki çift apsisin dışında (doğusunda), kare biçimli pişmiş toprak tuğlalarla döşeli bir taban ve bu tabanı doğu taraftan sınırlayan daha büyük bir çift apsis kalıntısı tespit edilmiştir. Bu durum, içteki küçük kilisenin, daha önce inşa edilmiş biraz daha büyük, yine çift apsisli bir kilisenin üzerine inşa edildiğini göstermektedir.

İki evreli olarak kabul edilebilecek Liman Kilisesi, önce MS 6/7. yüzyıllarda olasılıkla daha büyük ölçülerde inşa edilmiş, ardından olasılıkla MS 10-12. yüzyıllarda aynı plan şeması korunarak biraz daha küçük ölçülerde yenilenmiş olmalıdır. Böylece yöredeki Hristiyan balıkçılara liman kilisesi olarak hizmet etmiştir.

Güney Liman

İonia'nın önemli liman kentlerinden biri olan Teos'un kuzey ve güneyde iki limanı bulunmaktadır. Güney Liman'ın iskelesi Anadolu kıyılarındaki en iyi korunmuş örneklerden biridir. Günümüzde yapılan kazı çalışmaları ile güney limana ait doğu-batı hizasında bir dalgakıran, dalgakırana kuzeyden bitişik iskele platformu ve iskele platformu üzerinde bulunan iki apsisli bir kilisenin temel kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Dalgakıran duvarı büyük dikdörtgen kireçtaşı bloklarla çift çeperli ve atkılı teknikte inşa edilmiştir. Her iki yüzünde dışa taşkın profile sahip bir korniş blok sırası dalgakıran duvarını taçlandırmıştır.

Doğu taraftaki denizin içine doğru uzanan dalgakıran duvarı boyunca dört açıklık bulunmaktadır. Bu açıklıklar dalgakıranın kuzeyinde bulunan iskele platformuna geçiş sağlamaktadır. İskele platformunun döşemesi ve tekne bağlama taşları günümüzde bile kıyıda ve deniz içerisinde büyük ölçüde görülebilmektedir. Taş plaka döşeli iskele platformu üzerindeki aşınma izleri limana yüklerin tekerlekli arabalar ile getirildiğine işaret etmektedir. Limanın sadece güney iskelesine yaklaşık 50 tekne bağlanabilmektedir.

Karagöl - Taşdibi

Sığacık-Karagöl mevkiindeki antik mermer ocağı, Teos'un 3 km kuzeydoğusundadır. Karagöl ve çevresindeki ocaklar, Roma İmparatorluk Döneminde kullanılmıştır. Yarı işli, yazıtlı mermer bloklar ocak organizasyonu hakkında bilgi vermektedir.

Forum / Mausolleum ?

Kentin doğusunda, Hellenistik Sur'un dışında Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait pilyeli (ayaklı) bir yapının varlığı saptanmıştır. Günümüzde bir bağ evinin bulunduğu bu alanda muhtemelen bir Forum ve Tapınağı bulunmaktadır.

Nekropolis ve Tümülüsler

Kentin batı ve kuzeybatısındaki yamaç ve tepeler Geometrik-Arkaik Dönem'de, güneyindeki sırtlar ise Hellenistik-Roma Dönem'lerinde mezarlık olarak kullanılmıştır. Ayrıca, antik kentin doğusunda kalan Sazlıgöl, Tepecik, Çamlık ve Karagöl mevkilerinde tümülüs mezarlar yer almaktadır.

Sazlıgöl Tümülüsü

Teos batı nekropolis'te bulunan pithos mezarlar

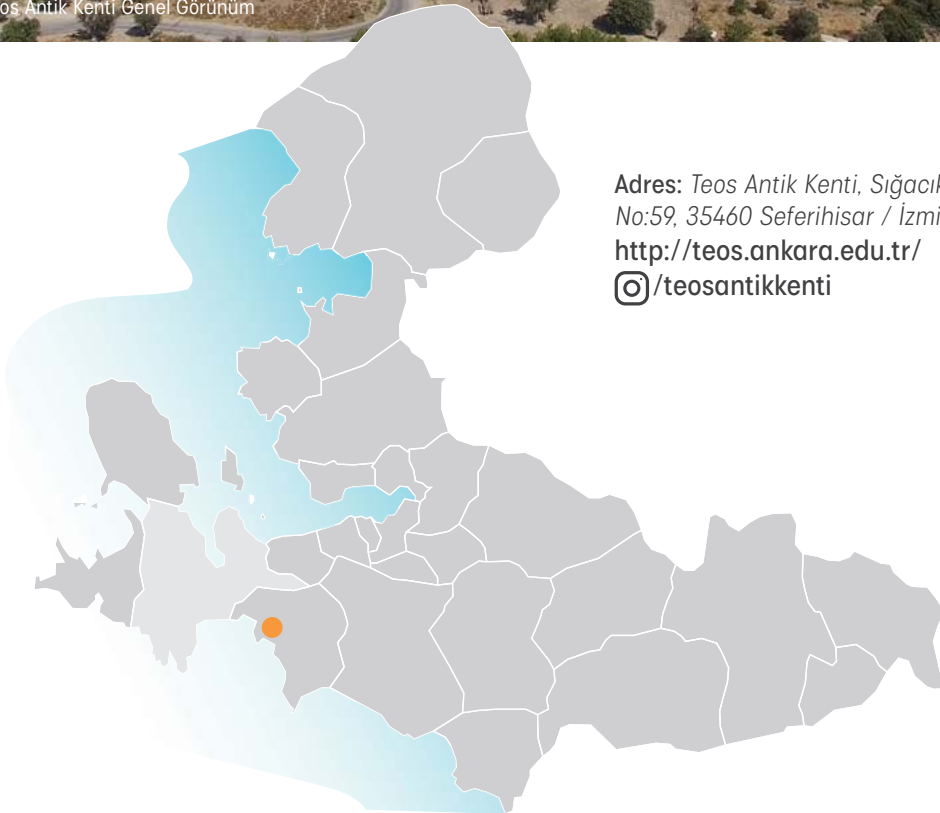
İzmir Büyükşehir Belediyesi 2016 yılından itibaren Teos Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmalarına destek vermektedir.

Teos Ören Yeri Karşılama Merkezi

Teos Antik Kenti Genel Görünüm

Adres: Teos Antik Kenti, Sığacık Mah. Teos Cd.
No:59, 35460 Seferihisar / İzmir
<http://teos.ankara.edu.tr/>
@teosantikenti

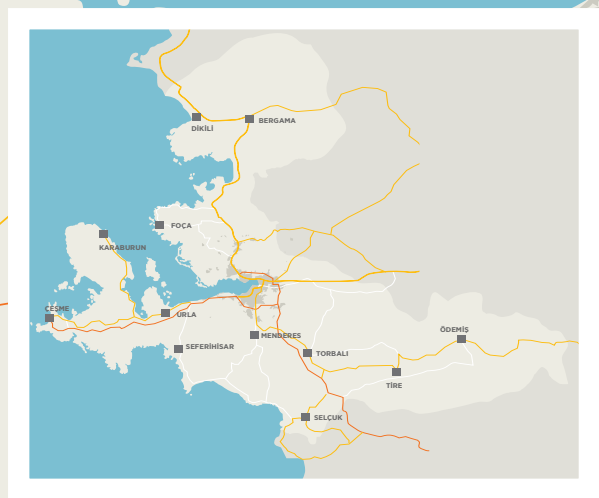
Ulaşım Bilgileri için QR kodu taratabilirsiniz.

Phokaia Antik Kenti

Panaztepe

Arkeolojik bilgi temelde arkeolojik mirasın bilimsel araştırmasına dayanır. Bu araştırmalar zarar vermeyen tekniklerden, örnek alma ve kazıya kadar değişen yöntemleri kapsar. Arkeolojik miras hakkında bilgi toplama işlemi sırasında, araştırmanın hedefi olan arkeolojik verilerin yok edilmemesi temel ilke olmalıdır; müdahaleler araştırmanın korumaya yönelik yönü veya bilimsel bakımdan gerekli olanla sınırlı kalmalıdır. Dolayısıyla arkeolojik alanın tümünü kazmak yerine, mümkün olabildiğince zarar vermeyen tekniklerle araştırma, yerden ve havadan belgeleme ve örnek alma yöntemleri teşvik edilmelidir. Belgelenecek ve korunacak veriler arasında bir tercih yapma zorunluluğunu ortaya koyduğu, hatta bazen bir anıtın tümüyle ortadan kalkmasına neden olabildiği için, kazı yapma kararı, durum ayrıntılı olarak gözden geçirdikten sonra ele alınmalıdır. Kazılar kentsel büyüme, arazi kullanımı değişimi, soygun ve doğal bozulma gibi etkenlerden zarar gören anıt ve sitlerde yapılmalıdır. Ender durumlarda, tehlike altında olmayan sitlerde de kazı yapılabilir. Burada amaç araştırma sorunlarına açıklık getirmek veya onları halka daha iyi sunabilmektir. Bu gibi durumlarda kazı öncesinde sitin önemi ayrıntılı olarak bilimsel değerlendirmeden geçirilmelidir. Kazı kısmi olmalı, gelecekteki araştırmalar için dokunulmamış bir kısım bırakılmalıdır. Kazı tamamlandıktan makul bir süre sonra, belirli bir standarda göre hazırlanacak kazı raporuyla araştırmanın sonuçları bilim dünyasına duyurulmalı ve rapor ilgili arşive konulmalıdır. Kazılar UNESCO'nun 1956 tarihli Arkeolojik Kazılarda Uygulanması Önerilen Uluslararası İlkeler'ine ve kabul edilmiş uluslararası ve ulusal mesleki standartlara uygun olarak yürütülmelidir.

Panaztepe Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Ümit ÇAYIR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Panaztepe Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Panaztepe, Menemen ilçesinde yer alan ve özellikle M.Ö. 3.-2. binyıllar için önemli bir yerleşim birimi ve mezarlık alanıdır. Kaçak kazılar sonucunda keşfedilen Panaztepe Mezarlığı ve yerleşim yeri Anadolu/Ege ve Doğu Akdeniz dünyasının önemli bir dönüm noktası olan Geç Tunç Çağı (yaklaşık olarak M.Ö. 15.-12. yüzyıllar) sonunda gerçekleşen, gerek Kıta Yunanistan'daki sarayların yok olması, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması, Kıbrıs ve Levant bölgesindeki yerleşimlerin yıkılıp terk edilmesi ve Mısır Yeni Krallık dönemi temellerinin sarsılmasıyla sonuçlanan göçlerin anlaşılması için önemli veriler sunmaktadır. Panaztepe'nin M.Ö. 14.-13. Yüzyıllara tarihlenen mezarlığı bu açıdan oldukça önemlidir. Bu tarihler, Kıta Yunanistan kökenli Miken kültürünün hem Ege'de hem de Doğu

Akdeniz'de ticari ve kültürel açıdan etken olduğu bir dönemi temsil etmektedir.

Hitit arşivlerinde Arzawa ülkesi (Antik çağda Batı Anadolu'da Göller Bölgesi'nden Ege Denizi'ne uzanan bir kuşakta kurulmuş olan bir devlettir) ve daha sonraları Mira ülkesi olarak adlandırılan bölge içerisinde yer alan Panaztepe, bugüne kadar elde edilen bilimsel veriler ışığında geçmiş dönemlerde bir ada üzerinde yer aldığı düşünülmektedir.

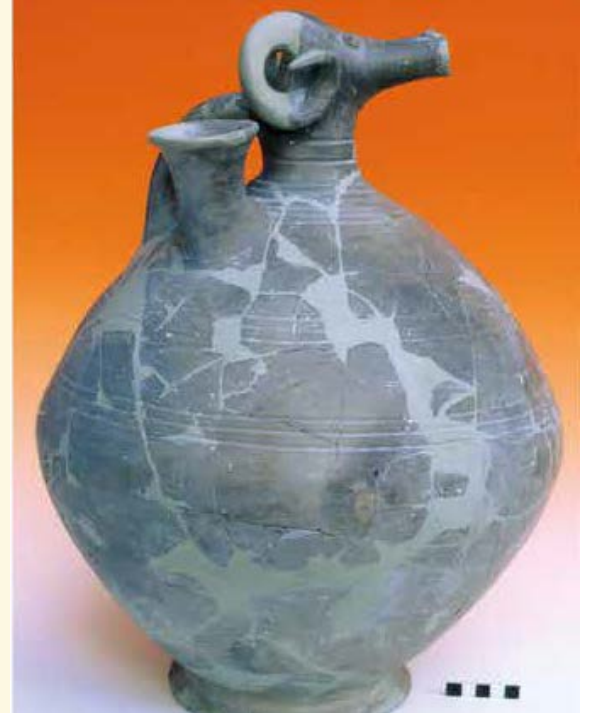
Panaztepe, bu dönemlerin öncesinde de, Batı Anadolu'nun Mezopotamya/Doğu Anadolu bölgesi ile M.Ö. 3. binyılın son çeyreğinde oluşan "Anadolu Ticaret Ağı" neticesinde kurduğu ilişkilere de ışık tutan bir merkezdir. Akropol ve eteklerinde yapılan çalışmalar neticesinde, M.Ö. 3. binyıl yerleşiminin kesintiye uğramadan, M.Ö. 2. binyıl başında da devam ettiği Geç Tunç

Çağı Seramikleri görülmektedir. M.Ö. 2. bine tarihlendirilen ve günümüze kadar araştırılmış olan arkeolojik tabakalar, Panaztepe'nin önemli bir seramik ve metal üretim merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. 2000'li yıllar boyunca aralıklarla araştırılan "Atölyeler Mahallesi" olarak adlandırılan alan, Batı Anadolu'da faaliyet gösteren seramik/metal üretim merkezleri hakkında yeni veriler sunmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda Akropolün batısında tespit edilen ve Orta Tunç Çağı'na ait yeni bir mezarlık alanı olabileceği düşünülen alanda 2020 yılında başlatılan kazılar neticesinde farklı dönemlere ait yerleşim alanları açığa çıkartılmıştır. Yeni kazı alanında yapılacak olan çalışmalar, Panaztepe' de kültürel devamlılığın boyutları hakkında yeni veriler sunacaktır.

Panaztepe kazılarıyla Batı Anadolu kültür tarihi açısından oldukça önemli fakat antik adı henüz bilinmeyen bir kentin maddi kültür değerleri açığa çıkarılmaktadır. Panaztepe yalnızca Batı Anadolu açısından değil; kazılarda ele geçen farklı kültürlerle ait buluntular bağlamında Ege Dünyası ve bütün Doğu Akdeniz kültür tarihine ilişkin soruların aydınlatılmasında önemli bir anahtar role sahiptir. Bu doğrultuda sürdürülecek çalışmalarla İzmir bölgesinin birçok bilinmeyenini içeren tarihine ışık tutmak mümkün olabilecektir.

Geç Tunç Çağı Seramikleri

Panaztepe Arazi Çalışmaları

Panaztepe Kült Kabı

Akropol. Arkaik Dönem Yapıları ve Sur Duvarı ile Orta Tunç Çağı Yapıları.

Akropol Kazıları

1986-2015 yılları arasında aralıklı olarak Akropol'ün kuzey, güney ve orta kesiminde olmak üzere üç farklı alanda çalışılmıştır. Bu alanlardaki kültürel kalıntılar yoğun olarak yerleşmenin M.Ö. 2. binyılın ilk yarısı ile Arkaik Dönemde yerleşime sahne olduğunu göstermiştir. Bunlar arasında özellikle Akropol'ün kuzeyindeki berkitilmiş Arkaik yapılaşma önemlidir. Bu yapıda açığa çıkartılan eserlerden iki maske ve iki heykelcik son derece ilgi çeken eserlerdir. Bunlar üzerinde koruna gelen boya izleri bu tür eserlerin nasıl bezenmiş olduklarını göstermesi açısından da önemlidir.

Her ne kadar Panaztepe, Arkaik Dönem'de yöre için büyük önem taşısa da, asıl ilgi çeken hiç şüphesiz ki yerleşimin M.Ö. 2. binyılın tümünü kapsayan evreleridir. Bu dönem yapılaşması yukarıda belirtilen berkitilmiş Arkaik Dönem kalıntıları tarafından tahrip edilmiştir. Kısmen yamaçta yer alan bu döneme ait yapıların gerek geç yapılaşmalar gerekse şiddetli erozyon nedeniyle çok tahrip olduğu anlaşılmıştır. Ören yeri bekçisi (Besim Mula) tarafından bulunan ve bu yapılardan birine ait olduğu düşünülen kurşun külçe Akropol'ün, ekonomik açıdan önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Üzerindeki linear/çizgisel üsluplu/ karakterli işaretler bir taraftan Ege Dünyasının linear A ve B yazı sistemlerindeki işaretlerle benzerlik gösterirken, diğer taraftan da Hitit hiyeroglif yazısındaki (Luwice) bazı işaretlerle de benzemektedir. Bunun yanı sıra henüz para kavramının olmadığı bu dönemde çeşitli madenlerin alım satım işlerinde kullanıldıkları bilinmektedir.

Bu bağlamda söz konusu külçenin de bu amaçla kullanılmış olduğu varsayılabilir. M.Ö. 2. binyılın başında çeşitli dallarda üretim yapan atölyelere sahip saraylar ticaret hayatında büyük rol oynamıştır. Panaztepe'de henüz tespit edilmemiş "saray" ya da benzeri bir işlevi olan bir yapının varlığı düşünülebilir.

Doğu yamaçta dikkat çekici bir diğer husus ise doğal bir yarığın insan eliyle işlenmesiyle genişletilen bir su kaynağı olmasıdır. Yapılan kazılar sonucunda, burada çok sayıda tatlı su kabukluları ile sıvı depolama ve taşımaya yönelik kap parçaları bir arada ele geçirilmiştir. Bunun yanı sıra doğu yamacın çeşitli kesimlerinde açığa çıkartılan kanal sistemleri ve kuyu gibi öğeler, yerleşim açısından hayati öneme sahip su ihtiyacının nasıl karşılandığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum M.Ö. 2. binyılın başından itibaren Panaztepe’de güçlü ve büyük bir kent dokusunun varlığına bir kez daha işaret etmektedir.

Panaztepe Tholos Mezarları Ele Geçen Bronz Mühür Bilezik ve Madeni Eserler

Mezarlık Kazıları

Panaztepe’deki en dikkat çekici buluntular, kazı çalışmalarının odağını oluşturan batı ve kuzey mezarlık alanlarından elde edilmiştir. Bu kesimlerde yürütülen araştırmalar sonucunda açığa çıkartılan mezarlık; farklı tipte mezar biçimleri ve ölü gömme gelenekleri açısından çok önemli neticeler vermiştir. Panaztepe mezarlık alanları, Anadolu’da kazılmış en büyük örnekler olması dolayısıyla da önemli bir yere sahiptir. Bu mezarlıklar M.Ö. 2. binyılın ikinci yarısında uzun bir süre boyunca kullanılmış olup iki ana evre ile temsil edilmektedir.

M.Ö. 2. Binin İkinci Yarısına ait Erken Evre Tholos Mezarları

M.Ö. 14.-13. yüzyıllara tarihlenen erken evre temel olarak tholos (Dairesel planlı ve konik çatılı) tipi mezarlarla ayırt edilmektedir. Tholos mezarlar en yoğun buluntu grubunun ele geçirildiği mezar topluluğu olup dönemin yaşam standartına işaret etmektedir.

Geç evre ise kabaca M.Ö. 12-11. yüzyıllara tarihlenen, orta ve küçük boy taşların döşenmesiyle oluşturulan bir platformla temsil edilmektedir. Mezarlar, büyük boy taşlarla oluşturulan parsellerle birbirinden düzgün bir şekilde ayrılmaktadır. Bu evrede mezar biçimleri değişerek, ölümler çeşitli boylarda pithos, çömlek, kompozit ve taş sanduka mezarlar içerisine gömülmüştür. Bu türden düzenli bir mezarlık anlayışı Antik Anadolu ve Ege Dünyası için tektir. Batı mezarlığında kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan bir duvar, konumu itibarıyla Panaztepe ve Dikentaş tepelerinin eteklerinin birbirine kavuştuğu kesime inşa edilmiştir. Bu duvarın kuzeydoğusunda kalan mezarların hemen hemen hepsinin ağızlarının güneybatıya, duvarın güneybatısında kalan mezarların ise ağızlarının güneydoğuya yönlendirilmiş olması oldukça dikkat çekicidir.

Bu durumda mezarlar arkalarında yer alan Panaztepe ve Dikentaş tepelerine yaslanacak biçimde konumlandırılmıştır.

Mezarların topografyaya uygun şekilde düzenlenme olgusu, Antik Ege Dünyasındaki diğer mezarlıklardan da bilinmektedir. Bugüne kadar Panaztepe Batı Mezarlığının yaklaşık 5000 m²'lik bir kısmı kazılmış olup toplam 120 mezar açığa çıkarılmıştır. Bunlar; 66 pithos(küp mezar), 20 tholos, 16 çömlek, 12 taş sanduka, 3 kompozit (iki veya daha fazla mezar tipinden oluşmuş), 2 kutu, 2 urne (Taş, pişmiş toprak ya da bronzdan yapılan vazoya benzer kapaklı veya kapaksız kap.) ile birer mini tholos ve dikdörtgen planlı oda mezardan oluşmakta olup saptanan birey sayısı ise 251'dir. Bu 120 mezardan sadece 56 adedi intact/korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında 29 mezar tamamen soyulmuş ve yağmalanmış, 18 mezar tahribata uğramış, 2 mezar kısmen tahrip edilmiş; 4 mezar ise kısmen tahrip olmalarına rağmen intact/korunmuş olarak geçirilmiştir.

M.O. 2. Binin İkinci Yarısına ait Erken ve Geç Evre Mezarları

Bu bağlamda Panaztepe nüfus açısından en kalabalık mezarlık olma özelliği yanında, yansıttığı birçok mezar biçimi, zengin buluntuları ve ölü gömme gelenekleri açısından da Batı Anadolu ve Ege Dünyası için özgün bir yere sahiptir.

Panaztepe Yeni Kazı Alanı

1985 yılından itibaren 40 yıldır süren Akropol ve çevresini farklı kesimlerindeki kazı çalışmalarına yeni bir alan eklenmiştir. Panaztepe Yeni Kazı Alanı adı verilen bu alan Panaztepe Akropol kesiminin 2 kilometre batısında günümüz köy mezarlığının hemen kuzeyinde yer almaktadır. Yeni alanda kazı çalışmalarının başlatılmasının amacı 2014 yılında kaçak kazı sonucu ortaya çıkan bir Pithos mezar nedeniyle alanın arkeolojik potansiyelinin anlaşılabilmesidir. Prof. Dr. Armağan Erkanal tarafından yapılan değerlendirmede pithos mezarın etrafından ele geçirilen seramik örnekleri Orta Tunç Çağına tarihlendirilmiş ve bu döneme ait bir mezarlık alanı olabileceği öngörülmüştür. 2020 yılında bu alanda başlatılan kazı çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.

Yeni Kazı Alanında, mimari yapı evreleriyle birlikte tespit edilmiş farklı dönemlere ait yerleşim alanı açığa çıkarılmıştır. Bu alanda Panaztepe'nin şuana kadar tespit edilmiş en erken dönemi olan Erken Tunç Çağı mimari kalıntıları ile birlikte tespit edilmiştir. Elde edilen veriler ETÇ II'de, Ege Yerleşim Modeli ile uyumlu, bir sokağa açılan uzun evlerden oluşan yerleşim sistemini göstermektedir.

ETÇ l'de ise yerleşim düzeninin farklı yönde olduğu anlaşılmış ve bu evreye ait yanmış bir ev açığa çıkarılmıştır. Yangın sebebiyle yıkılmış ve devrilmiş çatı/duvar kalıntılarının altında is-situ kalplar tespit edilmiştir. Bu döneme ait elde edilen verile Batı Anadolu Bölgesi ETÇ kültür tarihinin anlaşılmasında oldukça önemlidir.

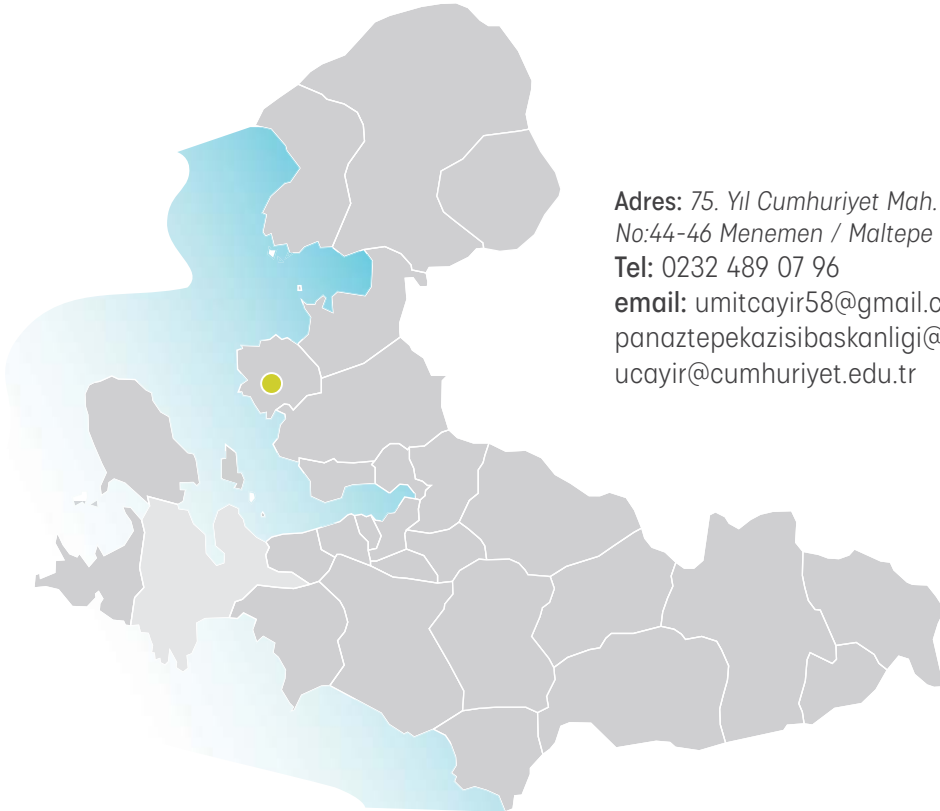
Yeni Kazı Alanı'nda ETÇ'nin yanı sıra MÖ 2. Bin, Protogeometrik Dönem, Erken Demir Çağı, Arkaik, Hellenistik Dönem seramik parçaları ile Roma Dönemine ait yapı birimleri açığa çıkarılmıştır. Uzun yıllardır Akropol ve eteklerinde elde edilen oldukça önemli veriler ve son yıllarda ova kesiminde Yeni Kazı Alanı'ndan gelen sonuçlar bölgede binlerce yıllık kültürel birikimin varlığını ortaya koymaktadır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2017 yılından itibaren Panaztepe Arkeolojik Kazı Çalışmaları'na destek vermektedir.

Akropol Rekonstrüksiyon (Canlandırma)

Adres: 75. Yıl Cumhuriyet Mah. Yusuf Kafalı Cad.
No:44-46 Menemen / Maltepe Köyü / İzmir
Tel: 0232 489 07 96
email: umitcayir58@gmail.com
panaztepekazisibaskanligi@gmail.com
ucayir@cumhuriyet.edu.tr

Ulaşım Bilgileri için QR kodu taratabilirsiniz.

Phokaia Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

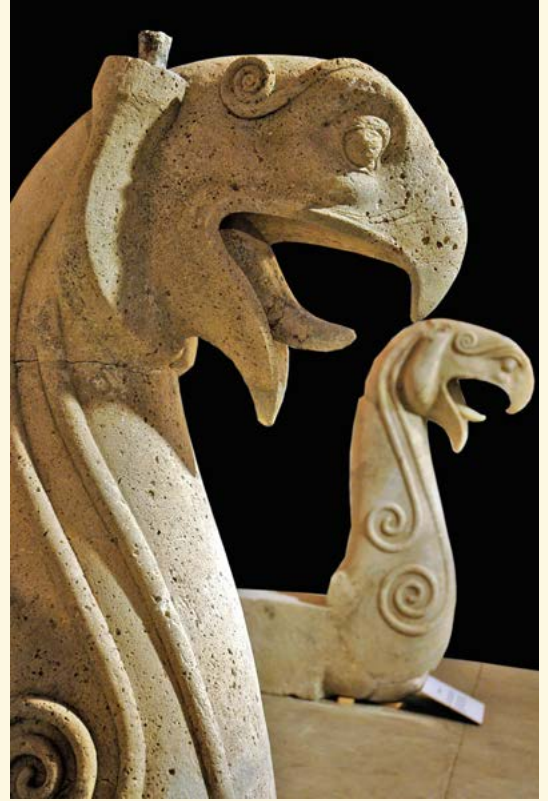

Phokaia Athena Tapınağı
Canlandırması

Phokaia Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

İzmir'in Foça İlçesinde bulunan Phokaia antik kentinde kazı çalışmalarına ilk olarak Fransız Arkeolog Felix Sarteux tarafından başlanmıştır. 1913 -1914 ve 1920 yıllarında kentin değişik noktalarında sondaj kazıları şeklinde yürütülen çalışmalara bir süre ara verilmesinin ardından 1952 yılında tekrar başlanmış ve 1957 yılına kadar sürdürülmüştür. Bu tarihten sonra çalışmalar 1970 yılında Ord. Prof. Dr Ekrem AKURGAL tarafından tekrar ele alınmış ve son derece önemli arkeolojik veriler elde edilmiştir.

Phokaia Antik Kenti son dönem çalışmalarına 1989 yılında Prof. Dr. Ömer ÖZYİĞİT başkanlığında yeniden başlanmış ve bu çalışmalara 2019 yılına kadar neredeyse kesintisiz şekilde devam edilmiştir. 2019 yılında Prof. Dr. Ömer ÖZYİĞİT'in emekliye ayrılmasıyla birlikte İzmir Müze Müdürlüğü Başkanlığında yürütülmeye başlanan kazı çalışmalarına halen Müze Müdürlüğü tarafından devam edilmektedir. Phokaia kentinin adını Fok lardan aldığı düşünülmekle birlikte, kentin simgesi olarak, Athena Tapınağı üzerinde protom biçiminde görülen ve grifon adı verilen, aslan vücutlu, kartal kanatlı ve kartal başlı mitolojik yaratık kabul

2005 yılı kazıları sırasında bulunan Phokaia Athena Tapınağını süsleyen tüf taşından yapılmış 1 ve 2 no.lu grifon protomu heykelleri. M.Ö.620-610

edilir. Phokaia Antik Kentinde son yıllarda yapılan kazı çalışmaları kentin kuruluş tarihinin M.Ö. 3. Bine yani ilk tunç çağına kadar gittiğini, kentin ilk kurulduğu alanın bu günkü Foça'nın güney yamaçları olduğunu göstermiştir. Phokaia Antik Kentinin en görkemli yılları Arkaik dönem olarak bilinen M.Ö. 650-480 yılları arasındadır.

Athena Tapınağı

Arkaik dönemde inşa edilen Athena Tapınağı İon dünyasının en eski tapınaklarından birisidir. Yarım adanın kuzey doğusundaki en yüksek noktada, ana kaya üzerine, 6x10 sütunlu bir peripteros (kutsal alanının etrafında tek sütun sırası bulunan tapınak planı) olarak 100 İon ayağı (1 ayak= 0,296 metre) uzunluğunda inşa edilmiş olduğu düşünülen Athena Tapınağı, M.S. 2. yy da büyük bir depremle tamamen yıkılmış, Roma Döneminde

Athena Tapınağı'nın güney podium duvarından bir görünüm. İlk kez ikinci dönem kazıları sırasında ortaya çıkarılmış. 1979 yılında kapatılan İon taş işçiliğinin en güzel örneğini gösteren bu duvar, 2010 yılı kazıları sırasında yeniden gün ışığına çıkarıldı. M.Ö.620-610

korint düzeninde tekrar inşa edilen tapınak 1040 yılında gerçekleşen büyük depremle yıkıldığı ve tapınağın mermer mimari parçalarının ise daha sonra burada yerleşen Cenevizliler tarafından kireç ocaklarında eritilerek Ceneviz kent surlarında harç malzemesi olarak kullanıldığı yapılan arkeolojik kazı çalışmaları ile tespit edilmiştir. Bu tahribat sonucunda günümüze sadece tapınağın temelleri ulaşmıştır.

Phokaia'da en eski İon evleri. Oval biçimli Protogeometrik döneme ait bu evler, Batı Anadolu geleneğini yansıtıyor. M.Ö.10. yüzyıl başları.

Athena Tapınağı'nın hemen batısında yapılan kazı çalışmalarında M.Ö. 2000 yılının başlarından 600 yıllarına kadar devam eden oval biçimli altı adet tapınak yapısıyla karşılaşmıştır. Erken Tunç Çağına tarihlenen bu yapılarla birlikte, bu alanın kesintisiz bir tapınım alanı olduğu bilgisi doğrulanmıştır.

Tiyatro

Arkaik Dönemde Phokaia,kendi ürettiği hem ticaret hem savaş gemisi olan Pentakonter'lerle (Elli kürekli) Karadeniz de, Akdeniz de, Mısır da, İtalya da, Fransa da, İspanya da çok sayıda koloni kurmuş gelişmiş bir kenttir. Yaptıkları kolonizasyon (sömürgecilik) faaliyetleri sayesinde belli bir zenginliğe ve kültürel düzeye ulaşan Phokaialılar, M.Ö. 4. yy ın ikinci yarısında, kentin doğusunda bu günkü Değirmenlitepe mevkiinde, Anadolu'nun en eski taş tiyatrosunu inşa etmişlerdir. Tepenin Kuzey batı yamacında yapılan kazı çalışmaları sonucu caveanın (oturma basamakları) bir kısım ile analemma (antik tiyatroların oturma basamaklarını (cavea) sınırlayan duvar.) duvarı ortaya çıkarılmıştır.

Herodot Duvarı

Tarihçi Herodot'un sözünü ettiği ünlü kent duvarları da bu dönemde inşa edilmiştir. 1992 yılında kentin güneydoğusunda yapılan kazılarda bir bölümü ortaya çıkarılan kent duvarlarının izleri sonraki yıllarda kentin değişik noktalarında yapılan çalışmalarda bulunarak takip edilmiş ve yaklaşık 8 km'lik sur güzergâhı belirlenmiştir.

Öte yandan kentin değişik noktalarında yapılan kazılarda ele geçen arkaik dönem ve öncesine ait malzemeler değerlendirildiğinde; kentin yayılım alanının oldukça geniş olduğu anlaşılmıştır. Kentin değişik noktalarında yapılan çalışmalarda tespit edilen seramik atölyeleri ve seramik çöplükleri de bu tezi destekler niteliktedir.

Pers Mezar Anıtı

Foça'nın 7 km. kadar doğusunda, kuru bir dere yatağı kenarında İ.Ö.4.yy.a tarihlenen Lydia / Lykia geleneğinde Pers etkisi altında kalınarak yapılmış bir mezar anıtıdır. 2000 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları 2001 yılında tamamlanarak ziyarete açılmıştır. Bu yapı bir mezar anıtı olup, büyük bir kaya kütesinin oyulmasıyla oluşturulmuştur. İki katlı olan anıtta, mezar odası alt katta bulunmaktadır. Lykia, Lydia, Phrygia'daki mezar anıtları gibi kayadan

oyulmuş bu mezar anıtı, kuvvetli Pers özellikleri göstermektedir. Anadolu'da Pers egemenliği (M.Ö. 546-334) sırasında yapılmıştır.

Arkaik Dönemde son derece güçlü ve gelişmiş olan Phokaia, Helenistik ve Roma Dönemlerine gelindiğinde, Pergamon ve Ephesos kentlerinin yanında önemini yavaş yavaş kaybeder. Ancak bu dönemde de seramik endüstrisi oldukça gelişmiştir ve üretilen seramiklerin deniz yoluyla ihracatı devam etmektedir. Nitekim İngiltere'deki Kral Arthur'un sarayında yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında Phokaia üretimi Terra-Sigillata (Dip kısımlarında yapan kişinin mührünün bulunduğu, parlak kırmızı bir astarla kaplanmış Roma seramiği) seramikler bulunmuştur.

Bizans Dönemine gelindiğinde Phokaia artık büyük bir kent değildir. 1255 ve 1455 yılları arasında Phokaia'da Ceneviz egemenliği görülmektedir. Bu dönemde yarım adanın çevresi büyük surlarla çevrilmiştir. 1455 yılında gelindiğinde ise kent Fatih Sultan Mehmet tarafından alınır ve Foça'nın Osmanlı Dönemi başlar. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Saruhan Sancar Mustafa Han tarafından onarılan surlar, son olarak Foça Kazı Başkanlığı tarafından 2012-14 yılları arasında restore edilmiş ve bu onarım sonrası Foça, UNESCO Dünya Kültür Mirası geçici listesine alınmıştır.

Anadolu'da en eski Pers anıtı olan Phokaia yakınındaki anıt mezar (M.Ö. 546).

Kybele Kutsal Alanı üstünde yer alan Ceneviz kent duvarlarının restorasyonu sırasındaki görünümü.

Athena Tapınağı'nın bulunduğu kayalık tepeyi çeviren Ceneviz Dönemi kent duvarı restorasyonunda genel bir görünüm.

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2012 yılından itibaren Phokaia Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmalarına destek vermektedir.

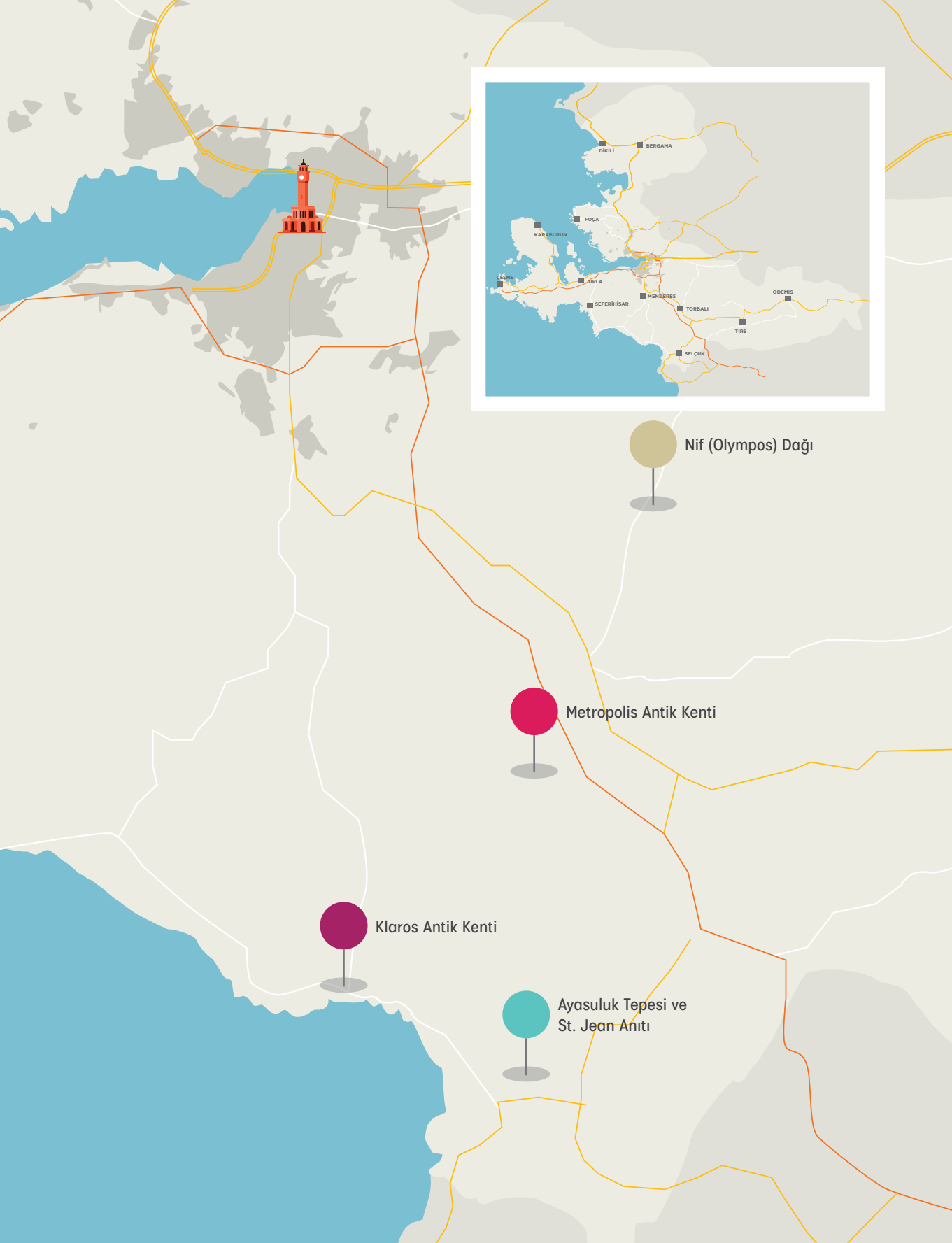

Osmanlı dönemi onarımlarından bir görünüm.

İzmir Arkeoloji Müze Müdürlüğü
Adres: Atatürk Mah, 184 sokak no: 31
Foça / İzmir
Tel: 0232 489 07 96

Nif (Olympos) Dağı

Metropolis Antik Kenti

Klaros Antik Kenti

Ayasuluk Tepesi ve
St. Jean Anıtı

Arkeolojik miras yönetiminin genel hedefi, bütün ilgili belge ve koleksiyonların da uzun vadeli koruma ve bakımını sağlayarak, anıt ve siteleri yerinde korumak olmalıdır. Bu mirasın bazı öğelerinin yeni konumlara taşınması mirası özgün ortamında koruma kuralının çiğnenmesi anlamına gelir. Bu ilke sürekli bakım, koruma ve yönetime olan gereksinimi vurgulamakta, ayrıca eğer kazıdan sonra gerekli bakım ve yönetim sağlanamayacaksa, arkeolojik mirasın kazılarak ortaya çıkarılmamasını ve çıkarıldıktan sonra her türlü etkene açık bırakılmaması gerekliliğini hatırlatmaktadır. Arkeolojik mirasın korunmasını teşvik için yerel ilgi ve katılım etkin olarak araştırılmalı ve desteklenmelidir. Bu ilke özellikle yerli halkın ve yöresel kültür guruplarının mirası söz konusu olduğunda önemlidir. Bazı durumlarda anıt ve sitelerin korunmasını ve yönetimini yerli halka bırakmak doğru olabilir. Kaynakların kısıtlı olmasına bağlı olarak, etkin bakımda seçmeci davranmak gerekebilir. Bu durumda yalnız önemli ve gösterişli anıtlarla sınırlı kalınmamalı, anıt ve sitelerin önem ve temsili karakterleri bilimsel olarak değerlendirilerek, değişik türleri içeren örneklerle uygulanmalıdır. UNESCO'nun 1956 tarihli tavsiyelerinin arkeolojik mirasın bakım ve korunmasıyla ilgili ilkeleri uygulanmalıdır.

Nif (*Olympos*) Dağı Arkeolojik Araştırma ve Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı
Doç. Dr. Müjde PEKER
İstanbul Üniversitesi

Nif (Olympos) Dağı Arkeolojik Araştırma ve Kazı Çalışmaları

Nif (Olympos) Dağı, İzmir (Smyrna) Körfezi'nin doğusunda, Kemalpaşa, Torbalı, Buca ve Bornova ilçelerinin ortak sınırları çevresinde konumlanır. Kuzeyinde, Kemalpaşa (Nif - Kryos Çayı) Ovası ve Manisa (Sipylos) Dağı; doğusunda, Karabel Geçidi; güneyinde, Torbalı Ovası yer alır. Arazi yapısından dolayı su kaynaklarına, verimli topraklara ve madenlere sahiptir. Çevresindeki ulaşım ağıyla, hem deniz hem de iç kesim ile bağlantılıdır; ayrıca doğal korunaklıdır. Yerleşime uygun doğası nedeniyle, çeşitli dönemlerden (M.Ö. 8. yüzyılın 2'inci yarısı - M.S. 14. yüzyıl) kültür varlıkları barındırmaktadır. "Nif" ismi, Luvice ve Helencede "kar, karla kaplı, buz, don" anlamındaki bir kökten ya da "dağ, orman, su, kaynak perileri" anlamındaki "Nympe" sözcüğünden türemiş olmalıdır. Kemalpaşa ilçesinin eski adı olan "Nymphaion", Helencede "Anıtsal Çeşme Binası" demektir. Elverişli konumuna rağmen, kaynaklarda hakkında hiçbir bilgiye rastlanmayan Nif Dağı'nda 1999 yılında İstanbul Üniversitesi İzmir - Manisa illeri arkeolojik gezileri çerçevesinde yapılan ilk incelemelerde, yoğun kaçak kazı ve tahribat nedeniyle belgelenmeden

ve arkeoloji literatürüne giremeden yok olup giden kültür varlıklarının kalıntılarıyla karşılaşılması üzerine buradaki çalışmalar 2004-2005 yıllarında T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle yapılan yüzey araştırmaları ve ardından 2006 yılından itibaren kazılarla devam etmiştir.

2006 yılından beri T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile İstanbul Üniversitesi adına Prof. Dr. Elif Tül TULUNAY başkanlığında bir ekiple yürütülen ve 2020 yılından itibaren Doç. Dr. Müjde PEKER başkanlığında sürdürülen arkeolojik kazılar, daha önce hiç araştırılmamış bu dağlık yörenin kültür tarihini aydınlatmakta; M.Ö. 8. yüzyıldan M.S. 14. yüzyıla dek tarihlendirilen ender buluntuları gün ışığına çıkarmaktadır.

Nif Dağı'nın doğu kesiminde, öncelikli kazı alanı olarak seçtiğimiz Karamattepe ve Balıcaoluk Mevkileri, 21.11.2007; Dağkızılca, 09.10.2008; Başpınar, 21.11.2007 tarihlerinde İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 1'inci Derece Arkeolojik Sit olarak tescillenmiştir. İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından, 14.11.2014 tarihinde Başpınar'da dört parseli 1'inci Derece Arkeolojik Sit; 24.12.2015 tarihinde de Dağkızılca Mevkii'ndeki on iki parseli 3'üncü Derece Arkeolojik Sit ilân edilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Nif Dağı Araştırma ve Kazı Projesinin amacı; Batı Anadolu'nun bu dağlık ve kırsal kesimindeki kültür varlıklarını gün ışığına çıkarıp, bölgeler arası ilişkiler ve yerel atölyeler konusuna yeni bilgi ve ipuçları kazandırmak. Türkiye Üniversitelerinden çeşitli dallarda uzman bilim insanlarının birlikte çalıştığı, arkeoloji odaklı ulusal bir multi disiplinler (çoklu bilimsel) proje gerçekleştirmek, yörenin kültür tarihini aydınlatan buluntu ve bulguları yayınlarla bilim dünyasına sunarak kültür varlıklarımızı barındıran bu topraklara milletçe sahip çıkılarak, bunları gelecek kuşaklara eksiksiz iletilmesi gerektiği bilincini geliştirmektir.

Karamattepe

Kemalpaşa İlçesi Vişneli Mahallesi sınırları içindeki Karamattepe'de buluntularına göre M.Ö. 8. yüzyılın son çeyreğinden M.Ö. 6. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen, dikdörtgen mekânlara ait taş temel ve duvar kalıntılarına sahip, daha önce buradaki varlığı hiç bilinmeyen bir Geç Geometrik-Arkaik Dönem yerleşimi gün ışığına çıkmaktadır. Arkeolojik kazı çalışmaları ile saptanan dört *in situ* (yerli yerinde) fırın kalıntısı ve bir pişmiş fırın ile, ana kayaya oyulmuş çeşitli biçim ve boyutlardaki çukurlar, kanallar ve buluntular, bir metal işliğinin varlığını da kanıtlamaktadır. Bu bağlamda Karamattepe, Arkaik Dönem demir üretimine ait her aşamadan örnekler barındıran eşsiz bir kontekste sahiptir.

Karamattepe ve Balıcaoluk üretimi Antik Ok Uçları

Karamattepe

M.Ö. 6. yüzyılın 2'inci yarısında (olasılıkla Pers istilası sonrasında) terk edildiği anlaşılan ve M.Ö. 5. yüzyıla ait veriden yoksun bu alan, buluntularına göre, M.Ö. 4. yüzyılın son çeyreğinden (M.Ö. 325) itibaren, 50-70 yıl nekropolis (mezarlık) olarak kullanılmıştır. Bu Erken Helenistik Dönem nekropolisinde, hem ölü gömme hem de ölü yakma geleneklerini yansıtan mezarlar ortaya çıkarılmıştır. İzmir İli Nif Dağı Kazısı'nın en verimli alanı olan Karamattepe, erken kültür evrelerini paylaştığı Balıcaoluk ile birlikte, Batı Anadolu arkeolojisinde çözüm bekleyen birçok soruna, dikkat çekici ve benzersiz buluntularıyla ışık tutmaya devam etmektedir.

Balıcaoluk

Kemalpaşa İlçesi Vişneli Mahallesi sınırları içindeki yerleşim, Helenistik Dönem'de (M.Ö. 330- M.Ö. 30) büyük kesme taş bloklarla örülmüş görkemli surlara ve güneyde surdan bağımsız bir gözetleme kulesine sahiptir. Sondaj ve kazılarda bulunan keramik M.Ö. 8. yüzyılın son çeyreğinden M.Ö. 2. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmekte ve Karamattepe ile yakın benzerliği olan erken (Geç Geometrik- Arkaik) bir yerleşimin varlığını da ortaya koymaktadır. Yüzeyde görülen sur kalıntıları yanı sıra devam eden kazılarla konut ve işlik alanları açığa çıkarılmıştır. Yerleşimin Antik Çağ'dan sonra Bizans Dönemi'ndeki kullanımına işaret eden kalıntılar bulunmuştur.

Dağkızılca

Torbali İlçesi Dağkızılca Mahallesiinde geniş alana yayılan nekropolis, tümülüs altı tek veya iki odalı mezarlar, pişmiş toprak lahitler ve taş kist (sandık) mezarlar olmak üzere farklı mezar tiplerini barındırmaktadır. Buradaki Tümülüsler (yığma tepe mezar) ne yazık ki defneciler tarafından tahrip edilmiştir. Mevcut duvarların plan ve rölövesini (bir yapının bütün boyutlarını ölçerek plan, kesit ve görünüşünü yeniden çıkarma) çizerek belgelemek amacıyla yaptığımız çalışmalarda ele geçen buluntular, M.Ö. 5. yüzyılın 2'inci çeyreğinden, M.S. 4. yüzyıla dek geniş bir zaman dilimine tarihlendirilmektedir.

Başınar

Torbalı İlçesi, Dağkızılca Mahallesi Başınar Mevkiinde, dıştan köşeli içten yuvarlak, tek apsisli(Hristiyanlığın dini mabetleri olan kiliselerin sunak odasını kapsayan, çoğunlukla yarım daire ya da çokgen, çok nadir durumlarda dikdörtgen planlı bir yapı unsurdur) büyük yapı (A Yapısı), üç apsisli, tabanı opus sectile (Antik Roma ve Bizans dönemlerinde kullanılan, çeşitli geometrik biçim ve boyutlarda kesilmiş renkli taşların yan yana getirilmesiyle oluşturulan bir tür mozaik) döşemeli kilise (B Yapısı) ve güneyindeki küçük şapelden (C Yapısı) oluşan bir Bizans Yapı Grubu ortaya çıkmaktadır. Küçük buluntular (çeşitli sikkeler ile çoğunluğu M.S. 13. yüzyıl Laskarisler Dönemi'ne tarihlendirilen sırlı keramik ve cam parçaları) arasında nadir örnekler yer almaktadır. Ayrıca yapıların içinde ve çevresinde çoğu çatma kiremit örtülü 43 mezar bulunmuştur. Yıllarca yoğun kaçak kazıya maruz kalan yapıların süsleme ve mimariye ait mermer aksamı büyük zarar görmüştür. Parçalanmış mermerlerden üçlü pencere pervazlarının tespiti ve pencere camlarının alçı çerçeveleri içinde *in situ* bulunmaları sonucunda, bu dönem mimarisıyla ilgili kesinlik kazanmamış konular aydınlanmaktadır.

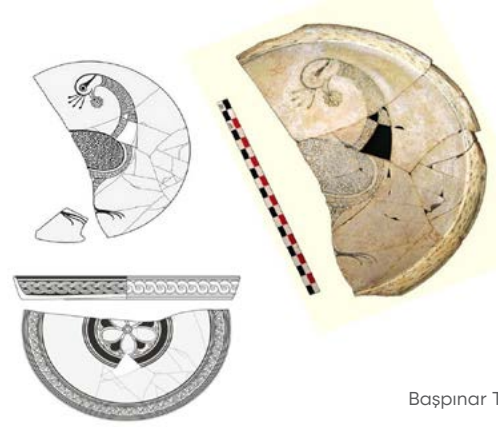

A Yapısı

B ve C Yapısı

Başpınar'da yapılan çalışmalarla arkeoloji literatürüne giren ve uluslararası düzeyde büyük ilgi gören Başpınar Bizans Yapı Grubu, gerek mimari özellikleri gerekse duvar freskleriyle yerli ve yabancı ziyaretçileri çekebilecek bir ören yeri olmaya adaydır.

Başpınar Tepsisi

Nif Dağı Kazı Evi

İzmir İli Nif Dağı Kazısı'nın 5. yılında, 2011'de, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün önerisi ve denetimiyle, Torbalı İlçesi Dağkızılca Mahallesindeki tahsisli arazide İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) ve T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı maddi desteğiyle Nif Dağı Kazı Evi yapılmıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2020 yılından itibaren Nif (Olympos) Dağı Araştırmaları ve Arkeolojik Kazı Çalışmalarına destek vermektedir.

İstanbul Üniversitesi

Adres: Nif Dağı Kazısı Başkanlığı,

Nif Dağı Kazı Evi Dağkızılca Köyü 6213. Sok. No:91

Torbalı / İZMİR

e-posta: nifdagikazisi@istanbul.edu.tr

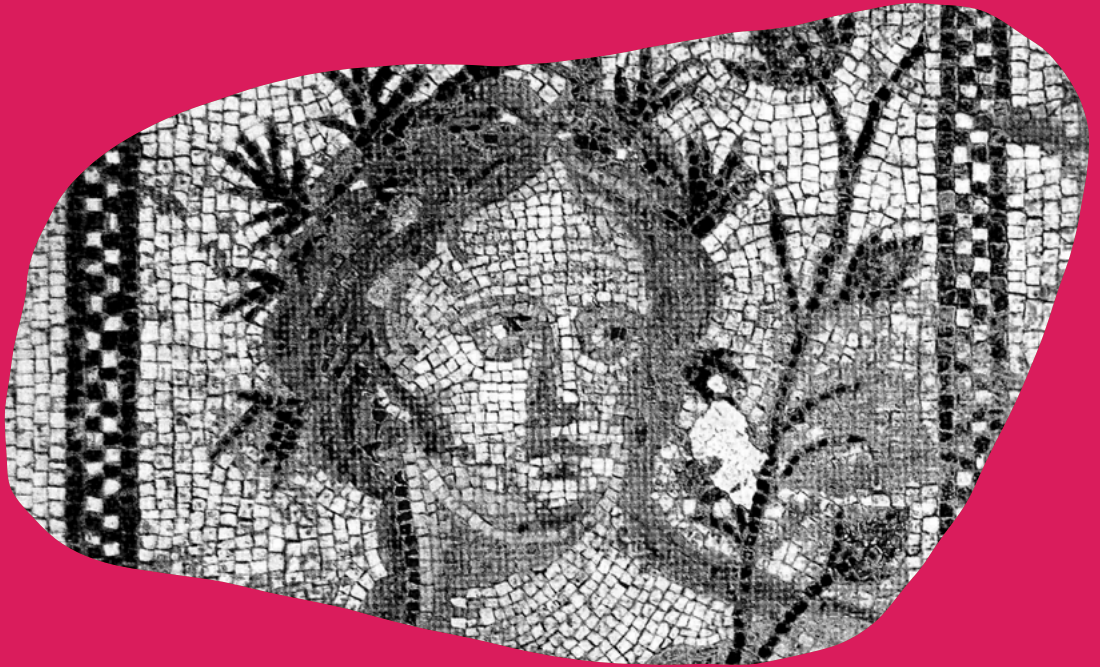
www.nifolympos.com - nif-edebiyat.istanbul.edu.tr

Metropolis Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı
Prof. Dr. Serdar AYBEK
Dokuz Eylül Üniversitesi

Metropolis Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

İzmir-Aydın otoyolunun 52. kilometresinde yer alan, İzmir İli, Torbalı ilçesine bağlı Yeniköy ve Özbey Mahalleleri arasındaki bir tepe ve yamaçlarında kurulmuş olan Metropolis, antik yazarlar tarafından İonia-Lydia sınırında gösterilir. Antik Galesion (Alaman) Dağının, doğu yamaçlarında bulunan Metropolis adını, kent yazıtlarında görülen "Meter Galesia" ifadelerine göre Galesion Dağının koruyucusu Ana Tanrıça'dan almıştır. Metropolis Ana Tanrıça Kenti anlamına gelmektedir. Galesion Dağındaki Uyuzdere Mevkiinde yer alan Ana Tanrıça kült mağaraları ve burada bulunan çok sayıda kült hediyesi Ana Tanrıçanın Metropolis için önemini gösterir. Şehir, verimli Kaystros (Küçük Menderes) ovasına hâkim konumdadır. Nehrin ve ovanın getirdiği zenginlik çağlar boyunca bölgenin canlı kalmasında etken olmuştur. Coğrafyacı Strabon Metropolis'in

bağcılıktaki ününden, bu bağlardaki üzümlerden yapılan şarapların Metropolis ekonomisine sağladığı katkıdan bahseder. Bununla beraber kent zeytin ve zeytinyağı gibi tarım ürünleri yanında hemen yakınındaki liman işletmesinden önemli gelirler elde eder. Metropolis'te sürdürülen arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan mimari yapılar ve sanat eserleri kentin sosyoekonomik bakımdan gücünü göstermektedir.

Metropolis ve çevresinde, Neolitik Dönem'den günümüze kadar buluntu tespit etmek mümkündür. Metropolis yakınındaki ilk yerleşim izleri Dedecik-Heybelitepe'de gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda belirlenmiştir. Metropolis'in yaklaşık 1 km. güneyinde yer alan yerleşimdeki en erken buluntular Geç Neolitik/ Erken Kalkolitik Döneme tarihlendirilmiştir. Bu alanda tespit edilen obsidyen aletlerin Melos Adası'ndan getirilen hammaddenin üretilmiş olduğu düşünülmektedir. Metropolis'in yaklaşık 8 km. güneyinde bulunan

Akropolis'in Helenistik Dönem Surları

Bademgediği Tepe'de ise Neolitik Dönem'den itibaren yerleşim izlerine rastlamak mümkündür. Metropolis'in güçlü bir surla çevrili Akropolis'i, dönemin modern şehircilik anlayışına uygun olarak M.Ö. 3. yüzyılda inşa edilmiştir. Kent, Pergamon Krallığı'nın desteği ile M.Ö. 2. yüzyılda zenginleşmiştir. Bu düzeyi en iyi sergileyen örnekler Tiyatro, Stoa, Bouleuterion, gibi görkemli anıtlardır.

Romalı tarihçi Plinius M.Ö. 1. yüzyılda Metropolis'i, Ephesos'un mahkeme bölgesi, yani conventus'u içinde gösterir. Tarihçi Appianos'tan öğrendiğimize göre, Ephesos, Tralleis (Aydın), Hypaipa (Ödemiş) gibi kentlerin yanı sıra Metropolis de M.Ö. 86 yılında Mithridates'in kısa süreli boyunduruğu altına girmiştir. Roma İmparatorluğu'nun kurucusu Augustus ile birlikte başlayan barış süreci (Pax Romana) Metropolis'de de hissedilir. Bu süreç kentte bir canlanmaya yol açmıştır. Tiberius Dönemi'ne kadar süren refah dönemi MS 17 yılındaki deprem felaketi ile son bulmuştur. MS 18 yılından itibaren depremden zarar gören kentin tekrar yaralarını sarmaya başladığı görülür. MS 3. yüzyıl sonlarından itibaren kent ekonomik yönden gerileme içine girmiştir. Bu durum MS 6. yüzyılda Metropolis'in piskoposluk merkezi olarak tanınmasına kadar sürmüştür. Araplitepe Mevkii'nde farklı dönemlerde değişikliklere uğramış Büyük Kilise, MS 6. yüzyıldan itibaren piskoposluk kilisesi olarak kullanılmış olmalıdır. Türkler'in Anadolu'da giderek güçlenmeleri Bizanslılar'ın savunma yapılarına önem vermelerini zorunlu kılmıştır. Stratejik konumu bir kez daha gündeme gelen Metropolis'de inşa edilen Orta Çağ Kalesi, olasılıkla Laskarisler Dönemi'nde (1204-1261) yapılmış ya da büyük çapta onarım

Grifonlu Koltuk, Yeniden Üretilen Bir Replika, Sinan İlhan 2017.

görmüştür. Ayrıca, Araplitepe mevkiindeki kilisede Laskarisler Dönemi'yle çağdaş, beylikler dönemi izleri tespit edilmiştir. Osmanlı kaynaklarında, Torbalı yakınında olması gereken Kızılhisar adlı bir kalenin varlığından söz edilir. Metropolis Kalesi bu tarife uygun görünmektedir. Eski Bizans Kalesi Osmanlılar Dönemi'nde bir süre kullanılmış, Osmanlılar'ın yörede barışı sağlamalarından sonra dağ yamacındaki bu kale yerleşimi işlevini tamamladıktan sonra terk edilmiş ve yerleşim ovadaki bugünkü Torbalı'nın olduğu yere taşınmış olmalıdır.

Metropolis Kent Merkezi, Onurlandırma Caddesi ve Orta Çağ Surları

Metropolis Tiyatrosu

Metropolis Tiyatrosu, Helenistik Dönem'de kentin güneyine bakan doğal bir yamacına inşa edilmiştir. İki cavea (antik dönem tiyatrolarında oturulan bölümlere verilen addır) ve tek diazomalı (Tiyatrolarda basamaklı oturma kesimini yatay olarak parçalara ayıran geçit) tiyatronun kapasitesi yaklaşık 4000 kişiliktir. Epigrafik ve arkeolojik buluntulara göre, yapıda teatral gösterilerin yanı sıra sosyal ve dini içerikli törenlerin de yapıldığı anlaşılmaktadır. Roma döneminde sahne ve orkestrada (koronun ve oyuncuların durduğu bölüm) bazı değişiklikler yapılmıştır. Helenistik sahne genişletilmiş, orkestra zemini aralarında devşirme blokların da bulunduğu mermer plakalarla kaplanmıştır.

Mozaikli Salon

Tiyatronun hemen doğusuna, M.S. 2. yüzyılda inşa edilen bu yapının duvarlarında geometrik şekilli duvar resimleri, taban döşemesinde ise renkli taşlarla yapılmış iki panel mozaik yer almaktadır. Ana mozaik'in merkezinde, tiyatro, eğlence ve şarap tanrısı Dionysos, karısı Ariadne ile konuyla ilgili mitolojik karakterler olan Menad ve Eros

Metropolis Kent Merkezi, Onurlandırma Caddesi ve Orta Çağ Surları

tasvirleri yer almaktadır. Figürler dört mevsimi sembolize eden dört portre şeklinde tasarlanmıştır. Yan panelde ise, komedyaya ve tragedya (komedi-trajedi) masklarının yanı sıra balık ve kuş figürleri olduğu için, bu mekânın tiyatro yapısıyla ilgili bir kabul salonu olduğu kabul edilmektedir.

Mozaikli Salon ikinci mozaik paneli; masklar, hayvanlar ve bitkiler.

Orta Kent

Orta kent olarak adlandırılan ve resmi yapıların bulunduğu alan dört teras halinde planlanmış ve birbirini kesen cadde ve sokaklardan oluşmaktadır. Bu terasların en üst kotunda bouleuterion (meclis binası) ve onurlandırma caddesi yer alır. Bu caddede kentin hayırseverleri heykeller ile onurlandırılmıştır. Daha alt terastaki insulalar ise sırasıyla; Stoa, Dükkanlar ve Hamam-Gymnasion Kompleksi için ayrılmıştır.

Metropolis Orta Kent

Bouleuterion (Meclis Binası)

M.Ö. 2. yüzyılın ortalarında yapılan, antik dönemin meclis binaları olarak adlandırılan bouleuterionlarda, kentle ilgili kararlar alınır. Metropolis Bouleuterionu, 16,90 x 17,70 m. boyutlarıyla kareye yakın bir forma sahiptir.

Yaklaşık 400 kişi kapasiteli toplantı salonu, basamaklarla iki bölüme (kerkides) ayrılmıştır. Dairesel formda oturma sıraları, antik tiyatrolarda olduğu gibi at nalı formunda tasarlanmıştır. 13. yüzyılda yapılan Orta Çağ Kalesi'nin güney duvarları, meclis binasının üzerinden geçmektedir.

Metropolis Bouleuterionu, MÖ 2. Yüzyıl ve Üzerinden Geçen Orta Çağ Kalesi, MS 13. Yüzyıl

Stoa

M.Ö. 2. yüzyılda inşa edilen bir başka yapı Stoa'dır. Yağmur ve güneşten korunmak amacıyla yapılan stoalar, dini törenlerde, siyasi ve felsefi toplantılarda, ticari ve kültürel etkinliklerde kullanılmaktaydı. M.Ö. 2. yüzyılda inşa edilen Metropolis Stoası'nın uzunluğu 67 m. ve genişliği 10 m. (200x30 ayak) ölçülerindedir. Dor düzeninde planlanan yapı, iki sütun sırasıyla ayağa kaldırılmıştır.

Hamam-Gymnasion Kompleksi, Caldarium (Sıcaklık Bölümü)

Yukarı hamam orta ölçekli bir yapıdır (541 metrekare). Helenistik Dönem'de bu alanda var olduğu düşünülen gymnasion (Antik Yunanistan'da halka açık yarışmalara katılan atletlerin beden eğitimi için düzenlenmiş, çevresinde revaklı avlular bulunan büyük bina.) ile birlikte depremden sonra planlanmıştır. Ancak gymnasion'a dair somut verilerin olduğunu söylemek zordur. Hamamın inşası sırasında bu yapı da büyük oranda değiştirilmiş olmalıdır. Hamam girişinde yer alan aynı aks üzerindeki biri havuzlu olan dört oda gymnasion mekânları olarak değerlendirilmekle birlikte sonradan apodyterium'a (soyunma odası) dönüştürülmüş olmalıdır. Yapı eğimli bir araziye inşa edilmiş olduğundan insulayı (Antik Roma'da, ızgara plânlı kentlerde, bir yapı adasını dolduran ve tek bir yapıdan ya da bitişik yapılardan oluşan blok) tamamlayan latrine (umumi tuvalet), sarnıç (içinde su biriktirmek için yer altında yapılan depodur) ve diğer servis odaları bir alt terasa inşa edilmiştir.

Hamam-Gymnasion Kompleksi, Latrina (Umumi Tuvalet) Bölümü

Bu mekânların üstü yukarıda değinilen gymnasion odaları taban seviyesine yükseltilerek fiziki eğitimler için kullanılacak bir alan kazanılmıştır. Yukarı hamam kazılarında bulunan bir yazıta göre hamamın tepidarium (ılık su banyosu yapılan yer) ve caldarium (sıcak su banyosunun yapıldığı yer) kısmına geçmeden önce probalaneion (ön salon/hol) adı verilen bir ön hamam bölümü vardır. Buradan aleipterion denilen yağlanma ve masaj odasına girilir.

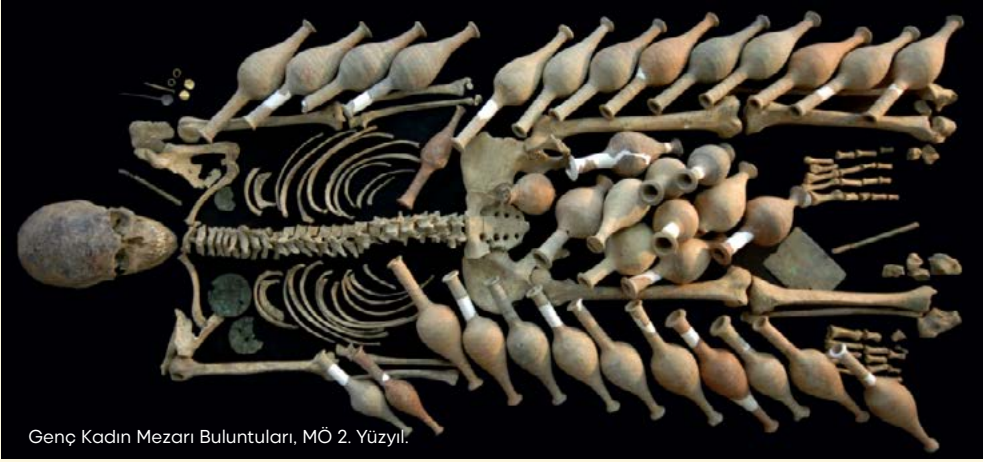
Peristilli Ev

2008 kazı sezonunda, antik tiyatronun güney yamacında tiyatro ve şehir merkezi bağlantısını araştırmak amacıyla yapılan kazılarda ortaya çıkan peristil avlulu ev şimdiye kadar kent ile ilgili bilinmeyen sivil yaşama ait detayları aydınlatmaya başlamıştır. Ortadaki kare planlı geniş avlu mermer plakalar ile kaplanmış ve her kenarında dört sütun sırası ile çevrelenmiştir. Peristilli çevreleyen mekânlar ise içerdekileri renkli duvar sıvaları ve zengin buluntuları ile yapının Roma Dönemi'nde yaşamış varlıklı bir Metropolisliye ait olduğunu göstermektedir. Peristilli yapının kuzeydoğusunda bulunan ve M.Ö. 150 - 145 tarihlendirilen bir mezar bu alanın kentin erken nekropolü olabileceğini göstermiştir. Nitekim aynı alanda ve hatta tiyatro alanında bile benzer nitelikte ana kayaya oyulmuş sanduka şeklinde Helenistik mezarlar tespit edilmiştir. İskeletin üzerinde yapılan incelemeler sonucunda mezarın 25 yaşlarında genç bir kadına ait olduğu anlaşılmıştır.

Peristilli Ev, Mermer Avlu. MS 2. Yüzyıl.

İskeletin etrafında, bazıları kırılmış 41 adet pişmiş topraktan yapılmış unguanterium (göz yaşı şişesi) ele geçti. Kafatası etrafında ele geçen ve üzerlerinde Apollon başı ile arı röllyefi bulunan iki altın pul da muhtemelen ölünün gözleri üzerinde durmaktaydı. Yine mezarın baş kısmında bir çift altın küpe, bronz aynalar, kemikten ve gümüşten aksesuarlar ortaya çıkarılmıştır.

Genç Kadın Mezarı Buluntuları, MÖ 2. Yüzyıl.

Genç Erkek Başları, MÖ 2. Yüzyıl.

Aşağı Roma Hamamı-Palaestra Kompleksi
Mozaik Süslemeleri

Aşağı Hamam- Palaestra Kompleksi

Metropolis’de yoğun bir şekilde çalışılan en önemli alan Aşağı hamam ve Palaestra yapısıdır. Zengin mozaikleriyle dikkat çeken bu kompleks, Metropolis’in Roma Dönemi’nde nüfus ve yerleşim bakımından genişlediğini göstermektedir. Çalışmalar son yıllarda bu alanda ağırlık kazanmış ve bunun sonucunda yapının üç evrede büyütüldüğü ve genişletildiği anlaşılmıştır. 2003 yılında Metropolis’i oluşturan yamaç yerleşimin ovayla birleştiği, doğu bölümünde uzun yıllardır bilinen kalın bir duvar kalıntısının yüzeyde görüldüğü alan, halk arasında han yıkığı olarak adlandırılmaktaydı. Yapı kalıntısı ve civarını araştırmak için ilk kazı çalışmaları 2003 yılında bu noktada başlamıştır. Bölgedeki 2004 yılı kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan büyük bir tonoz ve ısıtma ile bağlantılı hypocaust (tabandan ısıtma sistemi olan hypocaust, “aşağıdan ısıtan fırın” anlamına gelir.) sistemine ait tubuli (duvarları içerden ısıtmak için kullanılan araçlar.) ve pillae (tabanı taşıyan küçük, kısa paye, mimari ayak) parçaları, alandaki yapının imparatorluk tipi bir therme olduğu sonucunu çıkarmıştır. Bu sonuçlar üzerine alanda ve yakın çevresinde jeofizik araştırmaları yapılmış, yer radarıyla yapılan magnetik ölçümler sonucunda yapıyla bağlantılı olduğu düşünülen mimari oluşumların

geniş bir alanı kapsadığı anlaşılmıştır. Yapılan kazılar sonucunda hamamın ana bölümlerini oluşturan tepidarium (ılık bölüm), caldarium (sıcak bölüm), yıkanma havuzları, 40X40 m ölçülerindeki palaestra (spor alanı) ve palaestra’yı çevreleyen geometrik süslemeli mozaikli portikolar (üstü örtülü, önü sütunlu açık galeri) anlamına gelir. Antik Yunan mimarisinde “stoa” Türkçe karşılığı ise Kemeraltı) hamamın yıkanma bölümlerini üç noktadan çeviren servis koridorları ve üç nişli renkli mermerlerle kaplı soğuk su banyosunun yapıldığı yer (frigidarium) ve Portikolara ait arşitrav blokları üzerinde de eski yunanca olarak İmparator Antoninus Pius’a ait bir adak yazıtı ortaya çıkarılmıştır.

Güneybatı mozaikli portikonun köşe motifi,
Lozenge Yıldızı.

Aşağı Roma Hamamı-Palaestra Kompleksi Batı Servis Koridoru

Yeme-İçme Bölümlerinde Tespit Edilen
Günlük Kullanım Kapları, 2012

Balneum

Aşağı Hamam – Palaestra yapısının kuzey duvarı bitişiğinde bir alt terasta bulunan Balneum özel bir konutun hamamı olarak değerlendirilmektedir. Oldukça küçük ölçülerde inşa edilmiş olup bir giriş avlusu ve havuzu ile ana yıkanma mekânından oluşmaktadır. Yapı MS 3.yüzyıldan sonra yanındaki Palaestra ile aynı dönemde ait başka bir binanın üzerine inşa edilmiştir. Zira, Balneum'un mermer taban kaplamaları, palaestra mozaikleriyle teknik ve işçilik bakımından çağdaş olan mozaikler üzerine sonradan döşenmiştir. Her ne kadar iki yapı komşu parsellerde bulunsada Balneum, bitişiğindeki Palaestra'dan tamamıyla bağımsızdır. Palaestra ve hamam arasında dar bir sokak ve kapalı duvarlar sınır oluşturur. Ayrıca yapı, tonoz seviyesinde palaestra taban kotu altında kalmakta, yani yeni bir yapı katında bulunmaktadır.

Praefurnium (külhan/ocak bölümü) kısmı çok iyi korunmuştur. Caldarium'un (sıcak su banyosunun yapıldığı yer) hemen bitişiğinde bulunan praefurnium, ana mekânın çok iyi şekilde ısıtılmasını sağlamıştır. Burada bulunan yoğun kül tabakası son zamanına kadar aktif bir şekilde kullanılmış olduğunu göstermiştir. Caldarium'da yer alan yıkanma bölmeleri adeta bir küvet boyutunda şekillendirilmiştir. Caldariumdan geçilen Sudatorium (Sauna) kısmı iyi korunmuş nadir örnekler arasında yer alır. Bina genel kullanıma açık bir işleve sahip olmaktan çok, büyük bir aileye hizmet etmek üzere inşa edilmiş olmalıdır. Metropolis'in üç hamam yapısından biri olan Balneum, Roma Dönemi'nde hamam ve yıkanma kültürün kentliler için ne denli önemli olduğunu gözler önüne seren önemli bir yapıdır.

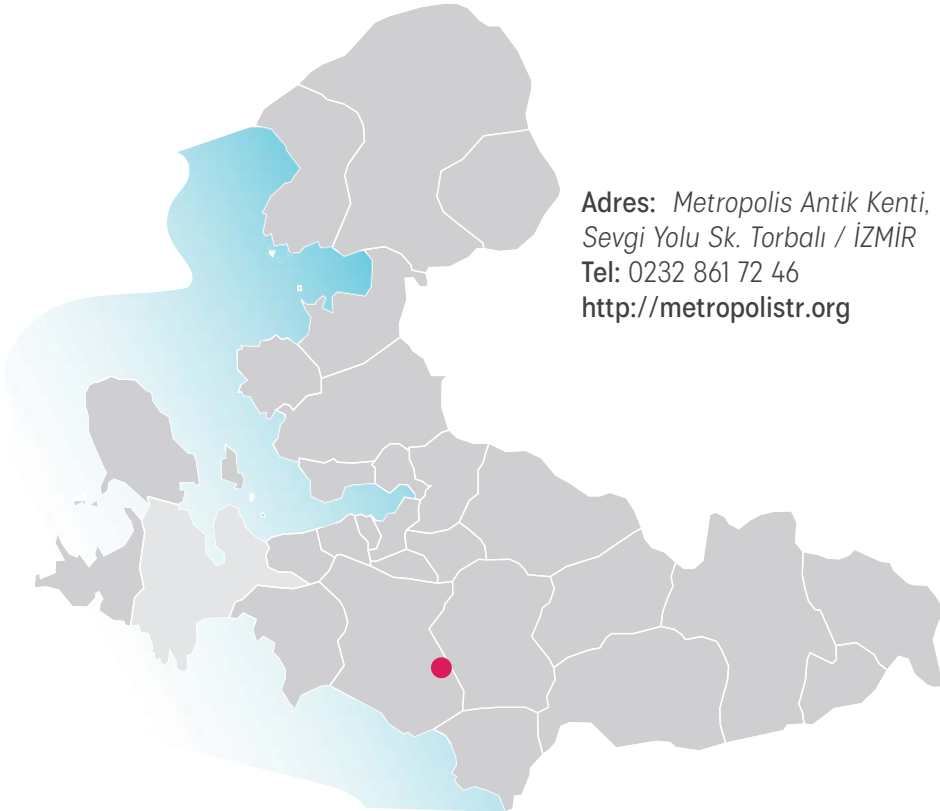
Zeus Krezimos Kutsal Alanı

Zeus Krezimos Kült Alanı, kent merkezinin dışında, doğal kayalık bir arazi üzerinde yer almaktadır. Anıt, doğal kaya ve yerel kalker bloklar kullanılarak Akropolis'in kuzeyindeki kayalık yamaç üzerine inşa edilmiştir. Zeus, Metropolis'e ve Anadolu'ya özgü "Krezimos" sıfatı ile kenti koruyan ve bereket getiren bir tanrı olarak tapım görmektedir. 2015-2016 yılları arasında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda alanda yazıtlı sütun tamburları tespit edilmiştir. Yazıtlarda MS. 1. yy.da Metropolis'te Zeus kültü ve diğer kült alanları için çalışan rahip ve rahibelerin isim listeleri yer almaktadır (bkz. aşağıdaki görsel). Ares ve Hera'ya ait kült alanlarının da aynı süreçte Metropolis'te Zeus ile birlikte var olduğu düşünülmektedir, Ancak bunların yeri henüz bilinmemektedir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2018 yılından itibaren Metropolis Arkeolojik kazı çalışmalarına destek vermektedir.

Adres: *Metropolis Antik Kenti, Yeniköy Mah.
Sevgi Yolu Sk. Torbalı / İZMİR*
Tel: 0232 861 72 46
<http://metropolistr.org>

Ulaşım Bilgileri için QR kodu taratabilirsiniz.

Klaros Kutsal Alanı Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Bilimsel Danışman
Doç. Dr. Onur ZUNAL
Ege Üniversitesi
Efes Müzesi

Klaros Kutsal Alanı Arkeolojik Kazı Çalışmaları

İzmir ili, Menderes ilçesi, Ahmetbeyli Mahallesi sınırları içinde yer alan Klaros kutsal alanı, Cumaovası'nın (Menderes) güneyinde, ovayı güneydeki Kuşadası Körfezine bağlayan Ahmetbeyli Vadisinin (Ales) taban düzlüğünde yer alır. Klaros kutsal alanının kuzeydeki Kolophon'a (Değirmendere) uzaklığı 13 km, güneydeki Notion'a (Sahilevleri) uzaklığı ise 1.60 km dir.

Klaros, pagan inancın bir kutsal alanı olması yanında aynı zamanda döneminin en önemli kehanet/bilicilik merkezlerinde biridir. Pausanias, (M.S. 2. yüzyılda yaşamış antik yunan gezgini, coğrafyacı, yazar, tarihçi) "Kolophonluların, Klaros bilicilik merkezinin çok eski zamanlarda kurulduğuna inandıklarını" söyler. Antik metinlerde Apollon Klarios bilicilik merkezinin kuruluş öyküsü, M.Ö. 13. yüzyıl başlarında gerçekleşen ve Kolophon Ülkesi'nin, Akha (Eski Yunan Halkı) kolonizasyonu dönemine değin gitmektedir. Klaros, kuruluşundan M.S. 4. yüzyılda terk edilmesine değin antik dünyanın hemen her yerinden ziyaretçi almıştır.

Kutsal alanın lokalizasyonu, C. Schuchhardt tarafından 1886 yılında yapılmıştır. Schuchhardt'ın ardından Ales vadisindeki araştırmalar 1904 yılında Th. Macridy tarafından başlatılmıştır. Macridy, 1907 yılında, alüvyal dolgudan yüzeyde kalabilen tek sütunun aşınmış yüzeyini görüp kutsal alanı saptamış ve sondaj yapmıştır. Macridy, Klaros'un ilk dönem kazılarını Ch. Picard'la beraber 1913 yılında gerçekleştirmiş ve bu dönemde, propylon, (Antik Yunan mimarisinde anıtsal giriş, ön kapı) büyük eksedra (yarım daire biçimli mimari girinti veya platform, yunanca kapıların dışında bir koltuk) ile 125 yazıtı gün ışığına çıkarmışlardır.

Klaros'un ikinci dönem kazıları 1950 yılında L. Robert tarafından başlatılmıştır. 1961 yılına değin devam eden kazılarda, bugün ayakta olan Apollon Klarios, Artemis Klaria Tapınakları, Apollon (Yunan mitolojisinde müziğin, sanatın, güneşin tanrısı aynı zamanda kâhin/bilici tanrıdır. Kâhinlik yeteneğini de diğer insanlara aktarabilir.) Artemis (Apollon'un ikiz kız kardeşi. Vahşi doğa, avcılık, okçuluk ve ay tanrıçası) ve Leto'nun (Apollon ve Artemis'in annesi. Anadolu'daki Letoon Antik Kenti onun adına kurulmuştur.) anıtsal kült heykelleri ile Hellenistik Dönem sunakları (adak adanan ve kurban kesilen dini yapı, altar), kutsal yolun

batisında yer alan onur yazıtları bulunmuştur. Klaros kutsal alanındaki Apollon tapınağı 6x11 sütunlu, İonia'da Hellenistik Dönemde inşa edilmiş olan tek Dor tapınağıdır. Tapınak, M.Ö. 3. yüzyıl başında inşa edilmeye başlanmış, M.Ö. 2. yüzyılın sonlarında, tapınağın krepisi (Yunan Tapınağında kademeli alt yapı, temel), pronaosu (Yunan tapınaklarının giriş kısmı, naosun önü), naosu (tapınakta tanrının tasvirinin veya heykelinin olduğu bölüm) ve anıtsal kült heykelleri (Leto, Apollon ve Artemis) tamamlanmıştır. Apollon tapınağının 27 m doğusunda 9x18 m boyutlarında Hellenistik Dönem Apollon sunağı bulunmaktadır. Sunakta ele geçen parçalardan anlaşıldığına göre, sunağın üstündeki iki adet kurban masasından biri Apollon'a, diğeri Dionysos'a (Şarap, üzüm hasadı meyve bahçeleri, bitki örtüsü, doğanın ve tiyatronun tanrısı) adanmıştır. Kutsal alandaki üçüncü dönem kazıları J. De La Genière tarafından 1988-1997 yıllarında yapılmıştır. Bu dönemde, Apollon ve Artemis'e

adanmış olan erken Arkaik (M.Ö. 650-600), Geç Arkaik (M.Ö. 545-480) ve Hellenistik (M.Ö. 330-30) sunaklar ve sunuları ortaya çıkarılmıştır. Bu dönem kazılarında bulunan hekatomb (yüz adet hayvan bağlama bloğu) Antik Yunan dünyasında gerçekleştirilen kanlı kurban sunularının Klaros'ta da yapıldığını göstermektedir. Klaros'un dördüncü dönem kazıları Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nuran Şahin başkanlığında 2001-2019 yılları arasında sürdürülmüştür. Bu dönem kazılarında özellikle Myken dönemine (Eski Yunan Uygarlığı M.Ö. 1600-1100) ait buluntuların ortaya çıkarılması, kutsal alanın kuruluşunun antik yazarların vermiş olduğu tarih ile uyumlu olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda Apollon Pythios kültünün (Apollon'un Yunan ana karasında bulunan Delphoi (Delphi) kültü) gelişi ile kutsal alanda yeniden bir yapılanmanın başladığı, böylelikle de kutsal alanın sınırlarının genişletildiği ortaya çıkmıştır.

Apollon Tapınağının güneyinde kuruluş evresi M.Ö. 7. yüzyıl olan üç evreli bir tapınak bulunmuş ve kazısı tamamlanmıştır. Bu tapınak kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan bulgulara göre Apollon ve Artemis'in anneleri Leto'ya adanmış olmalıdır. Kutsal alanın kuzeyinde ve güneyinde iki büyük parsel 2013 ve 2014 yıllarında kamulaştırılmış olup kazı çalışmaları bu alanlara doğru yoğunlaşmıştır. Kuzey parselde yapılan çalışmalar kutsal alanın Arkaik ve Klasik dönemlerdeki sınırının bilinenden daha geniş olduğunu ortaya koyan veriler sağlamıştır. Güney parselde devam eden çalışmalar sonucunda Roma İmparatorluk Dönemine ait sivil mimariyi temsil eden yapı biriminin bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Klaros, 2014 yılından beri Ören yeri statüsüne sahip olup yıl boyunca ziyaretçilere açıktır.

Klaros'un son dönem kazıları 2020 yılından bu yana Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Onur Zunal'ın bilimsel danışmanlığında devam etmektedir. Kazı başkanlığı 2020-2023 yıllarında Selçuk Efes Müzesi Müdürü Cengiz TOPAL tarafından yürütülmüş olup bu görev 2024 yılından bu yana

Selçuk Efes Müzesi Müdürü Murat KALEAĞASIOĞLU tarafından devam ettirmektedir. Bu dönemde özellikle Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen yapılar ve buluntular ortaya çıkarılmaktadır. Aynı zamanda Apollon Klarios Tapınağına ait anıtsal boyuttaki Apollon, Artemis ve Leto kült heykellerinin konservasyon ve restorasyon projesi üzerinde çalışmalar devam etmektedir.

Apollon Klaria Bayramı

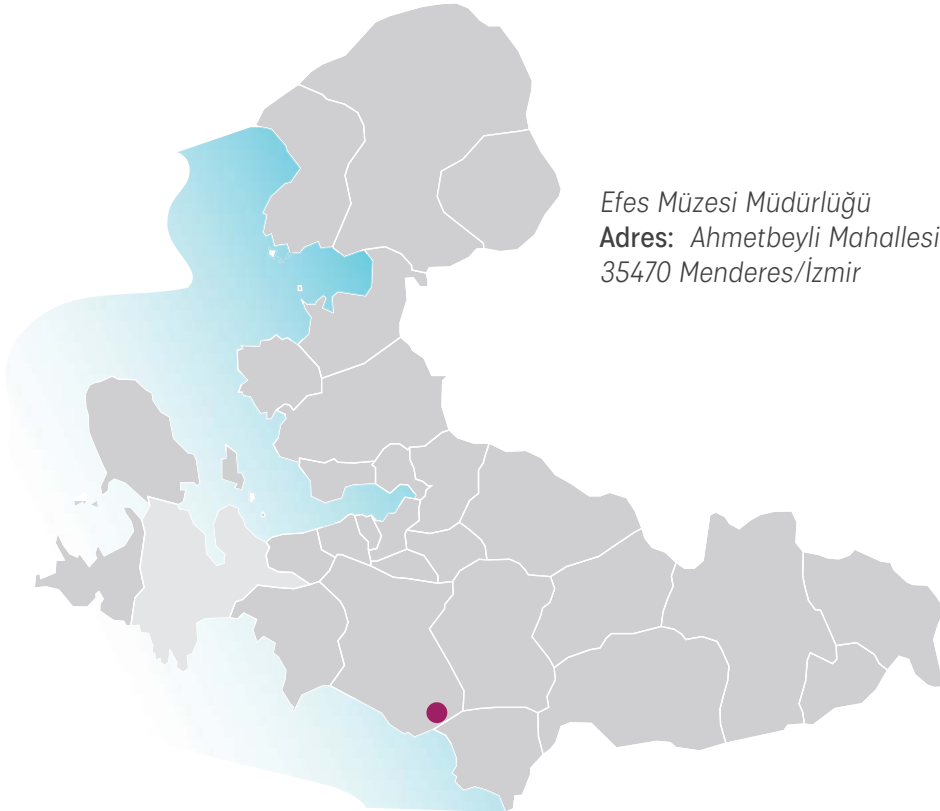
Klaros'ta, Apollon onuruna iki bayram kutlandığı bilinmektedir. Bunlardan biri, her yıl kutlanan Küçük Klaria Bayramları, diğeri ise beş yılda bir kutlanan Büyük Klaria Bayramlarıdır. Bu kutsal bayramlarda spor ve müzik yarışmaları düzenleniyor, yarışmalar sportif (koşu, güreş, at ve araba yarışları) ve entelektüel (müzik, şiir, tiyatro) olmak üzere ikiye ayrılıyordu.

Apollon Klaria bayramlarını o yılın agonothetes'i (Antik Yunan'da yarışmaların düzenlenmesinden sorumlu yöneticilere verilen ad) yönetiyordu. Polemaios ve Menippos adındaki iki ünlü devlet adamının bu bayramlarda agonothetes olarak

görev almış olduklarını biliyoruz. Bunlardan Polemaios, Büyük Klaria kutsal yarışmalarına ve kurban törenlerine sadece Hellenleri değil, tüm insanları davet eden ilk yarışma yöneticisidir. Menippos ise Aristonikos isyanının bastırılmasından sonra bu göreve atanmış ve o da "Hellen veya Barbar" herkesi bu Hellenlerarası (Panhellenik) festivale çağırmıştır. M.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğinde düşünsel bir evrimin oluşumu gözlemlenir. Artık ırkçı yaklaşım giderek yerini, insanlık kavramı ve dayanışması üzerine oturan ve insan olgusunu ön plana çıkaran düşünceye bırakmıştır. Klaros, bu düşünce yaklaşımına, Anadolu'da ilk davet çıkaran kutsal alanlardan biri olmaktadır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2016 yılından itibaren Klaros Kutsal Alanı Arkeolojik kazı çalışmalarına destek vermektedir.

Efes Müzesi Müdürlüğü

Adres: Ahmetbeyli Mahallesi, Işıklı Klaros Cd.,
35470 Menderes/İzmir

Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı
Doç. Dr. Sinan MİMAROĞLU
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Arkeolojik Kazı Çalışmaları

M.Ö. 1050 yıllarında Yunanlı kolonistler tarafından kurulduğu söylenen ve yazılan Efes'in çevresindeki höyüklerde yaşamın Neolitik Dönem (M.Ö. 6500), Selçuk Ovasında deniz kenarında yükselen doğal bir tepe görünümünde olan Ayasuluk Tepesinde ise İlk Tunç Çağı'na (M.Ö. 3000) kadar indiği görülmüştür. Bununla birlikte Efes çevresindeki en önemli yerleşim yerinin Ayasuluk Tepesi'ndeki kent veya kale olduğu anlaşılmıştır. Çünkü Efes çevresinde bu döneme ilişkin buluntular şimdilik yoğun olarak burada ve bu yerleşmeye bağlı kültürel yer olan Artemis tapınağında çıkmıştır. Prehistorik dönemden itibaren yerleşim yeri olan Ayasuluk Tepesi, Hitit İmparatorluk Dönemi Arzawa-Mira Krallığı döneminde Apasas, daha sonra Ephesos adıyla anılmaktaydı ve Lydia Kralı Kroisos Efes'i alıncaya kadar (M.Ö. 560) başkent

konumundaydı. Kroisos'un zorlamasıyla Artemis Tapınağı çevresindeki yeni yerine taşınan II. Efes daha sonra buradaki limanın Küçük Menderes nehrinin taşıdığı alüvyonlardan dolayı sürekli dolmasıyla tekrar yer değiştirmiştir. Yerleşim Helenistik dönemde bir sur ile çevrelenmiş, ardından Büyük İskender'in generallerinden Lysimakhos tarafından terk edilerek bugün kalıntıları gezilen Ephesos'a (III. Efes), yani ovalık bölgeye taşınmış ve Roma Döneminde Asia (Asya) Eyaletinin başkenti durumuna gelmiştir. Erken Bizans döneminde gerileme sürecine girilmiş ve M.S. 7. yüzyılda limanın kullanılmaz hale gelmesiyle kent tekrar yer değiştirmiştir. Bundan sonra kent (IV.Efes); I. Efes'in kurulduğu yer olan Ayasuluk tepesine tekrar geri gelmiştir. Çünkü Ayasuluk tepesi St. Jean bazilikasının yapımı ile yeniden önem kazanmıştır. 24 Ekim 1304 yılında Aydınolu Beyliği desteği ile Sasa Bey tarafından ele geçirilerek "Ayasuluk" adını alan kent, bu dönemde yoğun tahribata uğramıştır. 1348-1390 yılları arasında Hızır Bey ve İsa Bey Dönemi'nde Aydınolu Beyliği'nin başkenti olmuştur.

İl1390 yılında Osmanlı topraklarına katılan Ayasuluk'ta Aydınöğulları Dönemi sona ermiştir.

Ankara Savaşı sonrası (1402) Timur tarafından Umur Bey'e verilen Ayasuluk için daha sonra Cüneyd Bey ile Umur Bey arasında uzun süreli bir mücadele yaşanmıştır. II. Murad Dönemine kadar Cüneyd Bey'in elinde kalan kent tekrar 1430 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1430-1700 yılları arasında Osmanlı Devleti toprakları içinde bölgenin ikinci sıradaki liman kentlerinden biri haline gelen Ayasuluk daha sonra ıssızlaşmış, Kuşadası ve İzmir'in gelişmesi ile köy haline gelmiştir. 1860 yılından sonra inşa edilen Aydın-İzmir demiryolu ve aynı yıllarda başlanan Artemis Tapınağı ve Efes kazıları kentin tekrar canlanmasını sağlamıştır. Cumhuriyet öncesinde "Selçuk" adını alan ilçe, V. Efes olarak yaşamını sürdürmektedir.

St. Jean Anıtı

Ayasuluk Tepesi'nin güneyini kaplayan, İncil Yazarı Aziz Yuhanna (St. Jean) Haç Kilisesi hem mimari, hem tarihi hem de dini açıdan çok önemlidir. Aziz Jean, ya da daha yerleşik özgün adıyla Saint Jean

kilisesinin tarihi Roma dönemine kadar inmektedir. St. Jean Bazilikası, bizans mimarisinde büyüklüğü, haç şeklindeki planı ve kubbeli oluşuyla özel bir yere sahiptir. Aziz Yuhanna'nın M.S. 100 yıllarında Ayasuluk tepesinde ölüp, vasiyeti üzerine buraya gömüldüğü söylenmektedir. Aziz Yuhanna için önce basit bir mezar anıtı yapılmış ve bu mezarın üzerine M.S. 5. yüzyılda ahşap çatılı erken dönem bazilikası inşa edilmiştir. M.S. 6.yüzyılın başındaki depremlerde kullanılamaz hale gelen bazilikanın yerine İmparator Jüstinyanus ve karısı Theodora (527-565) tarafından haç planlı, altı kubbeli yeni bir bazilika inşa ettirilmiştir. Bu görkemli kilisenin sütun başlıklarında İmparator Jüstinyanus ve karısı Theodora'nın monogramları (bir veya daha fazla harfin ya da başka yazı birimlerinin tek bir simge oluşturmak için üst üste veya yan yana birleştirildiği bir nakış.) bugün hala görülebilmektedir. Efes halkının M.S. 7. yüzyıldan

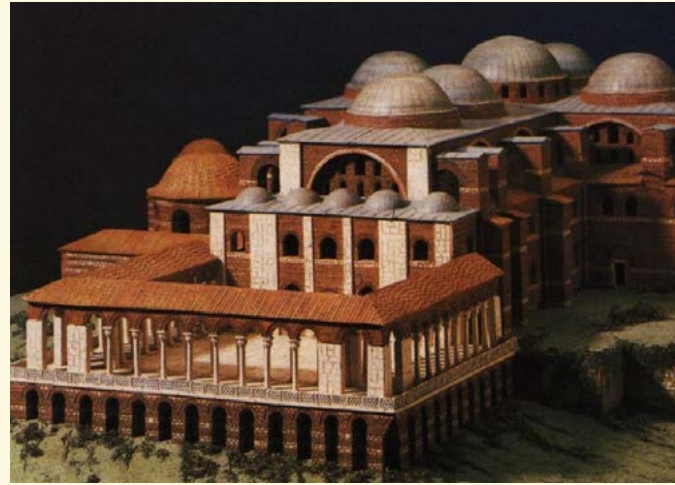

sonra Ayasuluk'a taşınması ile St. Jean Bazilikası Efes'teki en eski Piskoposluk kilisesinin yerini almıştır. Efes antik kentinde Artemis tapınağından sonra inşa edilmiş en büyük dini yapıdır. St Jean kilisesi Orta çağda Hristiyan hacıların uğrak yeri "Haç Kilisesi" haline gelmiştir.

Yazılı belgelere göre 12. yy. da onarıma muhtaç durumda olan kilise, 1304 yılında Türklerin eline geçince kilisenin bir bölümü camii olarak kullanılmaya başlanmış ve yapı 1365-1370 yıllarında olan şiddetli bir depremle yıkılmıştır.

Kilisecik (Şapel) apsisi: Sağda Aziz Yuhanna, ortada Hz. İsa ve solda ise Aziz Tymotheus veya başrahıp resmedilmiştir.

İsa Bey Camii

İsa Bey Camii, Artemis Tapınağı ile St. Jean Kilisesi arasında, tepenin güneybatısında yer almaktadır. Camii, 1375 yılında Aydınolu İsa Bey tarafından Şamlı mimar Ali ibn-el Dımışki'ye yaptırılmıştır. Harimde (kutsal tutulan yer, yabancıların girmesi yasak olan yer.) kible yönüne dik uzanan çapraz sahin iki kubbeye örtülüdür. Yan sahinlar kurşun kaplı ve kırma çatılı bir yapıdır. Ulu Camii planlarını çağırıştırır. Planda, taç kapılarda ve özellikle batı ana cephedeki pencerelerde Suriye etkileri görülmektedir. Caminin büyük avlusuna üç yönden giriş sağlayan kapılardan batıdaki Taç Kapı üzerinde yer alan kitabede Mehmet oğlu İsa Bey ve mimar Dımışık'lı oğlu Ali'nin adları okunabilmektedir.

Kuzeyde ortasında şadırvan (çevresinde muslukları olan ve ortasındaki fıskiyeyle su akan, genellikle camii avlularının ortasında yer alan, üzeri kubbeli ya da açık olabilen havuz.) bulunan revaklı (sırtı bağılı bulunduğu binaya dayalı, ön cephesi açık, üstü örtülü ve örtüsü sütunlarla ya da payelerle taşınan mekana verilen ad.) avlu yer alır. Caminin doğu ve batı kapısının üstünde yükselen iki minare (doğudaki tamamen yıkılmıştır), Beylikler Dönemi mimarisinde ünikttir. (Tek, eşi olmayan) 1700 yılı sonrasında meydana gelen depremlerde kubbeler hariç çatıları ve minaresi tamamen yıkılıp bir dönem harabe halinde gelen yapı, 1975 yılından sonra Vakıflar tarafından yaptırılan iyileştirme ve onarım çalışmalarıyla tekrar ibadete açılmıştır.

Dış Kale Surları ve Takip Kapısı

St. Jean (Aziz Yuhanna) Hac kilisesini kuşatan yaklaşık 900 metrelik sur duvarları, iç ve dış surlar şeklinde iki bölümlüdür. Jüstinianus dönemi kilisesiyle beraber destek duvarı olarak inşa edilen ve kilisenin doğu ve batısında nişli (mimari yapılarda duvar içinde bırakılan oyuklardır.) iç surlar, tuğla hatıllı taş duvarlar olarak inşa edilmiştir. 8. yüzyıldan itibaren Arap akınlarının kenti tehdit etmesi üzerine tüm kiliseyi içine alacak şekilde güçlü bir sur duvarı yapılmıştır. 20 kule ile desteklenen dış surlar ve kapılarda yapı malzemesi olarak Efes Stadionu ve Efes Artemis tapınağından getirilen malzemeler devşirme olarak kullanılmıştır. Surların özellikle kilise ile bağlantılı olarak doğu, batı ve güneyinde üç ana girişi vardır. İç ve dış sur duvarları ile kuleler ve girişlerde 1970 ve 80'li yıllarda geniş çaplı kazı ve onarımlar yapılmıştır.

Dış kale ve Hac kiliseleri girişleri içinde en sağlam ve etkileyici olan "Takip Kapısı'dır. Takip Kapısı, güneyde, iki yanında kare planlı kuleler ve ortada kemerli bir girişe sahiptir. Kemerin üst kısmında Erosların (Yunan mitolojisinde aşk, seks ve şehvet tanrısıdır.) kabartma olarak işlendiği bir lahit (özellikle Antik Çağ'da insanların ölümlerini muhafaza ettikleri, genellikle yeryüzünde sergilenen ve çoğunlukla taştan oyulan, sandık şeklinde mezar.) kalabilmiştir.

1800'lü yıllarda bunun yanında Hektor'un Akhilleus'u tanıyıp, onu takip ettiğini anlatan başka kabartmalarda vardı. Kabartmalar, 1852 yıllarında İngiltere'ye götürülmüş ve şimdi Woborn Abbey galerisinde sergilenmektedir. Kabartmaları yerinde gören Avrupalı gezginler, bunları yanlış

yorumlamış ve kapıya Aziz Paulus'un Efes'teki yaşamıyla ilgili olarak "Takip Kapısı" adını vermişlerdir.

Hac Kilisesi ana girişini oluşturan Takip kapısının içinde kemerin tepe kısmında kararmış durumda duvar resimleri (freskler) vardır. En üstte kemerin üstü boyunca, kıvrık dal ağı içinde, üç madalyonlu alan gözlenir. Bunların içinde büyük olasılıkla peygamber veya azizlerin tasvir edildiği üç haleli (Başta Hristiyanlık olmak üzere bazı dinî çizimlerde kutsal kabul edilen kimselerin başlarının etrafına nurlu olduklarını belirtmek için çizilir.) büst resmi yer alır. Bu dizinin iki yanındaki (aşağıdaki) geniş dikdörtgen şeklindeki resim alanlarında doğu ve batıya yönelik figürlü tasvirler içeren iki alan vardır. Her iki yanda normal insan boyunda, ayakta durur pozisyonda, cepheden gösterilmiş, başları haleli azizler sıralanmıştır. Ortada İsa ve çevresinde yedi havarisi haleler içinde gösterilmiştir. Freskler, 8. yüzyıl sonrasına tarihlenebilir.

Anıtsal Giriş

Takip kapısı ile Aziz Yuhanna kilisesi arasındaki dört ayaklı ve üç kemerli anıtsal giriş doğrudan Aziz Yuhanna'nın mezarına yöneliktir. Olasılıkla mezar anıtı ile birlikte inşa edilen anıtsal kapı, kilisenin hac kilisesi olduğunu belgeler nitelikte Roma Çağı özelliği olan anıt kapı (tak) özelliklerini taşımaktadır.

Kilisecik (Şapel) ve Hazine Dairesi (Skeuophylakion)

Kilise transeptinin (bazilika planını dikey biçimde keserek, kilise alanını haç işareti biçiminde vurgulayan çapraz nef.) kuzeyinde üzeri ahşapla

örtülü olan kısım hazine dairesi ile beraber planlanmış ve inşa edilmiş bir bölüm iken 10.-11. yüzyılda kilisecik (şapel) haline dönüştürülmüştür. Apsisteki(dini mabetleri olan kiliselerin sunak odasını kapsayan, çoğunlukla yarım daire ya da çokgen, çok nadir durumlarda dikdörtgen planlı bir yapı unsurudur.) freskolar (Islak alçı ya da sıva üzerine suyla karıştırılmış boya ile yapılan duvar resim tekniği, sanat tarihinde fresk olarak adlandırılır.) oldukça iyi korunmuş durumdadır.

Şapelin solunda yer alan ve 1978 yılında açığa çıkarılan Hazine Dairesi konumu ve mimarisi bakımından benzersizdir. Yapının dış görünümü ve planı kare şeklindedir. Ancak içte, ortada 6.30 m. çapında dairesel merkezi kısım ve bunun çevresinde merkeze açılan kollar ve köşe odaları vardır. Merkezi kısmın üzeri kubbe ile örtülü olup yan kısımlar iki katlı bir mimariye sahiptir. Merkeze açılan haç kolu şeklindeki bölümlerde (ve üst kat galerisinde) yer alan karşılıklı nişlerde kilisenin kutsal eşyaları ve hazineleri saklanıyordu. Yapının bilinen tek örneği İstanbul Ayasofya Kilisesi yanındaki dairesel planlı Hazine Dairesidir.

Yapı, Türkler Ayasuluğu aldığı zaman sağlam durumdaydı ve onlar tarafından depo olarak kullanıldı.

Ancak kutsal eşyalar ve kilise hazinelerinin önce Katalanlar tarafından yağmalandığı ve kalanların 1304 sonrasında Türkler tarafından Foça'ya buğday karşılığı rehin olarak verildiği bilinmektedir. Daha sonra bunların Foça'dan İstanbul'a ve Avrupa'nın büyük kiliselerine taşındığı tahmin edilmektedir.

Vaftizhane

Kilisenin nefler bölümü kuzeyinde yer alan Vaftizhane, Anadolu'daki kompleks planlı iki

vaftizhaneden biridir. St. Jean vaftizhanesinin benzeri Side Piskoposluk sarayı yakınında bulunmuştur. Yapının, sekizgen planlı (oktagon) merkezi kısmı ile çevresinde dolanan çevre koridoru ve koridora açılan üçgen planlı köşe odaları vardır. Merkezi kısmın doğu ve batısındaki apsisi salonlar, vaftiz (işinin alınını ıslatmak veya tüm vücudunu suya batırmak şeklinde icra edilen bir dini "arınma" ve "yeniden doğma" törenidir.) öncesi ve sonrası yapılan dini seremoniler (tören.) için planlanmıştır. Vaftizhane tümüyle M.S. 5. yüzyıldaki Jüstinien Dönemi öncesi ahşap çatılı bazilika ile birlikte yapılmıştır. İmparator Jüstinien dönemindeki Kubbeli Haç Kilisesi ile beraber kullanılmaya devam edilmiştir. Sekizgen planlı merkezi kısmın içi mermer kaplı ve yarım daire nişlerle hareketlendirilmiştir.

Niş (mimari yapılarda duvar içinde bırakılan oyuklardır.) köşelerine yerleştirilen postamentler (Antik Roma, Rönesans ve Yeni klasik mimarlıklarda sütun kaidesinin altında bulunan kare ya da çokgen tabanlı prizma biçiminde altlık.) üzerindeki sütunlu iç mimarının çok etkileyici olduğu anlaşılmaktadır.

Merkezi kubbenin cam mozaiklerle kaplı olduğu kazılar sırasında bulunan mozaik tanelerinden anlaşılmaktadır. Tabanın tam ortasında iki yanı üçer basamak merdivenli yuvarlak vaftiz havuzu vardır. Bunun yanındaki küçük havuzlar ise vaftiz törenleri sırasında rahiplerin içine girerek, vaftiz işlemi yaptıkları yerlerdir. Bu tip vaftiz havuzları 5. ve 6. yüzyıllarda Hıristiyanlığın hızla yayıldığı dönemlerde vaftiz törenleri sonrası kiliseye girmeye hak kazanan yetişkin kişiler için kullanılmıştır. Vaftizhane güney duvarındaki mermer çeşme 6.yüzyıla aittir.

Atrium

Kilisenin batısında yer alan Atrium (avlu) 34 x 47 m. boyutlarındadır. Bu alanın yaratılması için çevredeki portiklerin ("üstü örtülü ve önü sütunlu açık galeri" anlamına gelir) altına yapılar inşa edilmiştir.

Orta kısmı açık olan Atrium'un üç yanında sütunlu ve kemerli portikler vardır. Portiklerin dış kısmında, Bizans mimarisinde yegane örnek olan gezinti yeri planlanmış ve inşa edilmiştir. Süslü korkuluk levhaları ile sınırlanmış gezinti yerleri, o dönemde daha da güzel görülen Efes Körfezi çevresindeki manzarayı seyretmek amacıyla yapılmıştır.

Piskoposluk Sarayı ve Büyük Sarnıç

Antik kaynaklara göre, Efes Piskoposluk merkezi ve sarayı 7. yüzyılda III. Efes'ten IV. Efes'e (Ayasuluk Tepesi'ne) taşınmıştır. St. Jean Kilisesi çevresinde yapılan araştırmalar, sarayın büyük olasılıkla kilisenin güneydoğusunda olabileceğini göstermiştir. Bu alanda in situ (yerinde) olarak kalan bir sütun sırası sarayın avlusuna ait olabilir. Sarayın olduğu bölüm Laskarisler ve Aydınoğulları Beyliği dönemlerinde yeni onarımlarla kullanılmıştır.

Olası Piskoposluk sarayının güneyinde, Ayasuluk dış surlarının güneydoğu köşesinde 25.80 x 27.20 m. ölçülerinde büyük bir Bizans Dönemi sarnıcı (içinde su biriktirmek için yer altında yapılan depodur.) yer almaktadır. Kazısına 2010 yılında başlanan sarnıcın üzeri 9 kubbe ile örtülmüştür. 11. yüzyılda sarnıç yıkıntısının üzerine Aydınoğulları Beyliği ve Erken Osmanlı dönemlerinde konutlar yapılmıştır.

Büyük Sarnıcın batısında Takip Kapısı Doğu Kulesi ile bağlantılı bir dizi oda (11. yüzyıla ait) ve bir küçük sarnıç daha açığa çıkarılmıştır. Bu alandaki kazılar günümüzde halen devam etmektedir.

Bizans Dönemi Sarnıçları

St. Jean Kilisesi civarında, dış kalede, su kemerleri yakınında ve iç kalede birer tane olmak üzere Ayasuluk tepesinde en az beş adet Bizans dönemi sarnıcı vardır.

Bunlardan yeni bulunan büyük sarnıç ile sur dışındaki sütunlu sarnıç, Selçuk İlçesi içindeki su kemerleriyle gelen Şirince kaynak suyundan diğerleri ise yağmur sularıyla beslenmektedir. Sarnıçlar kilise, piskoposluk sarayı ve manastır gibi yapıların su ihtiyacını karşılamaktaydı.

Bizans Dönemi Su Kemerleri

6. yüzyılda İmparator Justinianus tarafından St. Jean Kilisesi'nin yaptırılmasının ardından halk, eski kentin de giderek sağlıksız olan koşulları nedeniyle Ayasuluk Tepesi'ne taşınmıştır. Yeni yerleşimin su ihtiyacını karşılamak için Şirince köyünden gelen yeni su kemerleri inşa edilmiştir. 124 kemerli, 656 metre uzunluğunda bir sifon yapısına sahip kapalı taş boru sistemiyle 7.00

metre yüksekliğe kadar ulaşan su kemeri yapısı bir mühendislik harikasıdır.

Ayasuluk Tepesi çevresindeki kent ve kilise için bu yapının inşa edilebilmesi, ancak İmparator Justinanus'un, kilise rahiplerinin, hacıların ve inananların su ihtiyacını gidermeyi şahsi meselesi olarak görmesiyle ilgilidir.

İnşa yazıtına göre, mimar olarak belki de imparatorluğun en iyi su yapı uzmanlarından biri olan Lazaros, zamanının baş piskoposu Efesli Yohannes tarafından görevlendirilmiştir.

Böylece su kemerinin inşası 549 ile 565 yılları arasına tarihlenmelidir. Su kemerleriyle kente ulaşan içme suyu önce Takip Kapısı dışındaki orta boyutlu sütunlu sarnıca, oradan dış surların güneydoğu köşesinde 2010 yılında bulunan büyük sarnıca gelmekte ve depolanmaktadır.

Atrium ile İsabey Camii Arasındaki Manastır

1981-86 yıllarında St. Jean Kilisesi Batı Sur Girişi ile İsabey Camii kuzey kapısı arasındaki bağlantıyı bulmak üzere kazılar yapılmıştır. 1982 yılında taş döşeli bir yol bulunmuş ve çalışmalar ilerledikçe Osmanlı dönemine ait yolun, Bizans Dönemi'ne ait bazı duvarlar ve odalar üzerine yapıldığı görülmüştür.

1985 yılında odaların kazısına başlanmıştır. Kuzeyde birbirine bağlı iki oda kazılmış ve bunların tabanlarının büyük boyutlu tuğlalarla kaplı olduğu görülmüştür. Ayrıca bu odaların batısında bir hol ve güney kısımda ise üç nefli 21.00 x 13.00 m. boyutlarında bir Manastır Bazilikası bulunmuştur. Doğuda büyük bir apsisi olan bazilikanın planı, M.S. 4. - 5. yüzyıl bazilikalarını hatırlatmaktadır. Bazilikanın güney kısmında manastırın iki odası daha vardır. Ancak manastırın kuzeyindeki diğer odalar henüz kazılmamıştır.

Ayasuluk İç Kalesi

Ayasuluk Tepesi'nin en yüksek yerine inşa edilmiş olan İç Kale, Selçuk İlçesi'nin başına konulmuş bir taç gibidir. Bizans Dönemi'nde (6.yüzyıl) inşa edilmiş olan kale duvarları ve kuleler, Aydınoğulları Beyliği ve Osmanlı İmparatorluk Döneminin izlerini

taşımaktadır. Moloz taş, devşirme malzeme ve tuğla ile inşa edilen İç kale sur duvarları, 17 kuleyle güçlendirilmiştir. İç kalenin biri batıda diğeri doğuda olmak üzere iki girişi vardır.

Batı kapısı, dıştaki duvar ve dış kapı ile ayakta kalmıştır. Kale içinde kapıların yakınında tonoz örtüleri sağlam kalabilmiş ve kazıları yapılmış beş adet sarnıç yer alır. Merkezi kısmın güneyinde tek kubbeli ve minaresi kısmen sağlam kalabilmiş Kale Camii vardır. Caminin güneyinde 2007-2008 yıllarındaki kazılarda, kale içinde yaşayan askerlere ait konutlar, 2009-2010 yıllarında Kale Köşkü ve çevresindeki konutların bir bölümü ortaya çıkarılmıştır.

İç Kale'nin en üstünde, Kale Hamamı ve üstü beşik tonozla örtülü bir sarnıç ayakta. Türk döneminde sarnıç haline getirilen tonozlu yapı aslında Erken Bizans dönemine (5. yüzyıl) ait bir bazilikanın doğu apsis bölümüdür. Nef bölümü tamamen yıkık olan bazilika apsisinin iki yanında haçın kolları şeklinde odalar vardı.

Evliya Çelebi 1671 yılındaki Ayasuluk İç Kalesi'ni kısaca şöyle anlatır: "Kalesi büyük bir ovada sivri mavi kaya üzerindedir. Etrafı üç yüz adımdır. Hendeği yoktur. Kırk sağlam kulesi, iki demir kapısı, kale içinde 20 ev, bir mescit vardı. Sokakları kaya kaldırımdır."

Bazilika olarak inşa edildiği dönemde üzerinin ahşap veya taş tonoz örtü ile kapalı olduğu

tahmin edilen bazilika tek neflidir. (erken Hristiyan ve bizans bazilika ve kiliselerinde tipik olarak karşılaşılan, genellikle yapının batı yönünde bulunan giriş bölümü olarak tanımlanabilir.) Batıda sur duvarına dayanan narteksi yer almaktaydı. Narteksin varlığını güneyde hamam ile sur arasında yer alan ve narteks güney kapısına ulaşan Bizans Dönemi'ne ait taş ve tuğla döşemeli yol belgelemektedir.

Bazilikanın inşa edildiği kayalık platform, tepenin en yüksek noktasıdır. İnanışa göre, Aziz Yuhanna'nın (St. Jean) doksanlık bir ihtiyar iken burada İncili yazdığı kabul edilir. Belki buradaki bazilika onun anısına inşa edilmiş olabilir.

Sarnıçlar

İç Kale'deki Türk Dönemi sarnıçları, toplam beş adettir. İki tanesi batı kapısı yanında, diğer ikisi de doğu kapısı yanında bitişik olarak inşa edilmişlerdir. Ayrıca İç Kale'nin en üst noktasında sarnıca dönüştürülmüş bir bazilika yapısının apsis bölümü vardır. Sarnıçlar, iç kısımları kuvvetli bir harçla sıvanmış Aydınoğulları Beyliği dönemine ait sarnıçlardır. Bu sarnıçlar taş döşemeli yoldan gelen yağmur suyunun yanı sıra tonozundaki yağmur suları ile beslenmektedir.

Batı girişi kuzeyindeki batı sarnıçları diğerlerine göre daha küçük boyutludur. Kazısı devam eden bu sarnıçların 1800'lü yıllarda askerlerin lüle çektiği yerler olarak kullanıldığı kazılarda bulunan lüle parçalarından anlaşılmaktadır.

Bizans Dönemi Sarnıcı: Doğu girişinin kuzeyinde, sur duvarına bitişik olan sarnıç yere gömülü ve farklı bir mimariye sahiptir. İstanbul da bilinen

sütunlu ve basık kubbeli sarnıçların küçük boyutlu bir örneğidir. Dört adet sütunla iki bölüme ayrılmış ve üzeri basık kubbelerle kapatılmış sarnıç kale içindeki Bizans Dönemine ait yapılardan ikincisidir. Yağmur suları ile beslenen sarnıç üstteki bazilika ile çağdaştır.

Güney Teras Evleri

2007 ve 2008 yılı kazılarında ortaya çıkarılan güney teras evleri, Kale Camii'nin güneyinde yer almaktadır. Evlerin güney ve batısından geçen taş döşemeli yol tepeyi çevrelemektedir. Bu alanda toplam 15 odadan oluşan 3 ev açığa çıkarılmıştır.

Kale Camii'nin yakınında bulunan A evi, iki katlı ve 6 odadan oluşmaktadır. Üst kattaki odalar yaşama alanı iken alt katta yer alanlar depo amaçlı kullanılmışlardır. 6 odadan oluşan B evi de iki katlıdır. Bu evin bazı duvarları Bizans Dönemine tarihlenmiştir. Yoğun olarak kullanımı Aydınoğulları ve Osmanlı dönemine aittir. Doğudaki c evi de iki katlı ve üç odadan oluşmaktadır. Bu evler Evliya Çelebi'nin 1671 yılında gördüğü evlerdir ve asker ailelerine aittir.

Kale Camii

Caminin tam kuzey köşesine gelen minarenin kürsüsünün alt kısmı silindirik, üst kısmı sekizgen olarak yükselmektedir. Kürsüden sonra üçgen kuşakla minare gövdesine geçilmiştir. Yapı eğimli ve yüksek bir platforma inşa edildiği için minare (dininin ibadet yeri olan camilerde namaza çağırıcı bildirmek ve sala okumak için inşa edilmiş ana yapıdan yüksek tasarlanan yapılardır.) gövdesi yüksek değildir.

Minarenin şerefe (minare balkonu.), petek (külâh ile şerefe arasındaki kısma) ve külâh (Minarelerin en üstteki konik kısma) kısmı yıkılarak tamamen yok olmuştur. Ancak şerefe altını süsleyen dört sıra kirpi saçak harap durumda iken üstte kalan şerefe parçası ile birlikte 2009 yılında onarılmıştır. Yapının kuzeybatı cephesi tamamen sağır bir cephe olarak planlanmıştır. Kuzeydoğu cephede altta ve üstte birer pencere ve güneydoğu cephesinde mihrap çıkıntısının iki yanında altta ve üstte ikişer pencere açıklığı vardır.

Güney terası üzerindeki yapı, kare planlı, kübik bir harim kısmı ile kuzeybatıdaki minarenin bileşiminden oluşur. İnşa kitabesi bulunmayan ancak Aydınoğulları Beyliği'nin Ayasuluk'u aldığı yıllarda inşa edildiği tahmin edilen yapının güneybatı kısmına daha sonra son cemaat yeri eklenmiştir. Yapı malzemesi olarak duvarlarda bir sıra taş ve iki sıra tuğla almaşık duvar tekniği uygulanarak kullanılmıştır. Taşlar arasında dikine kullanılmış tuğlalar görülür. Duvarların içinde atkı olarak kullanılmış ahşaplar yer alır. Harim bölümünün üzerindeki kubbe, sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Yapının asıl beden duvarları restore edilmiş iki sıra, kubbe kasnağı ise tek sıra kirpi saçakla son bulur. Kubbesi önce kiremit kaplı iken John Covell'in 1670 yılında çizdiği gravürde kurşun kaplı olarak çizilmiştir.

Kale Köşkü ve Hamamı

2009 yılı kazılarında ortaya çıkan Kale Köşkü'nün genel ölçüleri dıştan 11.00 x 10.20 m'dir. Kuzey duvarı 4.00 m. kadar sağlam kalabilmiş yapının en ilginç bölümleri mermerden yapılan doğu

ve güney kapılarıdır. Bu kapıların mermer kapı söveleri ve üzerindeki silmeler oldukça iyi durumda kalabilmiştir. Doğu Kapısı'ndaki silme ve alttaki düğüm motifinin çok benzeri, İsa Bey Camii'nin şimdi harap durumdaki Doğu Girişi'nde işlenmiştir. Bu sebeple Kale Köşkü'nün İsa Bey Camii ile çağdaş olduğu ve aynı mimarlar tarafından inşa edildiği düşünülmektedir.

İsa Bey Köşkü olarak inşa edilen yapı, 1425 yılından sonra Dizdar (Kale Komutanı) Köşkü olarak kullanılmıştır. Bu yapıyı 1670 yılında Ayasuluk'u ziyaret eden İngiliz Gezgin John Covell'in gravüründe görebiliyoruz. Gravürde solda İsa Bey Camii, İç Kale'nin merkezinde Kale Camii ve bunun batısında surlardan daha yüksek çizilen Kale Köşkü yer alır. Benzerlerinde olduğu gibi yapının üst katı yüksek çatılı ve ahşap olmalıdır.

Kale Hamamı

Kale Köşkü ile organik bağı olan yapı köşkün tam kuzeyinde yer alır. Kale Hamamı, 1999 yılında bulunmuştur. 7.85 x 3.35 m. ölçüle-rindeki hamam, soyunma giyinme yeri veya soğukluk, sıcak bölüm ve külhandan oluşur. 1999 yılında sıcaklık ve doğusundaki küçük bölüm (soyunma giyinme yeri) kısmen kazılmıştır. Alttaki cehennemlik kısmı kazılırsa tahribata açık kalacağından sadece bahsi geçen bölümlerde kazı yapılmıştır. 2008 yılında sıcaklık ve soyunma giyinme bölümleri de ortaya çıkarılmıştır.

Tunç Çağları Kazı Amalar

1990 yılına kadar Efes'in tarihi M.Ö. 1300'lü yıllara kadar inebiliyordu.1990 yılında, İç Kale yakınındaki Dış Kale Doğu Bizans sur duvarlarının onarımı sırasında Orta Tunç Çağı'na ait seramikler çıkmaya başlamış ve onarımlar durdurularak, İstanbul Üniversitesi Prehistorya bölümü ile ortak bir tabaka kazısı yapılmıştır. Buradaki açmalarda Orta Tunç Çağı'na ait yangın geçirmiş bir tabakada bulunan tüm kaplar M.Ö. 1900-1800 yıllarına aittir. Böylece Efes'in Orta Tunç Çağı'nda en önemli yerleşmesinin Ayasuluk Tepesi'nde olduğu kanıtlanmıştır. Bu çalışmalar 2005 yılına kadar devam etse de Bizans Dönemi'nde İç Kale'nin yapımı ve daha öncesinde bu döneme ilişkin tabakaların kayalık zeminde tutunamayıp aşağı doğru kaydığı anlaşılmaktadır.

Helenistik Dönem Kale Surları

Kalenin dışındaki güneydoğu alanda 1990 yılından sonra yapılan kazılarda, Orta Tunç Çağı tabakalarının 1.20 m. üzerinde dışı büyük blok taşlarla yapılmış kalın bir sur duvarı bulunmuştur. 2007 yılında duvarın dışında yapılan kazılarda ele geçen Helenistik Döneme ait amphoralar, duvarların tarihlenmesinde yardımcı olmuştur. Anlaşılan Lysimakhos, bir yandan yeni kenti (III. Efes) kurup sur duvarlarıyla çevirirken, diğer yandan kentin yakınındaki stratejik tepelere gözetleme kaleleri ve kuleleri inşa ettirmiştir.

Kaynak: <http://www.efes2000vakfi.com/styled-6/index.html>

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2017 yılından itibaren Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Arkeolojik Kazı çalışmalarına destek vermektedir.

İzmir Arkeoloji Müze Müdürlüğü
Adres: İsa Bey Mh. St. Jean Caddesi No 2,
(PK. 75) , Selçuk/İzmir Tel: 0232 489 07 96
/ayasuluk.ve.st.jean.kazisi

Aigai Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Kazı Başkanı
Prof. Dr. Yusuf SEZGİN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Hesta Bollaia Kült Heykeli

Aigai Antik Kenti Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Aigai, Aiolis bölgesinin dağlık iç kesiminde, antik dönemde Aspodene, günümüzde Yunt dağı olarak adlandırılan dağ silsilesinin güneybatısındaki Gün Dağı üzerinde kurulmuştur. Manisa ili Yunussemre ilçesi sınırlarında yer alan kent, sarp kayalık konumu, kuzeye açılan antik yolu ve Pythikos (Kocaçay) ile Kaikos (Bakırçay) vadileri sayesinde doğal savunma avantajına sahipti. Antik kaynaklarda ve kent sikkelerinde görülen keçi tasvirleri, adının Yunancada "keçi" anlamına gelen *aiga* sözcüğünden türediğini göstermektedir. Engebeli araziler halkı hayvancılığa yönelmiş, özellikle keçi yetiştiriciliği kentin ekonomik kimliğiyle bütünleşmiştir.

Herodotos'a göre Aigai, Aioller tarafından kurulan on iki kentten biridir. Arkeolojik veriler, kentin en erken evresini MÖ 8. yüzyıl sonu - 7. yüzyıl başına tarihlen. MÖ 7.-6. yüzyıllarda Lydia kültürünün etkisi görülürken, sonraki yüzyıllarda bölgedeki siyasi çalkantılardan uzak kalmış; Pers hâkimiyetine girmeyen nadir kentlerden biri olmuştur. Aigai, İonia Ayaklanmasına katılmamış

ve Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi ödememiştir. MÖ 3. yüzyılda Seleukoslar ve Pergamon Krallığı arasındaki çekişmelerde Aigai iki güç arasında dengeli ilişkiler kurmuştur. Pergamon ile bağlarının Philetairos'un Apollon Khresterios Tapınağı'na yaptığı arazi bağışıyla güçlendiği, Seleukoslarla yürütülen diplomatik ilişkilerin ise bir dekret aracılığıyla belgelendiği anlaşılmaktadır. MÖ 188'deki Apameia Barışı ile özgürlüğünü kazanan kent kısa süre sonra Pergamon'a bağlanmıştır. II. Prusias'ın saldırılarında ağır tahribata uğrayan Aigai, ödenen tazminatlar ve Pergamon'un desteğiyle yeniden imar edilmiş; Bouleuterion, Agora ve Gymnasion gibi anıtsal yapılar bu dönemde yeniden inşa edilmiştir. II. Attalos dönemindeki faaliyetlerle kent en parlak devrine ulaşmıştır.

MÖ 129'da Pergamon'un Roma'ya bırakılmasının ardından Aigai Asya Eyaleti'ne katılmıştır. MS 17'de yaşanan büyük depremde ağır zarar gören kent, İmparator Tiberius'un yardımlarıyla yeniden inşa edilmiştir. MS 3. yüzyıldaki Got akınlarının kentte yaşamı kesintiye uğrattığı, Bizans döneminde ise küçük bir yerleşim olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Aigai'da ilk araştırmalar 19. yüzyılda Batılı araştırmacılar tarafından yapılmış, sistematik kazılar ise 2004'te Ege Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ersin Doğer başkanlığında başlamış; 2017'den bu yana Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nden Prof. Dr. Yusuf Sezgin yönetiminde sürdürülmektedir.

Agora ve Bouleuterion

Bouleuterion

Aigai'n en önemli yapılarından biri olan Bouleuterion, kentin siyasi ve toplumsal kararlarının alındığı meclis binasıdır. İlk olarak MÖ 4. yüzyıl sonlarında inşa edilen yapı, MÖ 2. yüzyıl ortalarından hemen sonra daha büyük boyutlu olarak yeniden inşa edilmiş, kuzey duvara eklenen heykel nişi ile yeniden düzenlenerek MS 3. yüzyıla kadar kullanılmıştır.

Yaklaşık 200 kişilik yarım daire planlı caveası küçük bir tiyatroyu andırır. Yapının arşitravındaki adak yazıtı Bouleuterion'un Zeus Bollaiaos ve Hestia Bollaia'ya adandığını gösterir. İç mekânda Hestia Bollaia'ya ait bir kült heykelinin yanı sıra, kent meclisinin onurlandırdığı kişiler ile yapının inşasını üstlenen aileye ait onurlandırma heykelleri yer alır.

Bouleuterion Buluntusu Vazo

Agora

Bouleuterion'un güneydoğusunda yer alan Agora iki teras üzerine düzenlenmiş Yukarı ve Aşağı Agora ile üç katlı Agora Binası'ndan oluşur. Alan, MÖ 2. yüzyılın ortalarındaki imar faaliyetleri kapsamında şekillenmiştir. Yukarı Agora'da MÖ 7-6. yüzyıllara tarihlenen yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Üst terasta yer alan ve "Devlet Agorası" olarak tanımlanan Yukarı Agora güneyde Propylon, kuzeyde Bouleuterion, doğu ve batıda ise birer stoa ile sınırlandırılmıştır.

Kentin ticari merkezi olan Aşağı Agora ve ona bağlı üç katlı L planlı Agora Binası, Hellenistik Dönem'e tarihlenir. Doğu cephesi 80 metre uzunluğa ulaşan bu görkemli yapının duvarları 10,5 metre yüksekliğe kadar korunmuştur. Zemin katta 14 dükkân bulunur, ikinci katın ise depolama alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Meydan şeklindeki Aşağı Agora'da ayrıca "macellum" adı verilen et ve balık pazarı yer alır.

Athena Kutsal Alanı

Arkaik dönem surları ile çevrili Akropolis'in batı köşesinde yer alan Athena Kutsal Alanı, kentin önde gelen tanrıçalarından Athena'ya adanmıştır. Tiyatronun doğusundaki hakim bir teras üzerinde bulunan alan, planlama açısından Pergamon'daki Athena Kutsal alanı ile benzerlik gösterir.

Gerçekleşen kazılar kutsal alanın MÖ 7.-6. yüzyıldan Geç Bizans dönemine kadar uzanan geniş bir zaman diliminde kullanıldığını göstermiştir. Tapınak ise MÖ 2. yüzyıl ortalarında gerçekleştirilen imar faaliyetleri sırasında inşa edilmiş, kutsal alan da bu dönemde son şeklini almıştır.

Peripteros planlı tapınak, alanın batı ucunda kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir podyum üzerinde yükselir. Pronaos ve naostan oluşan yapı Dor düzeninde inşa edilmiştir. Tapınağın doğusunda U planlı bir sunak, kuzey ve doğusunda ise iki katlı L planlı bir stoa yer alır.

Tiyatro

Aigai Tiyatrosu, Athena Kutsal Alanı terasının batısındaki eğimli araziye inşa edilmiştir. Bu konumuyla Pergamon'daki tiyatro ve kutsal alan düzenini hatırlatır.

MÖ 2. yüzyıl başlarında yapıldığı düşünülen tiyatro, Roma döneminde genişletilmiştir. Tek diazomalı caveası Bouleuterion ile benzer şekilde çok parçalı oturma sıralarına sahiptir.

Sahne binasının cephesi (*scaenae frons*) yaklaşık 21 metre uzunluğunda, 5,5 metre genişliğinde ve üç geçişlidir. Bulunan tambur parçaları ile floral bezemeler, yapının iki katlı olduğunu gösterir. Roma döneminde eklenen vomitorium, üç farklı impost seviyesindeki kemerleriyle dikkat çeker.

Tiyatro Giriş Binası (Vomitorium)

Gymnasion/Gymnasion Hamamı

Tiyatro'nun güneydoğusunda geniş bir teras üzerinde gymnasion ve hamamdan oluşan yapı kompleksi yer alır. Doğu ve güneyde stolarla çevrili gymnasion'un ortasında yaklaşık 1200 metrekarelik palaestra bulunur; kuzey ucunda ise ephebeion olarak yorumlanan bir yapı kalıntısı bulunur.

Gymnasion ve palaestra'nın doğusunda yer alan Gymnasion Hamamı güneyden girilen ve üç tonozlu koridordan oluşan bir yapıdır. Yapı, MS 17 depreminden sonra Aigai'ya destek veren İmparator Tiberius'un katkılarıyla inşa edilmiştir.

Demeter ve Kore Tapınağı

Tiyatro sahne binasının batısında yer alan küçük tapınağın, 1886 yılında bulunan bir yazıt sayesinde Demeter ve Kore'ye adandığı anlaşılmıştır. Yaklaşık 6,5 x 9,5 metre ölçülerindeki yapı, doğu-güneydoğuya bakan in antis planlıdır. Naos'un kuzeybatı duvarındaki bothros, Priene'de görülen benzer örneklerle paralellik taşır. Bulunan çatı kiremitleri ve Erken Hellenistik dönem özellikleri gösteren geison parçası, yapının bu dönemde inşa edildiğini ortaya koyar.

Demeter-Kore Tapınağı, Hydriskoslar

Apollon Khresterios Tapınağı

Arkeolojik, epigrafik ve nümizmatik veriler, Aigai'deki en önemli tanrılardan birinin Apollon olduğunu gösterir. Kentin kuzey kapısının dışında, Pythikos kıyısında yer alan tapınak, Apollon'un kehanet sıfatı "Khresterios" ile anılır. Pergamon Kralı Philetairos'un arazi başışında bulunduğu tapınak, Seleukoslar ve Pergamon krallarıyla kurulan ilişkilerde önemli rol oynamıştır. I. Eumenes'in arazi başışıyla desteklenen kutsal alana MÖ 1. yüzyılda Asya Valisi Publius Servilius Isauricus da katkıda bulunmuştur.

Doğu-batı doğrultusunda uzanan tapınak, İon düzeninde peripteros planlıdır. Yaklaşık 7,5 metre yüksekliğe ulaşan sütunları ve kahverengi trakit taşından yapılan mimari elemanlarıyla dikkat çeker.

Sanayi Mahallesi (Ada 1)

Kentin güney girişinde yer alan ve MS 2.-3. yüzyıllara tarihlenen Sanayi Mahallesi'nde 2012-2015 yıllarında yapılan kazılarda farklı loncalara ait 28 atölye ortaya çıkarılmıştır. İki katlı bu yapılar üretim ve depolama amacıyla kullanılmış, avlularındaki sarnıçlarla su ihtiyacı karşılanmıştır. Buluntular, bölgede dokumacılık, boya üretimi, kemik işçiliği ve deri tabaklama gibi faaliyetlerin yürütüldüğünü göstermektedir.

Sanayi Mahallesi (Ada 1)

Kuzey Hamam

Demirkapı yakınında MS 2.-3. yüzyıllarda inşa edilen Kuzey Hamam, pseudo-isodomik taş örgü, tonozlu mekânlar ve hypocaust sistemiyle tipik Roma hamam mimarisini yansıtır. Kazılarda mozaik taban parçaları, künkler, hamam çivileri ve olasılıkla inşa sürecine ait bir Yunanca kitabe parçası bulunmuştur. Ayrıca güneydoğuda yağmur suyunu depolayan derin bir sarnıç ile üst kesimlerde yuvarlak planlı yıkanma havuzları tespit edilmiştir.

Surlar ve Kapılar

Yollar, Nekropolis Kavşak

Kuzey ve kuzeybatı kent surları üzerinde iki kapı bulunur. Demirkapı 2004 yılına kadar ziyaretçilerin kente ilk adım attığı kapı olup, aynı zamanda en eski girişlerden biridir. Arkaik Dönem'den itibaren kullanılan kapı, Roma Dönemi'nde lento ve arsitrav bloklarıyla kapatılmıştır. Kapının yanındaki odalar ve altından geçen kanal sistemi, Kuzey Hamam'ın sarnıcıyla bağlantılıdır.

Yine Arkaik döneme tarihlenen daha büyük boyutlu ikinci bir giriş Bouleuterion önünden Yukarı Agora'ya uzanan taş döşeli yolun kuzey ucunda yer alan Agora Caddesi Kapısıdır. 2006'da ortaya çıkarılan kapının enkazında MS 17 yılında meydana gelen deprem sonrası İmparator Tiberius'un kentteki imar faaliyetleri ile ilişkili yazıt parçaları ele geçmiştir.

Hellenistik Dönem'de kentin yerleşim alanı genişlemiş, bununla birlikte kuzey, güney ve güneybatı yamaçlarında savunma surları inşa edilmiştir. Kuzey surları günümüzde 500 m uzunluğunda korunurken antik dönemde uzunluğu 630 m'ye ulaşmaktaydı. Duvar kalınlığı 1-1,8 m arasında değişen sur yaklaşık 3 hektarlık bir alanı çevreler. Güney yamaçta ise dört bastionla desteklenen Diateikhisma adı verilen hat bulunur. Günümüzde 996 m'si izlenebilen bu hattın antik uzunluğu yaklaşık 1080 m, duvar kalınlığı ise 1,3-2,2 m'dir.

Nekropolis

Aigai'daki nekropolisler kente ulaşan antik yolların çevresinde konumlanmıştır. En geniş Güneş Dağı'nın kuzeydoğu eteklerinde, diğerleri ise kentin batısı ve güney kesimindedir. Mezar tipleri arasında küçük tümülüsler, oda ve sandık mezarlar, lahitler, amphora mezarlar yer alır. En erken örnekler kentin kuruluş evresine, MÖ 8. yüzyıl sonuna tarihlenir. Hellenistik Dönemde alan genişlemiş, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise özellikle girlandlı lahitler yaygınlaşmıştır.

Nekropolis Buluntusu Lekythos

Nekropolis, Diaphenes Mezar Anıtı

Nekropolis, Gymnasiarkhos Lahdi

Sarnıçlar ve Su Sistemleri

Arkeolojik, epigrafik ve nümizmatik veriler, Aigai'daki en önemli tanrılardan birinin Apollon olduğunu gösterir. Kentin kuzey kapısının dışında, Pythikos kıyısında yer alan tapınak, Apollon'un kehanet sıfatı "Khresterios" ile anılır. Pergamon Kralı Philetairos'un arazi başışında bulunduğu tapınak, Seleukoslar ve Pergamon krallarıyla kurulan ilişkilerde önemli rol oynamıştır. I. Eumenes'in arazi başışıyla desteklenen kutsal alana MÖ 1. yüzyılda Asya Valisi Publius Servilius Isauricus da katkıda bulunmuştur.

Doğu-batı doğrultusunda uzanan tapınak, İon düzeninde peripteros planlıdır. Yaklaşık 7,5 metre yüksekliğe ulaşan sütunları ve kahverengi trakit taşından yapılan mimari elemanlarıyla dikkat çeker.

Sarnıç Buluntusu Su Testisi

Doğu Kilise

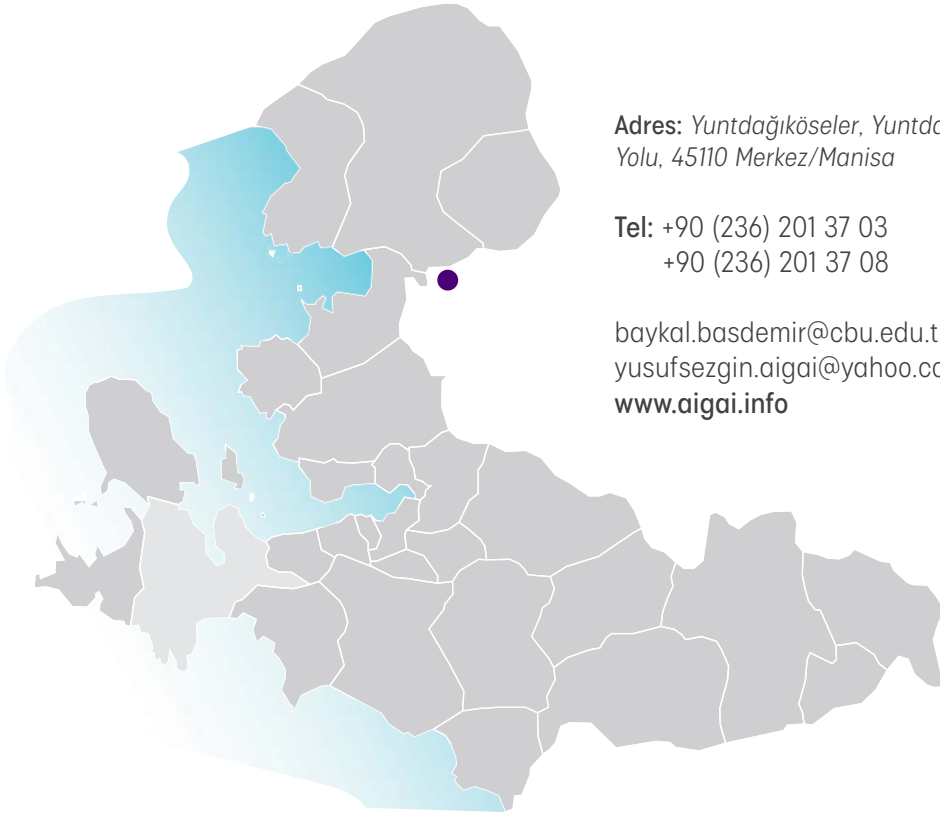
Aigai'da Bizans döneminden günümüze ulaşan en önemli yapı, Demir Kapı'nın doğusundaki düzlükte yer alan tek nefli kilisedir. Yaklaşık 14,60 × 6,20 m ölçülerindeki yapının doğusunda apsis, batısında ise giriş açıklığı bulunur. Apsis cephesinin kuzeydoğu köşesine yerleştirilen mezarlar, kilisenin aynı zamanda mezar şapeli olarak da kullanıldığını gösterir. MS 12.-13. yüzyıllara tarihlenen bu kilise, kentin geç dönem tarihine dair önemli veriler sunar.

Doğu Kilise

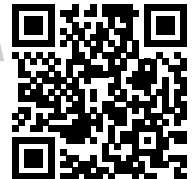
Katır formlu kandil

Adres: Yuntdağköseler, Yuntdağköseler Köyü İç Yolu, 45110 Merkez/Manisa

Tel: +90 (236) 201 37 03
+90 (236) 201 37 08

baykal.basdemir@cbu.edu.tr
yusufsezgin.aigai@yahoo.com
www.aigai.info

 Kent
Tarihi
TANITIM VE TURİZM
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

İZMİR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ